

tallennettu,  
Houko Rekkin  
19.7.1979  
Jaana Pietilä

ESPOON KIRKON ARKEOLOGISET TUTKIMUKSET  
SYKSYLLÄ 1981

Markus Hiekkanen

Museovirasto  
Rakennushistorian osasto

## 1. YLEISTÄ.

## TUTKIMUKSEN TEKNILLINEN TOTEUTUS

Espoon keskiaikaisen kirkon rakennushistorialliset ja arkeologiset tutkimukset kävivät ajankohtaisiksi alettaessa toteuttaa jo 1970-luvun puolivälissä suunniteltua korjausta ja restaurointia. Tämä edellytti mm. vanhan puulattian hävittämistä ja korvaamista raskailla betoniholvi-rakenteilla samalla kun lattiapintaa suunniteltiin alennettavaksi. Näiden toimenpiteiden seurauksena olisi ollut kirkon lattian alla olevien yli viisisataa vuotta kasvaneiden kulttuurikerrosten tuhoutuminen sekä rakennusaikaa, kulttuuriyhteyksiä, Espoon paikallisen asujaimiston elämää heijastavien ym. rakenteiden purkaminen. Rakennushistoriallisesta ja arkeologisesta tutkimuksesta museoviraston ja Espoon seurakuntien välillä käytyjen neuvottelujen tuloksena päätettiin korjausvaroista osalla palkata arkeologitutkija johtamaan tutkimustöitä syksyllä 1981. Museovirasto osoitti työhön allekirjoittaneen ja määräsi tutkija Marja Terttu Knapaksen rakennushistorian osastolta suorituksen valvojaksi.

Allekirjoittanut aloitti tutkimukset kirkolla 7.9.1981 ja yhtenäinen tutkimusperiodi jatkui aina 16.12.1981 saakka. Tämän jälkeen kävi allekirjoittanut kirkossa suorittamassa erityisesti pääalttariin ja asehuoneeseen kohdistuvia lisätutkimuksia sekä hankkimaan näytteitä 22.12.1981, 12. ja 19.2.1982 sekä 17.-20.3.1982.

Työpäiviä kului tutkimukseen yhteensä 73. Varsinaiseen arkeologiseen tutkimukseen käytetty aika oli kuitenkin huomattavasti lyhyempi, sillä allekirjoittaneen tullessa kirkkoon 7.9. oli siellä vielä lähes koko sisustus paikoillaan mattoja myöten. Siten jouduttiin käyttämään koko ensimmäinen viikko alttarilaitteiden, penkkien ja kuorin lattian purkuun sekä taulujen, kruunujen ym. poissiirtämiseen. Vasta 14.9. päästiin kuorissa 1-2 miehen voimin kaivamaan ja seulomaan kulttuurikerrosta. Tämän jälkeenkin käytettiin tutkimuksen kestäessä aikaa lattian, sähkö- ja lämpörakenteiden ym. purkamiseen. Kaivamistyössä oli

tavallisimmin mukana kolme miestä, aika ajoin neljäkin (29.10.-17.11.), jotka lapioivat kulttuurikerrosta sankoihin ja kuljettivat ne seulonta-asemalle maan seulomiseksi.

Pl.62,63 Kirkon runkokuoneessa aloitettiin siis tutkimus kuorista  
 Pl.16,17 edeten kohti länsipäätyä. Alttarilaitteiden ja lattia-  
 lankkujen purkamisen jälkeen jätettiin vielä järeät poh-  
 jois-etelä -suuntaiset lattiavasat paikoilleen ja kaivet-  
 tiin aluksi alue itäseinän vierellä pääalttarin pohjois-  
 puolella sekä sen jälkeen vastaava alue pääalttarin etelä-  
 puolella. Tämän jälkeen poistettiin vasa ja sitä mukaa kuin  
 kaivaus länteenpäin 1.kerroksessa eteni. Eteläisen ja poh-  
 joisen kuoripilarin (pilarit S1 ja N1) itäpuolella oli  
 melko syväälle kulttuurikerrokseen kaivettu pohjois-etelä  
 -suuntainen alunperin ilmeisesti 1930-luvun restauroinnis-  
 sa tehty puinen sähkökaukalo, jonka rakentaminen oli epäi-  
 lemättä sekoittanut kulttuurikerrosta ja joka hidasti tut-  
 kimuksen kulkua. Koko kuoriosan (siis alue itäseinän ja  
 pilareiden S1 ja N1 välissä) 1.kerros saatiin kuitenkin  
 tutkittua 1.10. mennessä. Puulattia saatiin purettua län-  
 tiseen pilariin asti 13.10. mennessä ja länsiseinään asti  
 21.10. mennessä. Ensimmäinen kerros saatiin ristikeskuk-  
 sesta kaivettua 28.10. mennessä ja pilarien S3 ja N3 länsi-  
 puolella olevalta alueelta 20.11. mennessä. Samaan aikaan  
 kun länsiosassa vielä tutkittiin 1.kerrosta, ryhdyttiin  
 kuorissa 29.10. tutkimaan toista kerrosta alkaen kuorin  
 eteläseinän viereen Marja Terttu Knapaksen ja allekir-  
 joittaneen toimesta kaivamasta koekuopasta. Kuorissa oli  
 toinen kerros tutkittu 6.11. Täällä vaikeuttivat työtä  
 arkut, joita oli huomattavasti enemmän kuin muualla kir-  
 kossa. Lisäksi jouduttiin varomaan rikkoutumiselle arkaa  
 erittäin arvokasta pääaluttaria ja tiililattiaa. Ristikes-  
 kuksessa, jossa työtä ja yleiskäsityksen luomista vai-  
 keutti kirkon poikki kulkeva pääsähköjohtojen vyyhti, saa-  
 tiin 2.kerroksen osalta tutkittua 24.11. mennessä. Kirkon  
 länsiosan suhteellisen ohut 2.kerros oli poistettu ja seu-  
 lottu 4.12. ja samana päivänä alettiin tutkia 3.kai-  
 vauskerrosta kuorin pohjoisosassa tiililattian ja salvoshau-  
 dan 1 välissä sekä 1820-luvulla puretun pilarin N2 itä-  
 ja eteläpuolella. Edelleen tutkittiin 3. kerrosta kuorin

eteläosassa sekä puretun pilarin S2 ympäristössä. Kuorin keskiosaa ja pilareiden S1 ja N1 ympäristöä ei 3.kerroksen osalta voitu sortumisvaaran takia tutkia, joten puh- taaseen pohjahiekkaan asti täällä ei aivan päästy. Pila- rien S3 ja N3 ympäristössä ja länsipuolella päästiin kult- tuurikerroksen pohjaan jo 2.kerroksen kaivamisen yhtey- dessä.

Pl.52- Kaivaustutkimusten avulla selvitetttiin myös suuri osa kir-  
55,87 kon puretun sakariston pohja-alasta. Aluksi 17.-29.9. tut- kittiin sakariston alle tulevien teknisten tilojen suun- nittelun kiireellityyden takia nykyisen sakariston etelä- seinän pohjoispuolella oleva alue niiltä osin, missä en- tisen sakariston oletettiin sijainneen. Koko nykyisen sa- kariston pohjaa ei siis tutkittu vaan ainoastaan noin 1/4 siitä. 18.-24.11. kaivettiin auki alue nykyisen sakariston eteläseinän eteläpuolelta ja niiltä osin, missä sijaitsi runkokuoneen entinen pohjoisseinä.

Pl.80,81 Kirkon kuorissa ollut tiililattia tutkittiin erikseen käyttöön selkeästi arkeologisen stratigrafiatutkimuksen metodeja. Työ suoritettiin 26.11.-2.12. Samassa yhteydes- sä irrotettiin lattiasta osa konservoitavaksi Hämeenlin- nan museon näyttelyä varten. Lopuksi tutkittiin myös kir- kon pääalttarin alla olevaa kellaria. Siellä olleen tii- lilattian alla kaivettiin kulttuurikerrosta noin 40 cm. Kerroksen pohjaa ei tavoitettu sortumisvaaran takia.

Mitt.1 Arkeologisesti Espoon kirkossa siis tutkittiin sen itä- länsi -suuntainen runkokuone kokonaisuudessaan, nykyisen sakariston kaakkoisosa, pohjoisen ristisakaran itäosa ja kellari. Eteläiseen ristisakaraan ei arkeologisesti ka- jottu lainkaan osaksi ajanpuutteen takia, osaksi siksi, että sitä suurelta osalta peitti v. 1979 seinien perus- tusten injektoinnissa valunut betoni. Restauraointityön edistyessä kävin 12.2. kirkossa. Rakennustyöstä vastaava rakennusmestari Simo Santala oli tällöin mahdollisuuksien mukaan jättänyt siellä olleet eteläisen ristisakaran ki- vet paikoilleen poistaen niiden välistä hiekan ja muun irtaimen maan. Tällöin saatoin huomata, ettei mitään merk- kejä asehuoneen entisestä itäseinästä, jonka perustusten

oletettavimmin olisi pitänyt näkyä, ollut säilynyt.

Runkohuoneen tutkittu alue käsitti noin 270 m<sup>2</sup> (kun pilarien ja pääalttarin pohja-ala on vähennetty). Nykyisessä sakaristossa tutkittiin yhteensä 26 m<sup>2</sup> ja pohjoisessa ristisakarassa 48 m<sup>2</sup>. Kellarin tutkittu pinta-ala oli 1,5 m<sup>2</sup>. Tutkimuksen koko pinta-ala oli siis 345,5 m<sup>2</sup>.

Edellä kuvatut kolme kaivauskerrosta olivat työn etene-  
misen kannalta harkittuja teknisiä kerroksia eikä niillä  
- lukuunottamatta kuorin tiililattiaa - ole tekemistä kult-  
tuurikerroksen kerrostuneisuuden kanssa.

Tällaista kerrostuneisuutta ei ollut missään havaittavis-  
sa ja ilmiölle on luonnollisena syynä satoja vuosia kes-  
tänyt lattian alle hautaaminen ja erilaiset rakennustoi-  
minnat. Kaivauskerroksista 1.kerros oli 40-50 cm vahvui-  
nen lukuunottamatta runkokuoneen länsiosaa, jossa tehtiin  
työn nopeuttamiseksi 70-90 cm vahvaksi. 2. kerros oli kuo-  
rissa ja ristikeskuksessa 70-90 cm vahva, länsiosassa run-  
kokuonetta taas noin 30 cm johtuen siitä, että täällä kult-  
tuurikerros oli muuta runkokuoneen aluetta huomattavasti  
ohuempi. Tästä myös johtuu, ettei 3.kerrosta pilareiden  
S3 ja N3 länsipuolella tarvinnut kaivaa. Kuorissa 3.ker-  
rosta kaivettiin em. paikoissa noin 50 cm eikä tällöin-  
kään päästy kulttuurikerroksen pohjaan. Syvemmälle ei kui-  
tenkaan voitu mennä rakennesuunnittelijoiden varoittaessa  
sortumisuhasta. Ristikeskuksessa kaivettiin 3.kerrosta  
40-50 cm (itäosassa enemmänkin), jolloin tavoitettiin kos-  
kematon pohjahiekkasedimentti.

Kirkon lattian alla oli lukematon määrä hautauksia ja ark-  
kuja eikä niitä ollut mahdollista tutkia hautakohtaisesti.  
Tämän vuoksi kulttuurikerros kaivettiin yhtenäisenä pois-  
taen luut ja osittain ehjät arkut myöhempää uudelleenhou-  
taamista varten. Tiilestä ja hirrestä rakennetut sukuhau-  
dat jätettiin koko tutkimuksen ajaksi paikoilleen ja nii-  
den löydät dokumentoitiin omana yksikkönään. Tutkimuksen  
jälkeen hirsistä otettiin 14C- ja dendrokronologisia näyt-  
teitä ja haudat hajoitettiin.

Suurin osa lattian alla olevasta kulttuurikerroksesta oli ruutikuivaa ja koko tutkimuksen ajan leijui kirkkokuoneessa raskas pölypilvi. Ainoastaan pilarien S3 ja N3 länsipuolella oli maaperä kosteampaa ja täällä olivat myös arkut ja ruumiit eniten maatuneet. Kaivaustyötä ja tieteellistä tulkintaa vaikeutti suuri määrä kiviä, joita kulttuurikerroksessa oli seinien purkamisen ja vasojen verustusten jäljiltä. Kulttuurikerrosta peitti kaikkialla paksu kerros laasti-, tiili-, puu- ja sammalroskaa. Tutkimusta haittasivat myös kirkon ja hautausmaan pääsähkökaapelit, jotka kulkivat kirkon poikki N-S -keskiakselilla ja joita ei voitu poistaa. Lämmityksen takia taas oli jätettävä tutkimuksen ajaksi paikoilleen suuri osa penkki- lämmitysputkista.

Esineiden löytöpaikat dokumentoitiin seuraavalla tavalla. Sankoihin lapiointiin kulttuurikerrosta pieneltä alueelta (noin  $0,5 \text{ m}^2$ ) kerrallaan ja kaivaja vastasi tästä paikasta. Seulonta-aseamalla sangoista löytyneet esineet pantiin löytöpusseihin, joihin merkittiin ao. kaivauskohdan etäisyys ja suunta jostakin rakennuksen kiinteästä yksityiskohdasta, esim. pilareista, ikkunoiden ja ovien pielistä, päälattarista jne. Etäisyys merkittiin  $0,5 \text{ m}$  tarkkuudella ja suunta ilmansuuntina olettamalla, että runkorakennus on tarkalleen itä-länsi -suuntainen. Lisäksi merkittiin pusseihin ao. kaivauskerros. Tiedot on siirretty pusseista museoviraston historian toimiston päälueeteloon sekä rahakammion päälueeteloon. Dendrokronologiset ja  $14\text{C}$  -näytteet sekä tiili-, laasti-, maa- ja rakennenäytteet on luetteloitu rakennushistorian osaston fragmenttivarastoon.

Tutkimustyöstä vastasi allekirjoittanut, joka oli paikalla koko tutkimustyön ajan. Tutkimusten valvojana toimi tutkija Marja Terttu Knapas rakennushistorian osastolta. Kaikki mittauspiirustukset ovat laatineet piirtäjä Eero Jama ja työmestari Tapio Hirvonen. Valokuvausta suoritti valokuvaaja Matti Huuhka kolme eri kertaa, nimittäin tutkimuksen alussa, keskivaiheilla ja lopussa kulttuurikerrosten tultua kaivetuksi pohjahiekkaan asti ja kaikkien rakenteiden ollessa näkyvillä. Lisäksi allekirjoittanut suoritti valokuvausdokumentointia koko tutkimuksen ajan. Mittauspiirustukset 168

tauspiirustukset ja valokuvat on arkistoitu rakennushistorian osaston arkistoon.

## 2. PILARIT

Kirkon runkokuone on alunperin ollut jaettu kolmeen laivaan kahdella kolmen pilarin muodostamalla rivillä. Näistä on sekä eteläisen että pohjoisen rivin keskimmäinen pilari (seuraavassa pilarit S2 ja N2) purettu 1820-luvun laajenuksen yhteydessä. Molempien pilarien perustus tuli esille tutkimuksissa. Seuraavassa käytetään eteläisen pilari-rivin pilareista lyhennyksiä S1, S2 ja S3 laskien idästä ja vastaavasti pohjoisen rivin pilareista lyhennyksiä N1, N2 ja N3.

### Pilari S1

Pl.20-22 Pilari S1 oli rakennettu laastilla sidotun kiviperustuksen varaan. Sikäli kuin saatettiin havaita (sortumavaaran takia ei 3.kerrosta pilarin ympärillä voitu kaivaa) oli perustuksessa alimpana vähäisellä laastimäärällä sidottuja suurehkoja lohkottuja kiviä. Näiden päälle oli levitetty kivisekoitteinen 3 x 2,8 m laajuinen laastikerros, jonka yläpinta pilarin ympärillä (lähinnä havaintoja voitiin tehdä pilarin itäpuolella) oli tasolla +12.00-12.05.

Pl.66:1 Pilarin alimmat tiilet kohosivat sen itäpuolelle lohko-tulta nelisärmäiseltä kivilaa'alta, jonka yläpinta oli korkeudella + 12.10. Pilarin tiilet on muurattu epäsäännöllisellä munkkilimityksellä. Tiilikoko 29-31 x 13-13,5 x 7-7,5 cm. Tiilikerrosten välisen sauman leveys on 2,5 - 3,5 cm. Saumat ovat harjalla, jonka ylälape on vedetty sileäksi, alalape on karkea, viimeistelemätön.

Pilarin eteläpuolelle on rakennettu osittain perustusten päälle huolimattomasti muurattu kivinen perustus (+12.60 - 12.65). Pohjois- ja länsipuolelle taas on valettu betonituet, suuruudeltaan 102 x 50 cm, ylätaso +12.46 (pohjoinen) ja 120 x 60 cm, ylätaso +12.45 (läntinen). Nämä peittävät pilarin alimmat tiilikerrokset. Läntisen betonituen ja eteläpuolella olevan perustuksen välisessä kulmassa

oli jäljellä alkuperäistä tiililattiaa ja sen päältä ko-  
hoavaa tiilirakennetta, joista enemmän tuonnempana (ks.  
luvut       ).

#### Pilari S2

Pl.23-25    Pilarin S2 varsi on purettu perustukseen asti kirkon laa-  
Mitt.11    jennuksen yhteydessä. Pilarin tarkka sijainti ja muoto  
kyettiin kuitenkin määrittämään laastisaumojen ja muiden  
jälkien sekä pilarin eteläkyljen yhden alimman säilyneen  
tiilen perusteella (koko 30 x 14 x 7,5 cm). Pilari on ol-  
lut mitoiltaan ja muodoltaan samanlainen kuin säilyneet  
pilarit, siis lähes neliömäinen, suuruudeltaan 105 x 100  
cm. Alimmat tiilet ovat olleet tasolla +12.17. Pilarin-  
perustuksen alaosa oli tehty suurista lohkotuista kivistä  
jotka oli sodottu toisiinsa vähäisellä määrällä kalkki-  
laastia. Perustuksen yläosan päälle oli levitetty kiven-  
sekainen laastikerros. Perustuksen yläosan laajuus oli  
tasoilla +12.10 - 11.30 noin 2,5 x 2,5 m, mutta alempa-  
na tasoilla +11.30 - 10.90 noin 2,1 x 2 m. Perustuksen  
korkeus on arviolta 1,6 m. Perustusta varten on puhtaa-  
seen pohjamaahan kaivettu syvä kuoppa.

#### Pilari S3

Pl.26    Pilarin S3 perustus on yläosaltaan noin 2,5 x 2,5 m laa-  
juinen. Se on tehty suurehkoista lohkotuista kivistä, joi-  
den välit on täytetty kiilakivillä ja laastilla. Perus-  
tuksen kalkkilaastinen yläpinta oli korkeudella noin +12.20.  
Tämän yläpuolelle nousi kuitenkin pilarin länsi- ja etelä-  
puolella tiili- ja kivimuurausta, joka näytti kuuluvan  
pilarin alkuperäiseen rakenteeseen. Länsipuolella muuraus  
koostui pilarin kyljen pohjoisosassa olevasta laakeasta  
kivestä, joka työntyi pilarin alimman tiilikerroksen al-  
le (kiven näkyvä osa on kooltaan noin 70 x 30 x 25-30 cm).  
Kiven eteläpuolella oli toisiinsa ja kiveen laastilla muu-  
rattuna kaksi rakennustiiltä (juoksut O-W), joiden alla  
niihin nähden poikittain oli samoin kaksi tiiltä. Sekä  
ylempien tiilien että kiven pinta oli tasolla +12.50. Tä-  
män muurauksen eteläpuolella (siis pilarin lounaispuolella)



oli pilarinperustuksen päällä laastissa sekaisin useita rakennustiilien kappaleita, joiden yläpinta oli suunnilleen korkeudella 12.37. Pilarin eteläpuolella taas oli noin 6 cm etäisyydellä pilarin kyljestä sen keskivaiheilla tiili (juoksu O-W, koko 24 x 18,5 x 7) jonka eteläpuolella oli pitkänomainen itä-länsi -suuntainen kivi, kooltaan noin 85 x 35 x 30 cm. Nämä molemmat sekä lattiatiilen länsipuolella ollut rakennustiili oli laastilla sidottu toisiinsa ja pilarinperustukseen. Lattiatiilen yläpinta oli tasolla +12.47, kiven +12.42 ja rakennustiilen +12.34. Pilarin pohjois- ja itäpuolella on perustuksen päälle valettu betonituet (pohj. 125 x 50 cm, kork. +12.48, it. 210 x 115 cm, kork. +12.40), joten täällä ei havaintoja voinut tehdä. Pilarin tiilimuuraus ja saumat, ks. pilari S1.

#### Pilari N1

Pl.27-30 Myös pilarin N1 perustuksen alaosa oli rakennettu suurehkoista kivistä, jotka vähäisellä laastimäärällä oli sidottu toisiinsa. Näiden päälle oli levitetty kivensekainen laastikerros. Pilarin alimmat tiilet oli muurattu tasolle +12.30 - 12.32; pilarin itäpuolella alimpien tiilien alla oli hiukan ulostyöntynyt kivilaaka laastikerroksen päällä. Pilarin koilliskulman alin tiili on samankoinen kuin kuorin tiililattian tiilet. Pohjoispuolella oli jäljellä kaksi tiiltä tiililattiasta (ks. luku 4). Eteläpuolella taas oli valettu betonituki (yläpinta +12.49). Länsipuolella oli perustuksen päälle rakennettu kivistä ja kalkkilaastista 135 x 110 cm laajuinen perustus (yläpinta + 12.53).

#### Pilari N2

Pl.31-32 Pilarin N2 varsi on purettu. Pilarinperustuksen alin osa on rakennettu isohkoista lohkotuista ja luonnonkivistä, jotka on laastilla sidottu löysästi yhteen. Näiden päälle on tasoeroista päätellen kaksi kertaa levitetty kivisekoitteinen kalkkilaastikerros, ensin perustuksen itä-, keski( ja länsi-?) osaan (yläpinta +12.30) ja sittemmin

länsi- ja keskiosaan, molemmat poikki perustuksen. Ylemmän kerroksen korkeus oli 12.28 ja tälle tasolle oli ilmeisesti muurattu pilarin alimmat tiilet. Pilarin tarkkaa sijaintia ja muotoa ei kyetty selvittämään. Pilarinperustuksen korkeus on ollut ainakin 1,4 m.

### Pilari N3

Pl.33 Pilarin N3 etelä- ja itäpuolelle on valettu betonituet tasoille 12.58 ja 12.45 resp., joten havaintoja täällä ei voinut tehdä. Eteläisen tuen alta tulivat kuitenkin pilarinperustuksen alimmat kivet näkyviin. Havaintojen perusteella on pilarinperustuksen rakenne ollut samanlainen kuin muissakin pilareissa (ks.ed.). Perustuksen kalkkilaastikerroksen päällä (kerroksen yläpinta noin +12.49), oli pilarin länsi-, pohjois- ja osittain itäpuolella liitteessä pilariin rakennustiilivyö, jonka juoksut olivat pilarin kylkien suuntaiset. Tiilien yläpinta oli tasolla +12.58. Pilarin länsipuolella oli tiilivyön päällä vielä toinen kerros tiiliä, joiden korkeus oli noin +12.67. Nämä tiilet ovat näkyvissä tällä hetkellä penkkikorttelin lattiasa.

### 3. SEINIEN PERUSTUKSET

Tutkimuksissa oli mahdollista verraten laajasti havainnoida runkokuoneen seinien perustuksia (sakariston perustuksista ks. luku 6). Pilarien S3 ja N3 länsipuolella olevat seinäosat kaivettiin varsin syvälle perustuksien alaosiin saakka. Sakariston tutkimusten yhteydessä paljastettiin ja puhdistettiin runkokuoneen puretun pohjoisseinän perustusta noin 8 m pituudelta. Jonkin verran kyettiin havaintoja tekemään myös puretun eteläseinän perustuksen pohjoisreunasta. Kuorissa jäivät havainnot vähäisemmiksi.

Pl.52,53 Puretun pohjoisseinän kohdalla osoittautui perustus varsin  
Mitt.3 jyrkäksi. Seinä oli purettu tasolle +12.16 - 12.04 asti ja sen päällä oli vielä paikka paikoin jäljellä laastia

varsinaisesta seinästä. Itse perustuksessa ei laastia ollut käytetty. Perustuksen leveys oli koko avatulta osaltaan tasaisesti noin 3,5 m. Se oli rakennettu järjestelmällisesti pohjois- ja eteläreunassa olevista suurista seinälinjaan nähden poikittain asetetuista lohkokivistä. Näiden muurien välinen 1,7 - 2,0 m levyinen alue oli täytetty suurehkoilla epäsäännöllisesti asetetuilla kivillä, joiden välit oli täytetty pikkukivillä. Olemassaolevista seinistä päätellen on perustusta seinän pohjoislinjan pohjoispuolella ollut noin 85 cm levyinen ja etelälinjan eteläpuolella 30-50 cm levyinen vyöhyke. Sakariston ja runko-huoneen välisen oven muurauksesta ei perustuksessa näkynyt jälkiä. Myöskään rappausjälkiä ei näkynyt.

Mitt.9 Pilareiden S3 ja N3 länsipuolella olevissa seinänosissa poikkesi perustuksen laatu em. pohjoisseinän perustuksen eteläosasta. Länsiportaalin eteläpuolella lähes koko länsiseinän pituudella, länsiportaalin pohjoispuolella noin 3,7 m matkalla ja yhtäjaksoisesti luoteisnurkasta läntisen pohjoisikkunan itäpuolelle asti sekä paikka paikoin pohjoisen ristisakaran länsiseinällä työntyivät seinän peruskivet puulattian yläpuolelle eli korkeammalle kuin +12.70. Lattian yläpuolella ne olivat rappauksen peitossa, alapuolella sen sijaan eivät. Tämän rappaus"helman" leveys vaihteli 15 ja 30 cm välillä. Puulattian alla osoittautui perustus huomattavasti leveämmäksi. Pohjoisseinällä ja länsiportaalin pohjoispuolella olevassa seinäosuudessa perustus työntyi esiin seinälinjasta noin 50 cm lukuunottamatta länsiseinän pohjoisosaa, jossa se oli 25-30 cm leveä. Perustuksen korkeus vaihteli +12.46 ja +12.62 välillä (poislukien em. "helman"). Korkeimmillaan se oli läntisen pohjoisikkunan alla ja luoteisnurkassa (+12.62).

Erityisen leveä perustus oli länsiportaalin edessä ja molemmin puolin kaventuen etelässä hitaasti kohti lounaisnurkkaa. Perustus työntyi seinälinjasta portaalin edessä noin 125 cm. Portaalin ja lounaisnurkan keskivaiheilla sen leveys oli noin 100 cm ja lounaisnurkassa noin 85 cm. Perustuksen korkeus vaihteli +12.38 ja +12.49 välillä.

Mitt.3 Eteläseinän perustus länsiseinän ja pilarin S3 välissä oli epätasaisempi mutta voimakkaammin esiintyvä kuin vastaavalla kohdalla pohjoisseinässä. Täällä samoin kuin pohjoisseinällä oli havaittavissa rakenteellisesti sama ilmiö kuin em. puretun pohjoisseinän perustuksessa: reuna- kivet olivat suuria ja asetettu poikittain seinälinjaan nähden. Perustus työntyi seinälinjasta 80-100 cm ja korkeus vaihteli +12.43 - 12.55 välillä. Perustuksen pohja oli arviolta tasolla ?11.50.

Koska puretun eteläseinän aluetta ei kaivauksin otettu esille, jäivät havainnot täällä vähäisiksi. Täälläkin on joka tapauksessa perustuksen pohjoisreunassa käytetty poikittain seinälinjaan nähden aseteltuja isoja, pitkänomaisia kiviä ilman laastia. Kivet työntyivät esiin oletetusta seinälinjasta 30-40 cm (korkeus +12.47 - 12.55). Samanlainen tilanne näytti olevan myös kuorissa joskin täällä vaikeuttivat havaintojen tekoa tiililattian alla ollut taustalaasti ja aluskivet.

#### 4. LATTIA

Restauroinnin aikana puretun puulattian yläpinta oli kaikkialla kirkon runkokuoneessa tasolla ?12.70 ja siten vain kymmenkunta senttiä ylempänä kuin pilarin S1 eteläpuolella ja pilarin N1 länsipuolella ollut perustus.

Mitt.3, 7 ja 10 Heti kaivaustutkimusten alkupäivinä alkoi pääalttarin pohjoispuolella 10-15 cm roska- ja kulttuurikerroksen alta  
 Pl.43-51 tulla esiin tiililattiaa seinien vieressä. Tutkimuksen edetessä sitä paljastui myös pääalttarin eteläpuolelta. Pienempiä lattiakatkelmia löytyi myös seinän vierestä papi-  
 Pl.27,28 pinovesta itään, pilarin S1 itä- ja lounaispuolelta, pila-  
 Pl.22,21, rin N1 pohjoissivulta, saarnatuolin alta sekä saarnatuolin ja pohjoisen kuori-ikkunan välistä. Kaikki lattiakatkelmat  
 20 jätettiin paikalleen tutkimuksen loppupuolelle asti, jolloin ne purettiin muusta kulttuurikerroksesta erillisenä. Eniten tiililattiaa oli säilynyt kuorin koillisosassa, missä se kiersi yhtenäisenä seinän vieressä pääalttarin  
 Pl.75-86 pohjoispuolelta.

pohjoispuolelta kuorin pohjoisikkunan länsipielen tasalle. Tämän alueen pinta-ala oli noin  $7 \text{ m}^2$ . Pääalttarin eteläpuolella lattiaa oli säilynyt alttarin ja kuorin kaakkoisnurkassa olevan (alttari?) fundamentin välissä seinän vierellä noin  $2,5 \text{ m}$  pituinen alue, yhteensä noin  $1,7 \text{ m}^2$ . Kaakkoisnurkan fundamentin alla oli säilynyt lattiasta noin  $1,5 \text{ m}^2$  suuruinen alue. Muualla lattian katkelmat koostuivat kukin vajaasta kymmenestä tiilestä.

Lattia oli suurimmaksi osaksi tehty samanlaisista tiilistä, joiden koko oli  $24,5\text{-}27 \times 18,5\text{-}20 \times 7,5\text{-}8,5 \text{ cm}$ . Joukossa oli kuitenkin myös tavallisia rakennustiiliä tai sellaistaisten katkelmia (tiilimittoja:  $31 \times 15,5 \times 9$ ,  $50,5 \times 15 \times 8,5$ ). Vaikutti siltä, että tiilien laatu tässä suhteessa oli epätasaisempaa kuorin eteläosassa kuin pohjoisosassa. Tiilien juoksut olivat itä-länsi -suuntaiset lukuunottamatta saarnatuolin alla ollutta katkelmaa, jonka juoksut olivat pohjois-etelä -suuntaiset. Lattia koostui itä-länsi -suuntaisista tiiliriveistä, joiden tiilet oli ladottu siten, etteivät vierekkäisten tiilirivien poikkisaumat sattuneet samalle kohdalle. Tämä oli saatu aikaan aloittamalla tiilirivien ladonta itäseinältä vuoroin kokonaisella tiilellä, vuoroin tiilen katkelmalla. Mitään tarkkaa säännöllisyyttä ei poikkisaumojen sijainnissa toisiinsa nähden kuitenkaan ollut. Lattian tiilet olivat suurimmassa osassa yläpinnaltaan askelista kuluneita. Sen sijaan alapinta oli kaikissa tiilissä muottikarkea. Kulumattomuutta oli havaittavissa ainoastaan kahdessa paikassa: kuorin kaakkoisnurkan fundamentin alla sekä pilarin S1 lounaispuolella olleen perustuksen alla. Näissä paikoissa tiilien yläpinnassa ei voinut havaita minkäänlaista kulumista, mikä osoittaa perustusten tulleen rakennetuiksi lattian päälle varsin pian lattian valmistumisen jälkeen.

Tiililattian pinnan korkeudessa oli havaittavissa eroja sekä yhtenäisen osan sisällä että eri osien välillä. Kuorin koillisosassa olevan laajimman osan pinta vaihteli  $+12.30$  ja  $+12.35$  välillä. Saarnatuolin ja kuorin pohjoisikkunan välillä olleen katkelman korkeus oli  $+12.37$  ja

Pl.83:1 saarnatuolin alla olleen katkelman +12.30. Viimemainitun suhteen on kuitenkin todettava, että eräs kaivajista poisti epähuomiossa sen alla olleen noin 5 cm paksuisen tassaushiekkakerroksen, joten katkelman todellinen korkeus on ollut noin +12.35. Pilarin N1 pohjoispuolella olleiden kahden tiilen yläpinta oli tasolla +12.32.

Pl.77 Pääalttarin eteläpuolella tiililattian korkeus oli +12.24. Sama korkeus oli kuorin kaakkoisnurkan fundamentin alla säilyneellä lattianosalla sekä siitä länteen pitkin eteläseinän viertä suuntautuvalla tiilirivillä. Entisen papinoven itäpuolella sijainneen katkelman korkeus oli +12.27. Pilarin S1 itä- ja lounaispuolella tiililattian pinta oli korkeudella +12.28.

Tiilet oli kaikkialla ladottu kylmämuuraamalla ilman laastia. Saumat oli todennäköisesti alunperin täytetty hienolla, tasarakeisella hiekalla, joka oli samanlaista kuin tiilien alla ollut taseuskerros. Tämä taseuskerros oli säilyneissä lattianosissa noin 5 cm paksuinen ja hiekka oli niin tasarakeista, että sen voisi olettaa siktatuksi. Tiilet oli aseteltu suoraan tälle hiekalle. Hiekkakerroksen alla oli valettu kalkkilaastikerros, jonka yläpinta oli suhteellisen epätasainen ja kuoppainen ja siihen oli märkinä kiinnittynyt lastuja, oksia ym. roskaa. Laastikerroksen paksuus kuorin koillisosan lattian alla oli noin 20 cm (yläpinta +12.20). Kuorin eteläosassa ja pilarin S1 länsipuolella se oli ohuempi - 5-15 cm - ja myös helpommin mureneva: kun kuorin koillisosassa laastikerros jouduttiin purkamaan lekalla, riitti em. paikoissa kädelä vääntäminen. Saarnatuolin alla ei laastikerrosta ollut lainkaan eikä myöskään pilarin S1 itäpuolella ja pilarin N1 pohjoispuolella, missä em. tassaushiekkakerros oli laskettu suoraan pilarinperustusten päälle. Laastikerroksen alla oli vielä yksi tiililattiarakenteeseen liittyvä tekijä, nimittäin 30-40 cm paksuinen kivi- ja hiekkakerros, jonka alla sitten oli puhdas pohjahiekka.

Tiililattia jouduttiin kovakätisen restauroinnin takia poistamaan. Jotta saataisiin mahdollinen post quem -ajoi-

Pl.81 tus seulottiin tiililattian alla ollut hiekka jakamalla lattia suunnilleen tasasuuruisiin osiin ja samoin pidettiin laastikerroksen alla ollut kulttuurikerros muusta kulttuurikerroksesta steriilinä. Tämä menetelmä perustui luonnollisesti laastikerroksen läpäisemättömyyteen ja tiilien osittaiseen läpäisemättömyyteen: laastikerroksen alle ei sen valamisen jälkeen ole voinut joutua esineistöä tai muuta ajoittavaa.

Pl.84-86 Osa tiililattiasta alusrakenteineen purettiin pohjoisen kuori-ikkunan alta vietäväksi Hämeen linnan näyttelyyn. Uuden lattian alle taas jätettiin muovin lekasoralta suojaamana osa kuorin koilliskulman laastikerrosta.

Lattiaan käytettyjen tiilien kokoisia ja muotoisia löytyi irrallaan kulttuurikerroksesta eri puolilta runkokuonetta, mutta missään muualla kuin em. paikoissa ne eivät muodostaneet varsinaista lattiaa tai sellaisen katkelmaa. On lisäksi todettava, että näitä lattiatiiliä on käytetty kuorin kaakkoisnurkassa ja pilarin S1 lounaispuolella sijainneeseen rakennelmaan sekä tiilihautoihin A ja B.

##### 5. HAVAINTOJA ENTISESTÄ PAPINOVESTA SEKÄ ULLAKONOVESTA

Mitt.8 Tutkimusten aikana hakattiin auki kuorin eteläikkunan länsipuolella umpeenmuuratun papinoven kohtaa, joka voimak-  
Pl.89 kaassa sivuvalossa hyvällä tahdolla tuntui hahmottuvan  
Pl.15 näkyviin täytemuurauksen ja rappauksen vielä ollessa paikallaan. Rappausta ja tiilestä tehtyä täytemuurausta hakattiin irti oven itäpuolella seinän perustuksesta aina oviaukon yläkaareen asti ja länsipuolella oven puoleenväliin asti ylhäällä. Harmaakivillä umpeenmuurattu oviaukko osoitautui sen keskivaiheilta mitattuna olevan 1,16 m leveä. Sen korkeus mitattuna kahdesta umpeenmuuraukseen kuulumattomasta (kynnyksen?) peruskivestä yläkaaren lähtötiiliin oli 1,9 - 2,0 m. Peruskivien yläpinnan korkeus oli itäpielen kohdalla +12.44 ja länsipielen +12.34. Läntinen lähtötiili oli korkeudella +14.34. Kaaren korkeutta ei voitu tarkkaan määritellä, sillä sitä ei hakattu kokonaan

auki.H. Salmon v. 1930 testauroinnin aikana ottaman valokuvan perusteella se vaikuttaa enemmän segmentti- kuin pyörökaarelta ja tätä kautta arvioituna sen korkeus on 20-25 cm.

Oviaukon itäpuolella oli täytemuurauksen alla noin 15 cm syvä varsin epäsäännöllisen muotoinen "komero", joka ei ole voinut syntyä umpeenmuurauksen tms. yhteydessä, sillä sen pohjassa ja sivuissa oli erittäin sileä ja huoliteltu kalkkilaastirappaus ja tämän päällä jälkiä ainakin kahdesta eriaikaisesta kalkkisilauksesta. Rappauksen ja maali-jälkien alla oli tiilimuurausta. "Komero" alkoi alhaalla em. peruskivien tasolta ja jatkui ylöspäin oviaukon tiilikaaren alapuolelle tasolle +14.02 asti. Samanlaista hienoa laastirappausta kuin ed. oli myös tiilipinnalla oven länsipuolella, mutta sitä oliko täällä komero yhtä epäsäännöllinen kuin itäpuolella, ei voitu havaita, sillä eteläseinän kirkon laajennuksessa tehty korjausmuuraus on peittänyt jäljet tästä. Eteläseinän ulkopuolella ei oven paikkaa voinut havaita; ilmeisesti eteläisen ristisakaran itäiseinä peittää sen tai se on hävinnyt seinän rakentamisen yhteydessä. Restauroinnin yhteydessä oviaukon avatut osat muurattiin uudelleen ympeen, mutta oven ääriiviivat merkittiin laastiin tehdyllä uralla.

Pl.90

Ullakonoven leveys ja yläkaari ovat ilmeisesti alkuperäiset, samoin kuin suorakulmainen profiili. Oviaukon leveys on 75 cm ja kaaren korkeus 30 cm, kaaren lähtötiilet +14.05. Oven kynnystasoa on korotettu betonivalulla noin 18 cm ja nykyinen kynnystaso on korkeudella +12.82. Betonivalun alla oleva seinänosa on muurattu huomattavasti pienemmistä kivistä kuin muu seinä, mutta mitään silmiinpistävää vaaka- tai pystysaamaa ei muurauksessa ollut näkyvissä. Ei myöskään entistä kynnystasoa ollut näkyvissä.



## 6. PURETUN SAKARISTON TUTKIMUKSET

Pl.87

Kirkon keskiaikainen sakaristo purettiin vuosien 1821-22 laajennuksen aikana ja sen käsittämä alue jäi pohjoisen ristisakaran ja siihen kuuluvan uuden sakariston alle. Tutkimuksissa kaivettiin vanhan sakariston pohja-alan määrittämiseksi sekä muiden tietojen saamiseksi siitä noin 4 x 6,5 m laajuinen itä-länsi -suuntainen alue uuden sakariston kaakkoisosassa sekä noin 6 x 8 m laajuinen itä-länsi -suuntainen alue pohjoisen ristisakaran itäosassa ja keskellä. Jälkimmäinen alue käsitti myös runkokuoneen puretun pohjoisseinän perustuksen. Koska varsinaista kaivausalaa oli toisaalta vanhan sakariston pohjoisen perustuksen - nykyisen sakariston eteläseinän ja toisaalta nykyisen sakariston eteläseinän - runkokuoneen puretun pohjoisseinän perustuksen välissä varsin vähän, kaivattiin välit suoraan puhtaaseen pohjahiekkaan asti ilman erityisiä kaivauskerroksia.

Nykyisen sakariston lattia oli tehty ponttilaudoista, joiden alla oli itä-länsi -suuntaiset koolaukset (2 x 4'). Nämä oli raudoilla sidottu alla olevaan noin 5 cm paksuiseen teräsbetonilaattaan. Betonin alla oli kerros rakennusjätettä, ja sen alla puhdasta täytehiekkaa, jonka alla taas sillä korkeudella missä vanhan sakariston perustus tuli esiin oli kerros rakennusjätettä.

Pl.54,55 Vanhan sakariston pohjoista seinäperustusta ja osaksi myös seinää alkoi tulla esille tasoilla +12.40 - 12.30 lähellä nykyisen sakariston itäseinää. Länteen päin perustuksen yläpinta laski niin, että se perustuksen luoteisnurkassa oli tasolla +11.85. Länsiseinän perustus oli pohjoisosaltaan tasolla +11.80 ja eteläosaltaan nykyisen sakariston eteläseinän eteläpuolella korkeudella +11.80 - 11.90.

Sekä pohjoisen että läntisen perustuksen pohja oli kaivettu suunnilleen samaan syvyyteen (noin +11.10). Pohjoisen perustuksen ulkopuolella näkyi alkuperäinen maanpinta kalkki-, tiili- ja kivijätteen sekä puhtaan sedimenttiehiekan rajana tasolla +11.90. Tämän rajan alla oli muutama

epäselvä vaakajuova. Perustusten sisäpuolella ei näkynyt mitään merkkejä alkuperäisestä lattiasta (lattiapinnoista) eikä muista rakenteista.

Vanhan sakariston pohjoisseinän perustuksen pohjoissivu oli ainakin länsiosaltaan rakennettu ilman laastia suurista lohkotuista kivistä, jotka olivat poikittain seinälinjaan nähden. Samaa ilmiötä ei ollut havaittavissa vastaavalla kohdalla eikä muuallakaan perustuksen eteläsivussa, vaan täällä ja perustuksen keskellä oli ainoastaan pienehköjä kiviä näköjään ilman järjestystä. Näyttää siis siltä, että perustus on vahvistettu ainoastaan pohjoissivultaan. Kuten edellä mainittiin, oli perustuksen itäosa länsiosaa korkeammalla ja täällä oli ylimmät kivet muurattu toisiinsa kalkkilaastilla. Tältä osin ei siis vanhan sakariston pohjoisseinää ollut purettu perustuksiin asti. Pohjoisen perustuksen itäosa työntyi nykyisen sakariston itäseinän perustuksen sisään eikä vanhan sakariston itäseinän perustusta voitu havaita millään kohdin; todennäköisesti se on jäänyt ristisakaran itäseinän alle.

Mitt.3  
Pl.53,54

Vanhan sakariston länsiseinän perustus oli pohjoista perustusta yksinkertaisempi. Se oli koottu suurehkoista kivistä ilman erityisiä ulko- tai sisäsivun tukikiviä, joskin nämä sivut niinkuin pohjoisperustassakin olivat hyvin suorat. Läntinen seinänperustus ei ollut liitteessä runkokuoneen puretun pohjoisseinän perustukseen, vaan näiden välillä oli 25-30 cm laajuinen rako, jossa oli ainoastaan hiekkaa. Perustuskivien asettelusta näki, ettei tämä rako ollut satunnainen tai esim. kaivaustekniikasta johtuva, vaan että sakariston perustuksen teko on aloitettu tai lopetettu 25-30 cm päässä runkokuoneen perustuksesta (kartasta 3 ja kuvista käy ilmi, että vanhan sakariston länsiseinän perustuksen kaakkoisin kivi on kiinni runkokuoneen pohjoisseinän perustuksessa. Tämä johtuu kuitenkin siitä, että em. perustusten välinen rako kaivettiin varsin syvään, jotta varmistuttaisiin sen kivettömyydestä. Ennen mittauspiirustusten tekemistä ja valokuvien ottamista sakariston seinänperustuksen kaakkoiskivi kuitenkin liikahti ragoon alkuperäiseltä paikaltaan jossa se oli kiinni suuressa

Mitt.3

karttaan piirretyissä kivessä, merk. "+11.90").

Sekä pohjoisen että läntisen perustuksen leveys oli noin 1,5 m. Pohjoisen perustuksen pituus nykyisen sakariston itäseinästä perustuksen luoteiseen ulkonurkkaan oli noin 5,7 m ja läntisen perustuksen vastaava mitta runkokuoneen pohjoisseinän perustuksen pohjoisreunasta luoteiseen ulkonurkkaan 5,9 m.

Vanhan sakariston esiinkaivetut perustukset peitettiin uudelleen kaivauksen jälkeen ja jätettiin sellaisenaan uuden lattian alle.

## 7. PÄÄALTTARI

Pl.62,63 Kuorin itäseinällä sijainnut vanha pääalttari paljastui  
Pl.67-71 jo tutkimusten alkuvaiheessa kuorin purkutöiden yhteydessä. Se osoittautui kompleksiseksi rakenteeksi podiummeineen ja alla olevine kellareineen.

Alttari ja podium sen edessä on rakennettu paitsi kellarin päälle (ks. jäljempänä) lohkotuista kivilaatoista ilman laastisodontaa tehdyn perustuksen päälle. Perustusta varten on alttarin pohjoispuolella ollutta tiililattiaa purettui noin 1 m pituisella matkalla. Perustuksen korkeimmat kivet, jotka työntyivät esiin alttarin ja podiumin alta näiden pohjoispuolella olivat korkeudella +12.60. Podiumin eteläsivusta osa lepäsi kellarikuilun läntisen kylkimuurin päällä, sen sijaan vastaava itäinen kylkimuuri ei kantanut alttarirungon eteläosaa. Tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa osoittautui, että podiumin lounaisosan perustuksen muodosti tiilimuuraus, joka oli tehty suoraan hiekalle.

Mitt.3 Alttaripöytä oli sen pohjoissivun ylimmistä peruskivistä laskettuna 1,51 m korkea. Sen rungon pohjois-etelä-suuntainen leveys oli 1,78 m ja syvyys itä-länsi-suunnassa 1,12 m ja korkeus podiumin ylätasosta voluuttilistan alareunaan 0,87 m. Alttarin pöytälevyn vastaavat mitat ovat

- 1,94 ja 1,17 m ja sen pinta tasolla +14.11. Podiumin ylä-  
 tason ja pöytälevyn välinen etäisyys oli 1,15 m. Pöytä-  
 levy oli ennen restaurointia 0,15 m ja sen alla oleva  
 voluuttilista noin 0,12 m paksuinen. Alttaripöytää peitti  
 1,0 - 1,5 cm vahvuinen rappaus, jonka päällä oli useita  
 valkoisia kalkkimaalikerroksia. Pöytälevy oli maalattu  
 sinertävänharmaaksi. Alttarin lönsikyljessä oli kaksi koko  
 pinnan poikki kulkevaa vaakasuoraa maalijälkeä, joiden  
 korkeus oli +13.07 ja +13.29 sekä timperin kynällä tehty  
 Pl.37 teksti "Arvo Johannes Toivo(a?)nen 19 2/10 31" (nimi  
 "A. Toivo(a?)nen" oli kirjoitettu myös papin polvistumis-  
 pallin alle jätettyyn vanerinpalaan, jonka toisella puo-  
 lella oli teksti "M. Veckström har bykt denna pall 1931").  
 Alttarin pohjois- ja eteläseinässä oli kaksi suorakulmais-  
 ta vaalean siniharmaalla maalilla tehtyä kenttää, joiden  
 Pl.38 korkeus oli 0.96 m ja leveys 0,74 m. Molempien alaraja  
 oli tasolla +12.70 ja niiden itäreuna yhtyi alttarin itä-  
 nurkkaan.

- Altтарin rappaus oli varsinkin yläosassa vahingoittunut  
 tehtäessä proppauksia puuvuorausta varten. Rappausa ha-  
 kattiin irti sekä etelä- että pohjoisseinästä tutkimuksen  
 Pl.72:2 kuluessa. Sen alta paljastui tiilipinta, jonka limitystä  
 voidaan luonnehtia epäsäännölliseksi siinä mielessä, ettei  
 siinä ollut käytetty vakiintuneita limitystapoja (ainoa-  
 taan nurkissa oli sidetiilet). Koko alttarinrunko oli tehty  
 samanlaisista ja -laatuisista tiilistä, joiden koko oli  
 noin 29 x 14 x 7,5 cm. Pohjoisseinästä hakattiin irti pari  
 tiiltä ja näiden alta paljastui toinen tiilipinta muuraus-  
 liitteessä edelliseen. Siten seinä on ainakin kahden tii-  
 len vahvuinen.

Altтарista saatettiin restauroinnin yhteydessä keväällä  
 1982 tehdä lisähavaintoja. Pöytälevyn ylin tiilikerros  
 osoittautui tehdyksi huomattavasti pienikokoisemmista tii-  
 listä kuin muu alttari ja pöytää on ilmeisesti myöhään  
 korotettu. Näiden tiilien alla oli kaksi tiilikerrosta,  
 joiden tiilien koot vaihtelivat; mukana oli myös tiilen-  
 kappaleita. Pääasiassa oli käytetty aiemmin kuvattuja lat-  
 tiatiiliä sekä rakennustiiliä. Koko pöytälevy lepäsi kah-

della järeällä pohjois-etelä -suuntaisella lankulla, jotka tukeutuivat seiniin. Lankkuja ei purettu, vaan niihin porattiin muutamia reikiä, jotta olisi voitu tarkastella sisäosia. Alttarin sisus osoittautui tyhjäksi lukuunottamatta pohjalla olevaa tiili-, laasti- ja puuroskaa. Minkäänlaisia komerolaitteita ei ollut näkyvissä. Tätä kautta osoittautuivat rungon seinät kahden tiilen vahvuiseksi.

Mitt.4,5 Pöytälevyn alla oleva voluuttilista osoittautui samassa yhteydessä tehdyksi käyttäen pohjana pöytälevyn alta työntyvää tiiliriviä. Näiden tiilien alakulma oli pyöristetty hakkaamalla talttamaisella esineellä. Tiilenpäät sekä niiden ylä- ja alapuolella jääneet kulmat oli rapattu paksusti kalkkilaastilla ja muotoiltu poikkileikkaukseltaan loivasti S-muotoiseksi.

Pl.72:1 Pääalttarin podium tuli esiin alttarin edessä olleen kah-  
 Pl.71:1,2 den puolipyöreän askelman alta. Podium on vahingoittunut  
 Pl.69 pahasti 1930-31 restauroinnin aikana. C.A. Nordmanin en-  
 Pl.34 nen 2.10.1931 ottaman valokuvan mukaan podiumin ylätasanne oli ulkokulmia lukuunottamatta ehjä. Em. puuaskelmien purkamisen jälkeen voitiin todeta, että tasanteen ylemmästä tiilikerroksesta oli jäljellä ainoastaan neljä tiiltä alttarirungon viereisestä tiilirivistä. Laastijäljistä ja -saumoista voitiin kuitenkin päätellä, miten tiilet oli limitetty samoin kuin alemmasta tiilikerroksesta koko tasanteen laajuus ja muoto. Säilyneiden neljän tiilen päällä sekä tasanteen alemman tiilikerroksen kyljissä oli jälkiä peitelaastista. Tasanteen länsikyljessä oli myös jälkiä valkoisesta kalkkimaalista. Ylätasanteen ylempi tiilikerros on rakennettu suurimmaksi osaksi kulumisjäljistä päätellen uudelleenkäytetyistä lattiatiilistä (ks. ed.luku 4), mutta myös rakennustiilistä, joiden koko jäljistä päätellen on ollut noin 31,5-32,5 x 14-15 x 7,5-8,5 cm. Tiilet on muurattu neljään pohjois-etelä -suuntaiseen riviin. Näistä kahden itäisimmän lattiatiilistä tehdyn rivin juoksut ovat olleet rivin suuntaan nähden suorakulmaisesti. Seuraava rivi on kokonaan rakennustiilistä, joiden juoksu on rivin suuntainen. Uloin rivi on taas tehty rivin suuntaan nähden poikittain muuratuista lattiatiilistä.

Podiumin ylätasanteen leveys pohjois-etelä -suunnassa on sama kuin alttarirungon, siis 1,78 m ja syvyys itä-länsi -suunnassa 0,96 m. Tasanteen korkeus säilyneistä tiilistä päätellen on ollut +12.96. Pudotus seuraavassa kuvattavan, tasanteen länsipuolella olevalle porrasasekalmalle on ollut 18 cm.

Pl.35-38 Tämä porrasaskelma on 1 1/3 lattiatiilen levyinen siten, että ylätasanteen kahden tiilikerroksen alta työntyy tiilikerrosta porrastasoksi noin 10 cm leveydeltä ja tämän länsipuolelle on muurattu lattiatiilistä pohjois-etelä -suuntainen rivi, jossa juoksu on rivin suuntainen. Portaen etenemä on siis 30 cm ja sen pohjois-etelä -suuntainen leveys sama kuin ylätasanteen ja alttarirungon eli 1,78 m. Portaen askeltaso on korkeudella +12.79. Porrasaskelmaa peitti hieno rappauserkerros. Portaen länsisivulla yhtä tiilikerrosta alempana oli viiden uudelleenkäytetyn rakennustiilen pohjois-etelä -suuntainen rivi, joka oli muurattu suoraan alla olevan roskan ja maan (ei siis kiviperustuksen) päälle (tiilikoot pohjoisesta etelään: 32 x 15 x 8,5, 32 x 14 x 8,5, 32 x 15 , 7,5, 29,5 x 13,5 x 7 ja 31,5 x 14,5 x 8,5 cm). Rivi ei ollut muurausliitteessä porrasaskelmaan, vaan välissä oli puskusauma. Tiilirivi purettiin ja osoitautui, että porras sen takana oli eteläosaltaan neljän tiilikerroksen paksuinen, joista alin tiilikerta oli muurattu hiekan päälle. Portaen pohjoisosa taas oli muurattu kiviperustuksen päälle ja sen pohjoispää oli vain kahden tiilikerran paksuinen. Alla oli esiintyvä kivilaaka. Kaikki tiilet ovat lattiatiiliä ja ne on eteläosassa muurattu rakenteellisesti heikosti siten, että pystysaumot ovat sattuneet samalle kohdalle. Muurauksen tasainen länsiseinä ja siinä olevat peitelaastijäljet osoittavat tämän olevan podiumin länsisivu, joten sen länsipuolelta purettu tiilirivi on ollut sekundaarinen. Toisaalta sen pystysuunnassa keskellä olevat vaakasuorat kalkkimaalijäljet, podiumin eteläseinässä oleva maaliraja ja alttarin pohjoispuolella oleva kiviperustus, joiden kaikkien korkeus oli sama, osoittivat portaen askelkorkeuden olleen kahden tiilikerran suuruinen ja että portaalta on suoraan laskeuduttu lattiatasoon, jonka korkeus on ollut +12.59 - 12.62. Por-

taan eteläosan kaksi alinta tiilikertaa ovat olleet perustuksena.

Pl.35,40, 41  
Pl.73

Alttarilaitteen pohjoispuolella alttarirungon ja podiumin välissä oli suuri perustuskivilaaka tasolla +12.60. Tämän kiven ja sen länsipuolella podiumin luoteiskulmaan päättyvän perustuskivilaa'an välissä oli perustuksessa noin 30 x 35 cm suuruisella alueella kalkkilaastia, jonka yläpinnassa oli tiilisaumojen jälkiä. Alempana laastista työntyi esiin pienempiä lohkokiviä ja alinna (tasolla +12.45) voitiin havaita suurehko kiilamainen kivi, jonka pintaan laasti oli kiinnittynyt, mutta jonka alla laastia ei enää ollut. Ensiksi mainitun suuren laa'an alla näkyi kahden muuratun tiilen päät tasolla +12.48. Muualla perustuksessa ei tiiliä tai kalkkilaastia ollut näkyvissä. Koska perustusta ei alttarin sortumisvaaran vuoksi voinut tutkia syvempään ao. kohdalta, ei voitu päätellä kuuluuko rakenne alttarin alla olevaan kellariin vai johonkin muuhun rakenteeseen.

Pl.35-42

Osittain alttaripodiumin alla sen luoteisosassa ja -puolella oli kulttuurikerrokseen hautautuneena massiivinen luonnonkivilohkare. Sen yläpinta tuli näkyviin 1.kerroksessa, mutta pohjaa ei tavoitettu lainkaan podiumin sortumisvaaran takia. Lohkareen mitat olivat pohjois-etelä-suunnassa 1,65 m, itä-länsi -suunnassa ainakin 1,0 m (lohkare työntyi niin syvään podiumin alle, ettei tarkkaa mittaa voitu saada) ja korkeus ainakin 1,0 m. Yläpinta oli tasolla +12.39. Suuren kokonsa takia lohkare poikkesi kaikista niistä suuremmista ja pienemmistä kivistä, joita kulttuurikerroksen päällä ja sisällä muuten oli. Se ei myöskään lainkaan tunnu kuuluvan kirkonmäen geologiseen sedimenttiin, joka lähinnä koostui hienonhiekan muodostamasta linssistä ancylyssavikerroksen päällä. Lohkareen kulttuurikerroksesta paljastuneessa suhteellisen tasaisessa länsikyljessä oli noin 50 x 70 cm laajuisella alueella erittäin hienosta kalkkilaastista tehty noin 1 cm paksuinen kerros, jonka pinta oli täysin sileä ilman tiilien, kivien tms. aiheuttamia saumajälkiä. Saman laastin jättämiä jälkiä näkyi myös yhtenäisen laastialueen ympär-

rillä. Lohkareen muilla sivuilla sen sijaan laastia ei ollut näkyvissä.

Mitt.3 Lohkareen lounaispuolella ja podiumin lounaiskulmasta noin 60 cm länteen oli 1. kerroksessa neljän lattiatiilen muodostama ryhmä, jossa tiilet oli kalkkilaastilla muurattu toisiinsa. Tiilet olivat kulttuurikerroksessa siten, että kolmen vierekkäisen tiilen muodostaman pohjois-etelä-suuntaisen rivin itäpuolella oli vielä yksi tiili. Kaikkien juoksu oli itä-länsi -suuntainen. Tiilirivin päällä oli kalkkilaastia, jossa näkyi tiilisaumojen jälkiä. Laastin pinta oli tasolla +12.35. Koko tiiliryhmä oli aseteltu hiekan päälle ilman alla olevaa perustusta. Tiilet eivät olleet pääalttarin eteläkyljen muodostamalla linjalla, vaan hiukan etelään siitä. Mitään merkkejä rakenteen kuulumisesta pääalttariin ei ollut havaittavissa.

Pl.35-40

Pl.38,39, Pääalttarin alla oli kellari, jonne johti kulku alttarin 42 eteläpuolella olevan luukun ja kuilun kautta. Kellarikuilun molemmat kyljet oli tehty kivistä muuraamalla ja niiden pintaan oli levitetty rappaus. Läntinen kylki kaartui jonkin verran itäänpäin luukkaa joten kuilu laajeni kellarisiin päin. Itäinen kylki (yläpinta tasolla +12.46) oli kohtisuorassa alttarin eteläseinään nähden. Kuilun alaosaan päästiin kellaritilaan kiviportaan, kynnyksen ja oviaukon kautta. Kuilun alaosan korkeus oli +11.60, portaan +11.34 ja kynnyksen +11.04.

Pl.74

Mitt.6

Mitt.5 Portaan etenemä oli 0,30 m ja kynnyksen 0,20 m. Puinen ovi kellarikuilun ja kellarin välissä oli 1,40 m korkea ja 0,54 m leveä. Ilman ovenkehystä aukon suuruus oli 1,68 x 0.84 m. Kellarin pohjan mitat olivat seuraavat: eteläseinä (oven kohta) 1,00 m, pohjoisseinä 1,10 m, itäseinä 1,45 m ja länsiseinä 1,44 m. Kellari kapeni ylöspäin siten, että katonrajassa seinien mitat olivat noin 1,14 x 0,70 m. Katto oli tasolla +12.72. Alttarirunkoon nähden kellari sijaitti epäsymmetrisesti siten, että sen sekä pohjois- että länsiseinä työntyivät pystysuunnassa rungon ulkopuolelle ts. 38-46 cm kellarin pohja-alasta itä-länsi-suunnassa oli podiumin ylätasanteen alla ja pohjois-etelä



-suunnassa noin 20 cm alttarirungon pohjoisseinän ulkopuolella. Kellarin seinät ja katto oli tehty laakakivistä, jota peitti mustunut rappauskerros. Lattia oli laskettu aiemmin kuvatuista lattiatiilistä (ks. luku 4) ilman laastia ja ilman alle tehtyä perustusta. Tiilien yläpinta oli tasolla +10.86, mutta niitä peitti noin 5 cm paksuinen hiekka- ja roskakerros.

Pääalttari restaurointiin syksyn 1981 tutkimusperiodin jälkeen maaliskuussa 1982. Tässä yhteydessä sen pöytälevyä madallettiin yhden tiilikerroksen verran, sillä kerroksen tiilet eivät kuuluneet alkuperäiseen rakenteeseen. Kansi ja kyljet rapattiin hautakalkista ja hienosta filleristä tehdyllä laastilla. Podiumin ylätasanteeseen muurattiin tiilisaumojen ja Nordmanin valokuvan osoittamalla tavalla samanlaiset tiilet kuin siinä oli ollutkin ennen rikkoutumista (ks.ed.). Samoin korjattiin porrasaskelmaa puuttuvilla tiilillä. Podium rapattiin ramalla laastiseoksella kuin runkokin ja koko alttarilaite siveltiin kalkkivellillä. Kellarin lattia tehtiin uudestaan samoilla lattiatiilillä kuin siellä oli ennen kaivausta ollut ja portaat tehtiin puusta.

Vaikka alttarin restaurointi olikin onnistunut, se ei enää "istu" ympäristössään. Paitsi että siltä on viety liturginen keskeisyys on se myös luonnottoman korkealla. Runko- huoneen lattiaa nimittäin alennettiin suunnilleen edellisessä luvussa 4 kuvatun tiililattian tasolle. Tämän takia on podiumin portaan etureuna kaksi kertaa liian korkea ja alttarin pohjoispuolella työntyvät perustuskivet näkyviin lattian alta. Tämän takia olisi tulevaisuudessa harkittava alttarikokonaisuuden uudelleenyhdistämistä liturgisesti ja arkkitehtonisin keinoin ympäristöönsä.

## 8. MUITA RAKENNEJÄÄNNÖKSIÄ

### A. Kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännös

Pl.75-77 Kuorin kaakkoisnurkassa paljastui noin 10 cm paksuisen pölyn ja hiekan alta 1.kerroksessa tiilestä rakennettu perustus. Alkuperäinen rakenne on joskus purettu ja siitä oli jäljellä suunnilleen 1,65 x 1,00 m suuruinen katkelma, jonka pitkä sivu oli vasten itäseinää, sekä noin 30 x 20 cm suuruinen katkelma eteläseinän vieressä 1,45 m etäisyydellä kaakkoisnurkasta. Tämä osa osoittautui sen länsisivun huolellisen saumauksen perusteella rakenteen lounaiskulmaksi. Samalla tavoin voitiin osoittaa pohjoisseinän sijainti, jota oli jäljellä kolmen tiilen pituudelta. Voitanee luontevasti olettaa sekä länsi- että pohjoisseinän olleen hävinneiltä osiltaankin suorat, joten rakenne on tiililattian tasolla ollut jokseenkin neliömäinen pohjaltaan ja sen sivut 1,65 m pitkät. Rakenteen keskiosassa tiilien yläpinta oli korkeudella +12.35 ja tiililattia sen alla +12.24.

Perustus on tehty edellisessä luvussa 4 kuvatun tiililattian päälle siten, että perustuksen keskellä olevien tiilien ja tiililattian välissä oli noin 4 cm vahvuinen taasoitushiekkakerros kun taas sen säilyneet pohjois- ja länsisivujen tiilet oli kalkkilaastilla muurattu tiililattiaan. Nämä reunatiilet olivat kaikki lattiatiiliä ja niiden sivu ja lattian välinen ulkosauma sekä jäljistä päätellen myös niiden yläpuolella oleva sauma oli huolellisesti tasattu kalkkilaastilla. On myös todettava, että säilyneen pohjoisreunan ja jäljistä päätellen myös tätä ylemmän reunatiilikerroksen tiilet oli aseteltu erittäin täsmällisesti. Reunatiilien sisäpuolella ts. rakenteen sisällä oli taas ilman suurempaa järjestystä käytetty sekalaisia tiiliä, pääasiassa rakennus- ja lattiatiiliä sekä niiden katkelmia, mutta myös paria ruodetiilen päätä ja suurikokoisen reiällisen tiilen katkelmaa.

Tiilien välissä oli epätasaisesti jonkin verran laastia. Enemmänkin sitä oli tiilien päällä ja tässä näkyi myös

päällä olleen seuraavan tiilikerroksen jättämiä saumajälkiä, joista päätellen myös tämä on ollut muurattu sekalaisista tiilistä. Seinissä rakenteen yläpuolella ei voinut havaita mitään merkkejä, jotka olisivat osoittaneet, kuinka korkea tai minkä muotoinen se alunperin on ollut. Rakenteen tiilet ja niiden alla ollut tasoitushiekka poistettiin tutkimusten loppupuolella. Tällöin saatettiin havaita, että tiililattian pinta rakenteen alla oli huomattavasti karkeampi kuin muualla tiililattiassa. Vaikutti siltä, ettei lattian tämä osa ole ehtinyt askeleista kulua lainkaan ennen kuin rakenne on tehty.

Pl.75

Pl.50,51 Rakenteen pohjoispuolella työntyi reunimmaisten tiilien alta lattiatiiliriviä noin 5 cm leveydeltä esiin. Näiden pohjoispuolella oli noin 8 cm levyinen rako, jossa oli pelkkää hiekkaa ts. ei tiililattiaa. Tämä taas rajoittui lähellä itäseinää pohjoisosaltaan kyljelleen asetettuun lattiatiileen, jonka pinta nousi noin 2 cm lattiapinnan yläpuolelle. Tämä yhdistelmä vaikutti niin harkitulta, että voidaan olettaa sellaisen olleen koko pohjoisseinän pituudelta. Länsiseinän jäljellä olleen tiilen edessä selaista ei ollut, vaan tiililattia jatkui täällä välittömästi rakenteen alta länteen.

Rakenteen reunoissa ei ollut nähtävissä minkäänlaisia maalauksen tai kalkilla sivelyn jälkiä.

B. Pilarin S1 lounaispuolella ollut rakennejäännös

Pl.22 Kuten edellä luvusta 4 kävi ilmi oli pilarin S1 lounais-  
 Pl.78 puolella sen länsisivun betonituen ja eteläsivun kaminan-  
 Pl.79 perustuksen välissä säilynyt muutamien tiilien laajuinen  
 alue tiililattiaa alla olevine tasoitushiekkakerroksineen ja kalkkilaastiperustoineen (lattian pinta +12.24). Tämän päällä oli jäljellä viisi tiiltä muuratusta tiilirakenteesta. Rakenteen tiilet olivat aiemmin useassa yhteydessä mainittuja lattiatiiliä, jotka oli muurattu kahteen itä-länsi -suuntaiseen riviin siten että pohjoisessa rivissä oli kolme ja eteläisessä kaksi tiiltä (juoksut ri-

vien suuntaisia). Tiilet olivat täysin kulumattomia. Ne oli alla olevaan lattiaan muurattu noin 4 cm paksuisella ja toisiinsa noin 3 cm paksuisella kalkkilaastilla. Pohjoisrivin tiilien päällä oli myös laastia, jossa näkyi tiili- saumojen jälkiä. Eteläisen tiilirivin eteläkylki oli suurimmaksi osaksi ohuen sileän kalkkilaastin peittämä. Samalla laastilla oli tasoitettu myös kyseisten rakenteeseen kuuluneiden tiilien ja lattian välinen sauma. On ilmeistä, että tämä pinta on alkuperäisen rakenteen eteläreuna tai -seinän alaosa, joka kulkee pilarin S1 eteläseinän suuntaisena tästä 37,5 cm etelään. Sen sijaan molempien tiilirivien länsipäässä samoin kuin rakenteen pohjoisreunalla - niin paljon kuin tästä betonituen takia havaintoja saattoi tehdä - oli laastia tiilisaumajälkiä, jotka osoittivat rakenteen jatkuneen sekä länteen että pohjoiseen. Rakenteen laajuutta näihin suuntiin ei siis voitu määrittellä. Myöskään sitä, liittyikö rakenteen itäseinä pilarin S1 länsikylkeen, ei betonituen ja kaminanperustuksen takia voitu selvittää. Pilarin vuosina 1930-1931 puhdistetussa kyljessä ei näkynyt asian ratkaisemiseen viittaavia jälkiä.

Rakenteen säilyneen osan mitat olivat itä-länsi -suunnassa 0,7 m (eteläseinän säilyneen osan pituus 0,53 m) ja pohjois-etelä -suunnassa 0,45 m. Tiilien yläpinta oli tasolla +12.38-12.39. Mainittakoon, että kartassa 1 korkeusmerkinnällä +12.38 varustetun tiilen luoteispuolella sijainneen tiilen pintaan oli sen märkänä ollessa piirretty rengasristi.

#### C. Rakennejäännös runkokuoneen luoteisosassa

Mitt.9 Runkokuoneen luoteisosasta 3,0 m pilarin N3 luoteiskulmasta länsiluoteeseen ja 1,8 m läntisen pohjoisikkunan itäpielestä lounaaseen tuli esille pieni laastista ja tiilestä tehty rakenne. Sen yläpinta tuli esille noin 70 cm paksuisen tiili-, laasti- ja puukerroksen ja tämän alla olleen noin 10 cm paksuisen kulttuurikerroksen alta 1. kaivauskerroksesta. Rakenne oli tehty hiekkaan kaivettuun

kuoppaan valetusta kalkkilaastiperustasta, jonka päälle oli muurattu kahteen kerrokseen kaksi paria rakennustiiliä (juoksut poikittain toisiinsa nähden). Laastiperusta oli pitkänomainen, pohjois-etelä -suuntainen ja kooltaan 0,51 x 9,28 m. Perustan pohja oli tasolla +11.86 ja pinta +12.04. Tiilien yläpinta oli tasolla +12.24. Laastiperustan alla ei näkynyt hautauksien tms. jättämiä jälkiä, vaan poiketen muusta tällä syvyydellä olevasta kerroksesta hiekkä oli aivan puhdasta. Perustuksen lounaispuolelta em. pintaroskan alta löytyi katkelmallinen reiällinen tiili, jonka koko oli 30 x vähintään 20 x 11,5 cm.

## 9. HAUDAT

Koska kirkon tutkimuksiin varattu aika oli varsin lyhyt, ei siellä olleita hautoja voitu tutkia tarkasti, ts. niitä ei dokumentoitu hautakohtaisesti. Hautojen valtava määrä olisi niiden asianmukaisen dokumentoinnin kannalta vaatinut vähintään yhden osteologin ja yhden antikvaarisesti koulutetun henkilön lisää ja samoin enemmän tutkimusaikaa. Haudat siis poistettiin kulttuurikerroksesta pyrkimättä selvittämään niiden sisäisiä ikäeroja, kokoa, luonnetta, niissä olevia mahdollisia ajoittavia löytöjä tms. Ainoastaan muutamia seuraavassa kuvattavia huomioita voitiin muun työn ohessa tehdä. - Kirkon puretun sakariston perustuksen vierestä sen luoteisnurkasta löydettiin haudaus, joka oli tehty karkeista, vankoista (päätylankut noin 8 cm paksuiset) lankuista rakennettuun noin 1,9 m pitkään arkkuun. Tämän haudan yhteydestä, joskaan ei suoranaisesti arkusta, löytyi pääkallo, jonka takaraivossa oli osittain parantunut reikä. Sakariston perusmuurien sisältä ei tavattu muita hautauksia. - Puretun sakariston pohjoisen perustuksen pohjoispuolelta aivan perustuksen vierestä löytyi vainaja, joka oli haudattu ilman arkkua kädet asetettuina ristiin rinnalle. Siltä alueelta, joka kaivettiin sakariston perustuksien ulkopuolella, ei muita hautauksia löytynyt, vaan maaperä oli alkuperäisen maanpinnan alapuolella täysin puhdasta hienoa hiekkää. On todettava, että em. vainaja on joka tapauksessa haudattu

sakariston rakentamisen jälkeen, sillä muussa tapauksessa hauta olisi tuhoutunut perustuskaivantoa tehtäessä. - Runko- huoneessa oli lähes koko vapaa alue (so. rakenteista ja rakenteidenjäännöksistä tyhjä) täynnä arkkuja tai niiden jäännöksiä sekä irtaimia luita. Ainoastaan kuorin etelä- osassa oli kaakkoisnurkan rakennejäännöksen ja pilarin S1 välissä 2-2,5 m levyinen haudoista kokonaan tyhjä vyö- hyke, jonka pohjoispuolella taas oli arkkuja jopa kolmessa kerroksessa. Arkut olivat yleensä varsin hyvin säilyneet kuivassa maaperässä ja varsin usein olivat vainajat säily- neet muumioituneina. Tämä ei kuitenkaan koske runkokuoneen länsiosaa, lähinnä aluetta pilareiden S3 ja N3 länsipuolella, missä maaperä oli varsin kosteaa. Täällä esiintyi- vät haudat maassa olevina tummina läikkinä, joista jopa luut olivat maatuneet pois. Näytti myös siltä, että runko- huoneen länsiosaan oli vainajia haudattu keski- ja itä- osia huomattavasti vähemmän, joskin kosteusero saattaa vaikuttaa havainnon luotettavuuteen. - Vainajien alla arkun pohjalla oli useassa tapauksessa olkia tai varpukasveja (lehdistä päätellen pääasiassa puolukkaa ja mustikkaa, mutta myös kanervaa).

Lasten arkuissa saattoi vainajilla olla päässään kukka- seppelä. Yhdessäkin tapauksessa ei tavattu vainajaan suo- ranaisesti liittyvänä esineitä. - Yhtä poikkeusta lukuun- ottamatta näyttivät arkut jakautuvan kokonsa tai laatunsa puolesta tasaisesti koko runkokuoneen alueelle. Tämä poik- keuksellinen alue oli pilarin N1 itä- ja koillispuoli, missä oli muihin arkkuihin nähden huomattavan paljon las- ten ja nuorten arkkuja. - Muutamissa arkuissa näkyi ter- vauksen tai maalauksen jälkiä. - Arkkuihin kuuluvia kanto- kahvoja oli varsin vähän ja muistolaattoja tavattiin ai- noastaan yksi. Tämä löytyi pilarin S1 itäpuolelta toisessa kaivauskerroksessa olleesta lapsenarkusta. Siinä olleesta maalatusta tekstistä ei voinut saada selvää muuta kuin vuosiluvun, joka oli 1753 (levy katosi tutkimusten aikana ilmeisesti uudelleenhaudattavien arkkujen joukkoon). - Erään pääalttarin podiumin eteläpuolelta löytyneen arkun kansilautaan oli veistetty vuosiluku 1751. - Kuten aiemmin on känyt ilmi, peitti kulttuurikerrosta kaikkialla runko-

huoneessa paksu roskakerros, joka koostui tiilen- ja kivenpalasista, laastijätteestä, puusta ja sammalesta. Siellä missä kulttuurikerros ei ollut sekoittunut uusimpien rakennustöiden kuten lämpö- tai sähköjohtojen asentamisen takia, oli tämän roskakerroksen alla varsin puhdas hiekkakerros, joka näytti tasalaatuiselta koko runkokuoneen alueella. Vasta tämän hiekkakerroksen alta paljastui likaantunut kulttuurikerros hautoineen. Kerrosjärjestyksen perusteella vaikuttaa ilmeiseltä, että kirkkoonhautaamisen päättymisen jälkeen mutta ennen laajennusta on runkokuoneeseen ajettu kerros täyttöhiekkaa. - Kaikki arkut sisältöineen, arkun osat ja irtaimet luut haudattiin tutkimusten päätyttyä ja ennen uuden lattian perustustöitä uudelleen runkokuoneen länsiosaan ja uuden alttarin alle kaivettuihin yhteishautoihin.

Sukuhautoja löydettiin kirkon runkokuoneesta yhteensä yhdeksän. Näistä kaksi (A,B) oli rakennettu tiilestä ja loput seitsemän (1-7) salvotuista hirsistä. Tiilihaudoista toinen (A) sijaitsi pilarista S1 pohjoiskoilliseen, siis osittain kuorin puolella, ja toinen (B) pilarien S1 ja S2 välissä hiukan näiden välisestä keskilinjasta pohjoiseen. Salvoshaudoista vain yksi (no 1) sijaitsi kuorissa pääalttarin pohjoispuolella. Muut olivat kahdessa kolmen haudan ryhmässä, joista toinen (not 2-4) sijaitsi pilarin N1 länsi- ja lounaispuolella ja toinen (not 5-7) pilarin S3 itä- ja koillispuolella. Läntisimmän pilariparin länsipuolella ei sukuhautoja ollut. Seuraavassa kuvataan lyhyesti kutakin sukuhautaa.

Sukuhauta A oli kokonaisuudessaan rakennettu tiilestä hiekkapohjalle ilman lattiarakennetta. Haudan yläosa on kansitai kattorakenteineen purettu ja sekä itä- että eteläseinä oli suurelta osalta sortunut. Sen sijaan pohjoisseinää oli jäljellä seitsemän tiilikertaa ja länsiseinää yhdeksän. Seinät oli säilyneiltä osiltaan muurattu pitkittäin seinien suuntaan asetetuista käytetyistä lattiatiilistä (ks. ed.luku 4). Joukossa oli jokunen rakennustiili (mitat 32 x 14,5 x 8). Sidelaastia oli käytetty vain vajaan tiilenalan laajuinen ja ohut kerros kuhunkin kertaan. Haudan

itä-länsi -suuntainen pituus oli 2,55 m ja leveys 1,50 m. Ylimmät tiilet olivat tasolla +11.98-12.00 ja pohja tasolla +11.40. Haudassa oli hyvin säilynyt maalaamaton arkku ja 2.kerroksessa ja tämän alla vanhempi, arkuton hautaus aivan pohjalla. Vaikutti siltä, että hautauksien välinen aika on ollut kohtalaisen pitkä.

Sukuhauta B tuli esille toisen kerroksen alaosassa, mutta sen alimmat osat oli kaivettu huomattavasti syvemmälle puhtaaseen pohjahiekkaan. Hauta oli suurimmaksi osaksi purettu ja siitä oli jäljellä eteläinen seinä koko pituudeltaan sekä siitä lähtien noin 60 cm pituiset osat itä- ja länsiseinää. Eteläseinän korkeus oli viisi tiilikertaa ja muiden seinien kaksi-kolme. Ylimmät tiilet olivat tasolla +11.68-11.70. Eteläseinän pituus oli 2,3 m. Seinät oli tehty lattiatiilistä latomalla niitä juoksut seinien suuntaisesti ilman laastia. Joukossa oli myös muutamia rakennustiiliä (mitat 30,5 x 15,5 x 8, ? x 15 x 8, 29 x 14,5 x 8, 29,5 x 14 x 7,5 cm). Minkäänlaisia hautauksen jälkiä ei haudassa voinut havaita.

Sukuhauta 1 sijaitsi kuorin pohjoisosassa 1,05 m pohjoiseen alttaripodiumin pohjoisreunasta ja 1,30 m päässä itäseinästä. Haudan mitat olivat seuraavat: pohjoisseinä 2,35 m, itäseinä 2,25 m, eteläseinä 2,40 m ja länsiseinä 2,20 m. Seinät oli rakennettu 15 cm levyisistä ja noin 35 cm korkuisista salvotuista hirsistä, ja nurkissa oli käytetty lyhyttä lohenpyrstöliitosta. Länsiseinän ylimmän hirsren eteläosaan oli kirveellä hakattu viistoreunainen noin 10 cm syvä ja pohjasta noin 30 cm leveä kolo salvoshaudan viereen tehtyä arkkuhautausta varten. Seinistä olivat säilyneet vain alimmat hirret: pohjoisseinästä oli jäljellä kolme hirsikertaa, itä- ja länsiseinästä kaksi ja eteläseinästä yksi hirsikerta. Pohjoisseinän yläpinta oli tasolla +11.80. Haudan sisällä oli ilmeistä täyttöhiekkaa noin 50 cm vahvuinen kerros ja tämän alla kolmessa rivissä ainakin kaksi arkkukerrosta eli vähintään kuusi hautausta. Haudan paikka näkyi kulttuurikerroksen pinnassa pyöreähköinä painanteena.



Sukuhauta 2 sijaitsi välittömästi sukuhaudan A länsipuolella niiden välisen etäisyyden ollessa vajaa 10 cm. Pilarista S1 sen kaakkoisnurkka sijaitsi 1,15 m suoraan pohjoiseen. Aivan haudan 2 länsipuolella sijaitsi sukhauta 3. Sukuhaudasta 2 oli jäljellä pohjois-, itä- ja eteläseinän alimmat osat sekä pohjois- ja eteläseinästä lähtevät noin 15 cm pituiset osat länsiseinää. Ensimmäisiä seiniä oli jäljellä kaksi alinta hirsikertaa, mutta näidenkin alin hirsi oli kaikkialla pahoin lahonnut. Pohjois- ja eteläseinien pituus oli 2,17 resp. 2,20 m. Itäseinän pituus oli 1,80 samoin kuin länsiseinän. Haudan hirret oli salvottu kyljistä tasaisiksi siten, että niiden leveys oli 10-12 cm ja korkeus noin 25 cm. Nurkat oli tehty hakanurkkaliitoksella. Säilyneiden seinien ylin kohta oli tasolla +11.73. Sillä korkeudella, missä hirret olivat, ei tavattu yhtään hautausta, sen sijaan kylläkin korkeammalla samalla tavoin kuin muualla runkokuoneessa.

Sukuhauta 3 sijaitsi välittömästi sukuhaudan 2 länsipuolella: niiden seinien välinen etäisyys oli pienimmillään 6-7 cm. Haudasta oli säilynyt ainoastaan itäseinän alin hirsi sekä tästä lähtevät noin 30 cm pituiset osat pohjois- ja eteläseinää. Puu oli koko säilyneessä osassa pahoin lahonnutta eikä nurkkaliitosrakennetta voitu määrittellä; itäinen hirsi oli joka tapauksessa kyljistä salvottu tasaiseksi. Haudan yläpuolella oli useita hautauksia, mutta mitään suoranaisesti siihen liittyviä ei voitu havaita. Itähirren korkeus oli +11.52.

Sukuhauta 4 sijaitsi pilarin N1 ja tämän länsipuolella olevan perustuksen länsipuolella siten, että sen pohjoisseinä oli miltei samassa linjassa pilarin pohjoissivun kanssa. Haudasta oli jäljellä ainoastaan pohjoisseinän alin hirsi sekä tästä lähtevät noin 25 cm pituiset osat itä- ja länsiseinän alinta hirttä. Pohjois- ja länsiseinän yhtymäkohta oli murskaantunut lattiavasan aluskivien painon alla. Pohjoishirren pituus oli 2,3 m ja sen korkein kohta tasolla +11.47. Yhtään hautausta ei havaittu.

Sukuhauta 5 sijaitsi pilarien S2 ja S3 välissä 1,55 m etäisyydellä jälkimmäisestä. Tiitä oli säilynyt itä-, etelä- ja länsiseinien kaksi ja pohjoisseinän kolme alinta hirttä. Hauta oli jonkin verran kallistunut etelään (pohjoisosa +12.09, eteläosa +11.97). Hirret oli kyljistä sileiksi salvottu. Niiden leveys oli noin 15 cm ja korkeus 25-30 cm. Nurkat oli tehty hakanurkkaliitoksella. Kaikki seinät olivat samanpituiset eli 2,45 m. Haudassa ei ollut yhtään hautausta vaan lattian alta paljastuneen roska- ja rakennusjätekerroksen alla oli puhdasta erittäin hienorakeista kellanharmaata hiekkaa noin 80 cm vahvuudelta. Tämän kerroksen pinnassa oli noin 90 x 45 x 25 cm suuruinen lohkotettu kivi, jonka toinen lape oli selvästi askelista kulunut.

Sukuhauta 6 pilarin S3 koillispuolella 0,75 m päässä siitä oli kirkon ainoa ehjänä säilynyt sukuhauta ts. sen seinien korkeus oli todennäköisesti alkuperäinen ja sitä peitti irtolankuista ladottu kansi. Haudan hirret olivat hyvin säilyneet ilman mainittavia lahojälkiä. Tätä hautaa ei myöskään ole tyhjennetty hautauksista ja täytetty hiekalla, vaan arkut olivat alkuperäisissä asennoissaan ilman hautamaata. Arkkuja oli haudassa ainakin 7 kpl. Seinähirsien ulkopinnassa näkyvistä leikatuista lukumerkeistä voitiin päätellä että hauta alunperin on koottu muualla. Kusakin seinässä oli kuusi hirsikertaa, jotka oli lukittu toisiinsa hakanurkkaliitoksella. Hirret oli salvottu kyljistä tasaisiksi, niiden leveys oli 10-12 cm ja korkeus 20-25 cm. Haudan sivujen mitat olivat 2,90 x 1,55 m. Hauta oli hiukan kallistunut, sen länsipään korkeus oli +12.28 ja itäpään +12.15.

Sukuhauta 7 sijaitsi haudan 6 koillispuolella niin, että seinien välinen etäisyys oli noin 17 cm. Siitä oli jäljellä ainoastaan eteläseinän alin hirsi sekä siitä lähtevät 30-40 cm pituiset osat itä- ja länsiseinää. Eteläseinän pituus oli 2,35 m. Salvoksen luonnetta tai nurkien liitosrakennetta ei voitu selvittää pitkälle edenneen lahoamisen takia. Arkkuja ei hautaan nähtänyt liittyvän. Eteläseinän korkeus oli +11.50.

Kaikki sukuhaudat hävitettiin tutkimusten jälkeen rakennettaessa kirkon uuden lattian raskasta betoniperustusta.

## ESPOON KIRKKO - ARKEOLOGISET TUTKIMUKSET

### Mittaukset

1. Pohja 1:50. E.Jama & T.Hirvonen 1976.
2. Tutkimuspohja 1:50, ei rakenteita. T.Hirvonen & E.Jama.
3. Tutkimuspohja 1:50, rakenteet merkitty. T.Hirvonen & E.Jama 1981.
4. Pääalttari 1:20. Leikkaus A-A länteen. E.Jama & T.Hirvonen 1981.
5. Pääalttari 1:20. Leikkaus B-B etelään. E.Jama & T.Hirvonen 1981.
6. Kellari pääalttarin alla. Pohja 1:20. E.Jama & T.Hirvonen 1981.
7. Pilari N1, tiililattia, salvoshauta 1. Leikkaus C-C pohjoiseen. 1:50. T.Hirvonen & E.Jama 1981.
8. Papinovi 1:20. T.Hirvonen & E.Jama 1981.
9. Runkohuoneen luoteisosa. Leikkaus D-D länteen. 1:20. T.Hirvonen & E.Jama 1981.
10. Kuorin pohjoisosan tiililattia. Leikkaus E-E itään. 1:20. T.Hirvonen & E.Jama 1981.
11. Pilarin S2 perustus. Leikkaus F-F länteen. 1:20. T.Hirvonen & E.Jama 1981.
12. Pilarin N2 perustus. Leikkaus G-G länteen. 1:20. T.Hirvonen & E.Jama 1981.

M. Hiekkänen

ESPOON KIRKKO, TUTKIMUKSET 1981-82.

KUVALUETTELO OSA VEDOKSIA HIST. K-AIN KUUISTA, OSA  
 NEA. LUETTELOITU RHOIN KUVA-ARK.  
 KUVAMAPPI PLANSIIVÄÄ. DIAHUONEESSA LL 2000

Planssi 1

S.Wannbergin suunnitelma Espoon kirkon lehteristä ja laajentamisesta vuodelta 1800. N.15664.

Planssi 2

S.Wannbergin suunnitelma asehuoneen ja runkokuoneen välisen seinän avaamisesta vuodelta 1807. N.15663.

Planssi 3 *puuttuu*

Pehr Granstedtin suunnitelma kirkon laajentamiseksi vuodelta 1821. N.15662.

Planssi 4

Sama kuin pl.3. N.15662.

Planssi 5

Armas Lindgrenin suunnitelma kirkon restauroimiseksi vuodelta 1929. Pohja. N.15661.

Planssi 6

Armas Lindgrenin suunnitelma kirkon restauroimiseksi vuodelta 1929. Leikkaus.

Planssi 7

Kirkko lounaasta, kuvattu ehkä vuosisadan vaihteessa. Ks.pl.8. N.15659.

Planssi 8

1. Sama kuin pl.7. N.13472.
2. Sisäkuva kirkosta kuoriin päin vuosisadan alkupuolelta. Ks.pl.9.

Planssi 9

Sisäkuva kirkosta kuoriin päin vuosisadan alkupuolelta. Ks.pl.8:2. N.15658.

Planssi 10

Sisäkuva alttarille päin ennen korjausta 1930. N.15657.

Planssi 11

Sisäkuva alttarille päin ennen korjausta 1930. K.K. Meinander. Hist.k-a 3679. N.15656.

Planssi 12

Kuoriholvi ennen korjausta. Hist.k-a 19003. N.15655.

Planssi 13

Sisäkuva urkuparvelle päin ennen korjausta. Hist. k-a 19002. N.15654.

Planssi 14

Pohjoisen siiven itäinen seinä. H.Salmo. Hist.k-a 18290. N.15653.

Planssi 15

Eteläseinän ovi kuorin eteläseinässä (papinovi). H.Salmo. Hist.k-a 18208. N.15652.

Planssi 16

Yleisnäkyvä pohjoiseen lattian purkamisen jälkeen. Kuorissa poistettu 1.maakerros ja tiililattia tul- lut esille. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51427.

Planssi 17

Yleisnäkyvä itään lattian purkamisen jälkeen. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51415.

Planssi 18

Yleisnäkyvä itään sen jälkeen kun kulttuurikerros oli poistettu puhtaaseen pohjahiekkaan asti. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58032.

Planssi 19 *muuttuu*

Yleisnäkyvä länteen sen jälkeen kun kulttuurikerros oli poistettu puhtaaseen pohjahiekkaan asti. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58039.

Planssi 20

Itäisimmän eteläpilarin itäsivu lattian purkamisen ja 1.kerroksen poistamisen jälkeen. Kuvattu koillisesta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51420.

Planssi 21

Itäisin eteläpilari (S1) sen jälkeen kun kulttuuri- kerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Alhaalla oikealla holvihauta A. Kuvattu koillisesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58023.

Planssi 22 *muuttuu*

Itäisin eteläpilari (S1) sen jälkeen kun kulttuuri- kerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kaminan- perustuksen ja tukivalun välissä tiililattian ja sen päälle rakennetun tiiliperustuksen (alttari?) jäännöksiä. Ylhäällä vasemmalla pääalttarin podium. Kuvattu länsilounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58029.

Planssi 23 *kuuttu*

Keskimmäisen eteläpilarin (S2) perustus sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Alhaalla oikealla holvihaudan B eteläseinää. Pilarin perustuksen takana salvoshaudat 5 ja 6 sekä pilarit S3 ja N3. Kuvattu itäkaakosta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58027.

Planssi 24

Keskimmäisen eteläpilarin (s2) perustus ja läntisin eteläpilari (S3) sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Alhaalla vasemmalla holvihaudan B eteläseinää. Kuvattu koillisesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58030.

Planssi 25

Keskimmäisen eteläpilarin (S2) perustus sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu itäkaakosta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58026.

Planssi 26

Läntisin eteläpilari (S3) sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Vasemmalla salvoshaudan 6 lounaisnurkka. Kuvattu luoteesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58025.

Planssi 27

Itäisimmän pohjoispilarin itäsivu lattian purkamisen jälkeen 1.kerroksen tultua kaivettua. Kuvattu itäkoillisesta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51416.

Planssi 28

Itäisin pohjoispilari (N1) sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu itäkoillisesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58031.

Planssi 29

Itäisin pohjoispilari (N1) sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu eteläkaakosta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58024.

Planssi 30

Itäisin pohjoispilari (N1) sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu länsilounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58021.

Planssi 31

Keskimmäisen pohjoispilarin (N2) perustus sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58034.

Planssi 32

Keskimmäisen pohjoispilarin (N2) perustus sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu etelälounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58037.

Planssi 33

Läntisin pohjoispilari (N3) sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58028.

Planssi 34

Kirkon pääalttari ilmeisesti vuoden 1930 restauroinnin aikana. C.A. Nordman. Hist.k-a 18207.

Planssi 35

Pääalttari ja sen edusta lattian purkamisen ja 1. kerroksen kaivamisen jälkeen. Alttarin molemmin puolin tiililattiaa. Kuvattu luoteesta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51426.

Planssi 36

Pääalttari ja sen edusta lattian purkamisen ja 1. kerroksen kaivamisen jälkeen. Kuvattu lännestä. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51417.

Planssi 37

Pääalttari ja sen edusta lattian purkamisen ja 1. kerroksen kaivamisen jälkeen. Kuvattu lännestä. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51428.

Planssi 38

Kuoriosa lattian purkamisen ja 1. kerroksen kaivamisen jälkeen. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51421.

Planssi 39

Pääalttari ja sen alla oleva viinikellarin lattia purkamisen ja 1. kerroksen kaivamisen jälkeen. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51419.

Planssi 40

Pääalttari sen jälkeen kun kulttuurikerros oli poistettu pohjahiekkaan asti. Huomaa laastijäljet podiumin edessä olevan ison kiven länsisyrjässä. Kuvattu luoteesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58035.

Planssi 41

Pääalttari sen jälkeen kun kulttuurikerros oli poistettu pohjahiekkaan asti. Alttarin molemmin puolin poistettu myös tiililattia ja laastinen tasoituskerros. Alhaalla oikealla holvihaudan A koilliskulma, alhaalla vasemmalla salvoshaudan 1 eteläosaa. Kuvattu länsiluoteesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58038.

Planssi 42

Kuoriosan sen jälkeen kun kulttuurikerros oli poistettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58036.

Planssi 43

Kuoriosan koillisnurkan tiililattiaa lattian purkamisen ja 1.kerroksen kaivamisen jälkeen. Etualalla olevat kivet kuuluneet puulattian vasojen perustuksiin. Kuvattu lännestä. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51425.

Planssi 44

Kuoriosan koillisnurkan tiililattiaa lattian purkamisen ja 1.kerroksen kaivamisen jälkeen. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51424.

Planssi 45 *muuttuu*

Kirkon koillisnurkan alkuperäistä tiililattiaa sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Oikealla pääalttarin podium, keskellä salvoshauta 1, vasemmalla pilarin N1 perustusta. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 51921.

Planssi 46

Lähikuva koillisnurkan alkuperäisestä tiililattiasta sen jälkeen kun kulttuurikerros oli poistettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 51924.

Planssi 47

Lähikuva koillisnurkan alkuperäisestä tiililattiasta pääalttarin pohjoispuolella. Oikealla pääalttarin perustusta, alhaalla vasemmalla salvoshaudan 1 kaakoisosaa. Kuvattu lännestä. Matti Huuhka 12/1981. RHO 51920.

Planssi 48

Lähikuva kirkon alkuperäisestä tiililattiasta pohjoisseinän itäisimmän ikkunan kohdalla sen jälkeen kun



Planssi 48 jatk.

kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti ja osa tiililattiasta oli purettu (kuvassa vasemmalla). Kuvattu etelästä. Matti Huuhka 12/1981. RHO 51923.

Planssi 49

Kuorin koillisnurkka ullakonovineen sen jälkeen kun tiililattia ja sen alla ollut hiekkapeti oli poistettu. Kuvattu lounaasta. Matti Huuhka 12/1981. RHO

Planssi 50

Kuoriosan kaakkoisnurkan tiililattiaa lattian purkamisen jälkeen ja tiililattian päälle tehty tiilinen (alttarin?) perustus. 1.kerros kaivettu. Kuvattu luoteesta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51418.

Planssi 51

Kirkon kaakkoisnurkan alkuperäistä tiililattiaa ja (alttarin?) perustus sen jälkeen kun kulttuurikerros oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu luoteesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 51925.

Planssi 52

Kirkon puretun pohjoisseinän perustusta sekä eteläosan puretun sakariston länsiseinän perustuksesta. Kuvattu lännestä. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58040.

Planssi 53

Osa kirkon puretun pohjoisseinän perustusta sekä oven edessä eteläosa puretun sakariston länsiseinän eteläosasta. Kuvattu idästä. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58022.

Planssi 54 *suuttu*

Alkuperäisen sakariston pohjoisseinän perustaa esiin-kaivettuna itään nähtynä. Vasemmalla ylhäällä ennen restaurointia olleen lattian koolausta. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51422.

Planssi 55

Alkuperäisen sakariston pohjoisseinän perustaa esiin-kaivettuna länteen nähtynä. Matti Huuhka 9/1981. RHO 51429.

Planssi 56

Kuoriosan eteläseinää ja peruskiveystä papinoven kohdalla lattian purkamisen jälkeen ja 1.kerroksen tultua kaivetuksi. Kuvattu pohjoisesta. Matti Huuhka 9/1982. RHO 51423.

Planssi 57

Umpeenmuurattu papinovi kuorin eteläikkunan länsipuolella sen jälkeen kun sen itäpieli oli naputettu auki. Oikealla eteläisen ristisakaran koilliskulman tasoitusmuurausta. Kuvattu pohjoisesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO 58041.

Planssi 58

Salvoshauta 6 sen jälkeen kun kulttuurikerros sen ympäriltä oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Oikealla pilari S3. Kuvattu länsiluoteesta. Matti Huuhka 12/1981. RHO

Tästä lähtien kaikki kuvat Markus Hiekkasen ottamia.

Planssi 59

1. Kirkko länsilounaasta lokakuun 1981 alussa. RHO
2. Sama kuin ed.kuvassa. RHO
3. Sama kuin ed.kuvassa. Oikealla alhaalla Eero Jama ja Tapio Hirvonen. RHO
4. Seula-asema pöllyää sakariston edessä. RHO

Planssi 60

1. Kirkko länsilounaasta tutkimuksen päättymisen aikoihin joulun alla 1981. Seula-asemia puretaan. RHO
2. Sama kuin ed.kuvassa. RHO
3. Sama kuin ed.kuvassa. RHO

Planssi 61

1. Kirkon länsipäätyä pohjoisluoteesta joulun 1981 alla. Seula-asemia puretaan. RHO
2. Sama kuin ed.kuvassa. RHO
3. Sama kuin ed.kuvassa. Oikealla tapuli. RHO
4. Sama kuin ed. kuvassa. RHO

Planssi 62

1. Näkymä etelälehteriltä kuoriin. Kuorin eteläosan penkit irrotettu, alttarikaarta puretaan. RHO
2. Näkymä kuoriin länsilounaasta. Alttarikaarta puretaan, alttarin puuvuoraus vielä paikallaan. RHO

Planssi 63

1. Näkymä etelälehteriltä kuoriin. Puulattiaa puretaan, pääalttarin puuvuoraus on poistettu. RHO
2. Sama tilanne kuin ed.kuvassa. RHO
3. Kuorin pohjoisosan puulattiaa puretaan, oikealla pääalttari. RHO

Planssi 64

1. Runkohuoneen luoteisosa ennen kuin kulttuurimaata alueelta oli alettu poistaa. Oikealla pilari N3. Kuvattu itäkaakosta. RHO.
2. Runkohuoneen luoteisosa. Lapioiden kohdalla kaivettu 1.kerros. Oikealla pilarin N3 perustus. Kuvattu kaakosta. RHO.
3. Runkohuoneen luoteisnurkka sen jälkeen kun kulttuurimaa oli kaivettu pohjahiekkaan asti. Kuvattu kaakosta. RHO.

Planssi 65

1. Näkymä kuorin pohjoisosaan, jossa salvoshaudan 1 kohdalla kaivettu 3.kerros, muualla 2. Vasemmalla Pilari N1, oikealla pääalttarin podiumia, taustalla tiililattiaa. Kuvattu länsilounaasta. RHO.
2. Näkymä pohjoislehteriltä runkohuoneen länsiosaan. Salvoshaudan 6 kohdalla kaivetaan 1.kerrosta, lounaisnurkassa puretaan puulattiaa. RHO.

Planssi 66

1. Pilarin S1 idänpuoleinen perustus sen jälkeen kun tiililattian katkelma ja sen alla ollut hiekkapeti oli poistettu. Huomaa pilarin alimman tiilivarvin alla oleva kivilaaka. Kuvattu itäkoillisesta. RHO.
2. Pilarin N1 pohjoispuolen perustusta ja tiililattian katkelma. Kuvattu luoteesta. RHO.

Planssi 67

1. Näkymä alttarikaiteen sisään pääalttarin eteläpuolella. Kellarinluukku auki. Kuvattu luoteesta. RHO.
2. Pääalttarin länsipuoli alttariportaiden purkamisen aikana. Portaiden alta paljastumassa vanhan tiilialttarin podium. Kuvattu lounaasta. RHO.

Planssi 68

1. Kirkon tiilinen pääalttari puisen vuorauksen ja alttariportaiden purkamisen jälkeen. Etualalla alttarikaide. Kuvattu länsilounaasta. RHO.
2. Tiilisen pääalttarin podium puisten alttariportaiden purkamisen jälkeen. Kuvattu etelästä. RHO.

Planssi 69

1. Vanha pääalttari puisen vuorauksen purkamisen jälkeen. Kuvattu etelästä. RHO.
2. Sama kuin ed.kuvassa, kuvattu lännestä. RHO.
3. Vanhan pääalttarin podium alttariorportaiden purkamisen jälkeen. Kuvattu lännestä. RHO.

Planssi 70

1. Vanhan pääalttarin pohjoisosa. Kuvattu länsiluoteesta. RHO.
2. Vanhan pääalttarin eteläosa. Kuvattu länsiluoteesta. RHO.

Planssi 71

1. Vanhan pääalttarin pohjoisosa. Kuvattu länsilounaasta. RHO.
2. Vanhan pääalttarin eteläosa. Kuvattu länsilounaasta. RHO.
3. Näkymä kuoriin kirkon keskikäytävältä. Vanhan pääalttarin puuvuoraus purettu. RHO.

Planssi 72

1. Pääalttarin podium puhdistettuna. Podiumin edessä kaivattu 1.kerros. Etualalla lattiavasa. Kuvattu lännestä. RHO.
2. Pääalttarin pohjoisseinän tiililimitystä kalkki- ja rappauskerroksen poistamisen jälkeen. Kuvattu pohjoisesta. RHO.

Planssi 73

1. Pääalttarin pohjoispuolista perustusta ja keskellä mahdollisesti varhaisemman alttarin tiili-kivi-muurausta. Kuvattu pohjoiskoillisesta. RHO.
2. Sama kuin ed. kuvassa. Kuvattu pohjoisesta. RHO.
3. Sama kuin ed. kuvassa. Kuvattu länsiluoteesta. RHO.
4. Yksityiskohta pääalttarin pohjoispuolella olevasta perustuksesta. Kuvattu koillisesta. RHO.

Planssi 74

1. Pääalttarin alla olevaan kellariin johtava aukko. Porraskorkeuden alla 1600-luvun ruumisarkku. Kuvattu länsilounaasta. RHO.
2. Kellariin johtava oviaukko. Kuvattu etelästä. RHO.
3. Lähikuva kellariin johtavasta ovesta. Kuvattu etelästä. RHO.

Planssi 74

1. Kuorin kaakkoisnurkan tiiliperustus suurimmaksi osaksi purettuna. Jäljellä on eteläisin, seinänviereinen tiilirivi, jonka alla näkyy tasoituskerros hiekasta. Etualalla hämöttää alkuperäisen tiililattian tiiliä tasoitushiekkakerroksen alla. Kuvattu pohjoisesta. RHO.
2. Sama tilanne kuin ed. kuvassa mutta ylempää. RHO.

Planssi 76

1. Kuorin kaakkoisnurkan alkuperäistä tiililattiaa sen jälkeen kun sen päällä ollut tiiliperustus oli sen lounaisnurkkaa (kuvassa oikealla) lukuunottamatta purettu. Kuvattu luoteesta. RHO.
2. Kuorin kaakkoisnurkan alkuperäistä tiililattiaa sen jälkeen kun sen päällä ollut tiiliperustus oli kokonaan poistettu ja lattia puhdistettu. Kuvattu länsiluoteesta. RHO.

Planssi 77

1. Kuorin kaakkoisnurkan alkuperäistä tiililattiaa. Etualalta tiilet jo purettu pois. Kuvattu pohjoisesta. RHO.
2. Yksityiskohta kuorin kaakkoisnurkan tiililattiasta. Kuvattu länsiluoteesta. RHO.

Planssi 78

1. Itäisimmän eteläpilarin (S1) länsipuolella oleva tiililattian katkelma ja sen päällä tiilestä muurattua perustusta. Äärimmäisenä oikealla kaminanperustuksen kiviä. Kuvattu etelälounaasta. RHO.
2. Sama tilanne kuin ed. kuvassa. Kuvattu länsilounaasta. RHO.

Planssi 79

1. Yksityiskohta itäisimmän eteläpilarin (S1) länsipuolella olevista rakenteista. Alinna hiekkaa ja kiveä, seuraavina laastinen tasoituskerros, hiekkapeti, lattiatiilet ja sen päällä ollut tiiliperustus. Kuvattu lännestä. RHO.
2. Märkään tiileen piirretty ympyräristi itäisimmän eteläpilarin (S1) länsipuolella tiililattian päällä olevassa perustuksessa. Merkitty tutkimuspohjaan korkeusmerkillä 12.38. Kuvattu ylhäältä.

Planssi 80

1. Alkuperäistä tiililattiaa pääalttarin pohjoispuolella. Etualalla salvoshauta 1. Kuvattu luoteesta saarnatuolista. RHO.
2. Sama kuin ed. kuvassa. RHO.
3. Alkuperäistä tiililattiaa pääalttarin pohjoispuolella sen purkamisen aikana. Vasemmalla alhaalla laastista tehty tasoituskerros. muurauskauhan ja tiililattian välissä hiekasta tehty tasoituskerros. Kuvattu luoteesta. RHO.

Planssi 81

1. Alkuperäisen tiililattian alla ollutta laastista tehtyä tasoituskerrosta puhdistetaan kuorin pohjoisseinän vieressä. Kuvattu lännestä saarnatuolista. RHO.
2. Sama kuin ed. kuvassa. RHO.
3. Sama kuin ed. kuvassa mutta kuvattu maasta. RHO.
4. Sama kuin ed. kuvissa 1 ja 2. RHO.

Planssi 82

1. Alkuperäistä tiililattiaa ja sen alla olevie kerrostumia pääalttarin pohjoispuolella itäseinän vieressä. Kuvattu lännestä. RHO.
2. Alkuperäistä tiililattiaa kuorin eteläseinällä. Kuvattu luoteesta. RHO.
3. Alkuperäistä tiililattiaa kuorin koillisosassa. Kuvattu lännestä. RHO.

Planssi 83

1. Alkuperäistä tiililattiaa saarnatuolin alla pohjoissakaran ja kuorin yhtymäkohdassa. Tiilien alta epähuomiossa poistettu hiekasta tehty tasoituskerros. Kuvattu lounaasta. RHO.
2. Yksityiskohta tiililattiasta kuorin koillisnurkassa. Toiseksi alimmassa tiilirivissä vasemmalla koirantassun ja oikealla (puoliksi näkyvissä) lapsen jalan jättämä jälki. Äärimmäisenä vasemmalla itäseinää . RHO.

Planssi 84

1. Alkuperäistä tiililattiaa kuorin pohjoisikkunan alla. Kuvan keskellä se kohta, joka irrotettiin ja entisöitiin Hämeen linnan näyttelyyn talvella 1981-82. Kuvattu eteläkaakosta.
2. Sama kohta kuin ed. kuvassa. Kuvattu etelästä.

Planssi 85

1. Kuorin pohjoisosa sen jälkeen kun tiililattia ja sen alla ollut tasoitushiekkakerros oli poistettu. Keskellä Hämeen linnaan vietävä osa. Kuvattu etelästä. RHO.
2. Yksityiskohta Hämeen linnaan vietävästä osasta. Kuvattu etelälounaasta. RHO.
3. Sama kuin ed.kuvassa. Kuvattu etelästä voimakkaassa sivuvalossa. RHO.
4. Sama kuin ed.kuvassa, mutta salamalla. RHO.
5. Sama kuin ed.kuvassa. RHO.

Planssi 86

1. Hämeen linnaan vietävää tiililattian tasoitusperustusta matkakuntoon paketoimisen aikana. Kuvattu eteläkaakosta. RHO.
2. Sama kuin ed.kuvassa. Kuvattu länsilounaasta. RHO.

Planssi 87

1. Kiviä poistetaan puretun sakariston pohjoisseinän eteläpuolelta. Taustalla nykyisen sakariston eteläseinä (oik.) ja itäseinä (vas.). Kuvattu luoteesta. RHO.
2. Puretun sakariston pohjoisseinän itäosan perustuksia. Kuvattu luoteesta. RHO.
3. Sama kuin ed.kuvassa. Kuvattu lännestä. RHO.

Planssi 88

1. Jälkiä raskastekoisesta veistetyistä ruumisarkusta puretun sakariston luoteisnurkasta. Kuvattu lännestä. RHO.
2. Sama kuin ed.kuvassa. RHO.
3. Sama kuin ed.kuvassa. Kuvattu idästä. RHO.

Planssi 89

1. Kuorin eteläseinällä sijainneen papinoven alue sen itäpielen piikkaamisen jälkeen. Kuvattu pohjoisesta. RHO.
2. Sama tilanne kuin ed.kuvassa mutta kuvattu itäkoillisesta. RHO.
3. Yksityiskohta papinoven yläosasta. Vasemmalla kuorin eteläikkuna. Kuvattu pohjoisluoteesta. RHO.

Planssi 90

1. Ullakolle johtava oviaukko. Kuvan alaosassa tiililattian alla ollut tasoituslaasti. Kuvattu lounaasta. RHO.

Planssi 90\_jatk.

2. Sama kuin ed.kuvassa. Kuvattu etelästä. RHO.
3. Sama kuin ed.kuvassa. RHO.

Planssi 91

1. Salvoshauta 6 kuvattuna puhdistamisen aikana. Etualalla salvoshaudan 5 pohjoisseinää ja taustalla ennen restaurointia käytössä ollut vasa. Kuvattu kaakosta. RHO.
2. Sama kuin ed.kuvassa. RHO.
3. Salvoshauta 6 kuvattuna pohjoisesta kannen puhdistamisen jälkeen. RHO.
4. Salvoshauta 6 idästä kuvattuna puhdistamisen aikana. RHO.
5. Salvoshaudan 6 itäpää. Etualalla salvoshaudan 5 pohjoisseinää. Kuvattuna etelästä. RHO.

Planssi 92

1. Kirkon tapuli lokakuussa 1981 perustusten vahvistustöiden alkaessa. Kuvattuna pohjoisesta. RHO.
2. Tapulin länsipuolella alaosa ja perustukset. Kuvattu lännestä. RHO.
3. Tapulin itäpuolella alaosa ja perustukset. Kuvattu kaakosta. RHO.

Planssi 93

1. Tapulin perustusten vahvistamista varten tehty kaivanto tapulin länsipuolella. Hautausmaan muuri ja portinpylväs eivät vielä ole sortuneet kuoppaan. Kuvattu etelälounaasta. RHO.
2. Tapulin lounaiskulman perustukset. Aivan alinna vedessä näkyy perustusten alla olleen hirsiarinnan jätteitä. Kuvattu etelästä. RHO.
3. Tapulin luoteiskulman perustus ja sen alla olevan hirsiarinnan jäännöksiä. Ylhäällä keskellä tapulin pohjoisseinään muuratun portinpylvään alaosa. Kuvattu lännestä.

Planssi 94

1. Tapulin eteläseinästä lähtevä hautausmaan kivi-aita. Kuvattu lännestä. RHO.
2. Tapulin kaakkoiskulma ja taustalla tapulin seinästä lähtevä hautausmaan kivi-aita. Kuvattu idästä. RHO.



Planssi 95

1. Tapuli joulukuun alussa 1981. Perustusten vahvistamista varten tehtyä kaivantoa täytetään. Kuvattu länsiluoteesta. RHO.
2. Tapuli joulukuun alussa 1981. Perustusten vahvistamista varten tehty kaivanto on täytetty. Kuvattu länsilounaasta. RHO.
3. Tapulin itäportaalin edessä ollut kaivanto joulukuun alussa 1981. Kuvattu koillisesta. RHO.

Espoon keskiaikaisen kirkon tutkimuksissa syksyllä 1981 saadut löydöt. Ks. Markus Hiekkasen tutkimusraportti rakennushistorian osaston arkistossa. Rahalöydöt luetteloitu Kansallismuseon Raha-kammioon, rakennus-, tiili-, laasti-, maa- sekä dendrokronologiset ja 14C -näytteet luetteloitu rakennushistorian osaston fragmenttivarastoon.

- :1 Rengassolki, lyijyä, kaaren poikkileikkaus segmentti, koristettu seitsemällä paksunnoksella, joiden välissä poikittaiset pyörölistat. Alapinta sileä. Paljin kierretty kaaren ympäri, kannassa poikkiuritusta. Soljen mitat: 25 x 24 x 4 mm, paljin 27 x 3 x 2 mm. Löytöpaikka: Pilarista N3 3 m koilliseen, 1.kerros.
- :2 Rengassolki, pronssia, koostuu kahdesta sisäkkäisestä litteästä kehästä, joita yhdistää yhdeksän pienaa. Nämä jatkuvat ulomman kehän ulkopuolelle, joten soljen kehä on muodoltaan hiukan piparkakkumainen. Paljin on kiinni sisemmässä kehässä, siihen on tarttunut kiinni hiukan kangasta. Soljen läpimitta 22 mm, sisemmän kehän läpimitta 11 mm, palkimen pituus 18 mm, pienat 7,5 mm. Lp: Pilarista N1 3 m kaakkoon, 2.kerros.
- :3 Hihnasolki, pronssia, ilman paljinta, vartaan poikkileikkaus suunnilleen pyöreä. Soljen yleismuoto litistetyin avaimenreikämainen, hiukan epäsymmetrinen. Paljinosan leveys 17,4 mm, yläosan 20 mm, soljen pituus 22 mm, vartaan Ø 2-2,5 mm. Lp: Pilarista N1 itään 2 m, 2.krs.
- :3 Hihnasoljen katkelma, pronssia, ollut ilmeisesti keskipienallinen, sillä murtopinnoissa näkyy puolipyöreät syvennykset. Vartaan poikkileikkaus litteän suorakulmainen, kehän etureunaa kiertää matala ura, lähellä murtopintoja poikkiura, jonka etupuolella kaiverrettua kasvikoristelua, alapinta sileä. Soljen leveys 24,5 mm, pituus noin 19 mm, vartaan paksaus 4 mm. Lp: pilarista S3 4 m länteen, 1.krs.
- :5 Hihnasoljen katkelma, pronssia, ollut keskipienallinen, mutta piena puuttuu. Muoto suorakulmainen, vartaan poikkileikkaus litteä suorakulmio. Jäljellä olevan keskipienan kiinnityskohta muuta varrasta paksumpi. Yläpinta koristettu 12-15 mm pituisin kaariurin. Soljen leveys 39,5 mm, katkenneiden sivujen pituudet 41 ja 14 mm. Vartaan mitat 5 x 2 mm. Lp: pilarista N3 2-3 m etelään - etelälounaaseen, 2.krs.
- :6 Juoksija, pronssia, yläpinta soikiomainen, koristeena reunoja kiertävä ura sekä keskellä pituussuuntaan kulkeva pyöreä lista, jossa poikkiuritusta. Juoksijan pituus 20 mm, leveys 10,5 mm, korkeus 12 mm, takavartaan mitat 4 x 2 mm. Lp: pilarista S1 3 m lounaaseen, 2.krs.

- :7 Juoksija, pronssia, yläpinta tasapaksu, poikkileikkaus segmenttimäinen, särmikäs, alaosa litteää varrasta, alakulmissa kaksi reikää, hiukan vääntynyt. Yläpinnan pituus 21,5 mm, alapinnan 16 mm. korkeus 15 mm, yläpinnan varras 4 x 2,5 mm, alavartaan leveys 5 mm. Lp: pilarista S1 3 m lounaaseen, 2.krs.
- :8 Sormus, pronssia, umpinainen, koristamaton, vartaan poikkileikkaus segmenttimäinen. Läpimitta 18 mm, vartaan mitat 4,5 x 1,5 mm. Lp: pilarista S1 1,5 m länteen, 2.krs.
- :9 Kantasormus, kullattua messinkiä, vartaan poikkileikkaus soikea, kansaosassa keskellä upotettu soikiomainen lasi, jota molemmin puolin ympäröi kolme upotettua fasettihiottua lasia. Upotuksien reunat rihlattu. Sormuksen läpimitta 20,5 x 17,5 mm, kantaosa 15 x 7 mm, kivet 5 x 3 ja 2 x 2 mm. Lp: Pilarista S1 3 m länsiluoteeseen, 2.krs.
- :10 Sormus, tinan ja lyijyn sekoitusta, umpinainen, vartaan poikkileikkaus litteää, koristettu kormella pitkittäisellä pyöreäpohjaisella uralla. Läpimitta 23 x 24,5 mm, vartaan leveys 5-6 mm. Lp: pilarista N1 koilliseen 2 m, 1.krs.
- :11 Kantasormus, pronssia, vartaan poikkileikkaus linssimäinen. Kantaosa pyöreä, siihen kaiverrettu joutsenkaulainen lintu, jolla suuri neljästä viirusta tehty pyrstö, jalassa kolme varvasta. Kantaosan molemmin puolin paksunnokset. Läpim. 23 x 22 mm, varras 2 mm kapeimmillaan, kantaosa  $\varnothing$  13 mm. Lp: pilarista S3 1 m itään, 1.krs.
- :12 Koruneula, pronssia, yläpää taivutettu kahdeksi silmukaksi, joista kahden S-muotoisen lenkin välityksellä riippuu kaksi viisisivuisia levyä. Näiden pinnat koristettu pakotetuin kuhmuin. Neulan varras taipunut. Neulan pituus taipuneena 41 mm, levyt 19 x 14,5 ja 18 x 16 mm. Lp: runkokuoneen luoteisnurkasta 1,5 m kaakkoon, 1.krs.
- :13 Koruneula, pronssia, yläpää taivutettu apilanlehden muotoon. Neulan kärki katkennut. Pituus 50,5 mm, kolmiapilan leveys 12 mm, korkeus 9 mm. Lp: pilarista N2 0,5 m länteen, 2.krs.
- :14 Koruneula, messinkiä, yläpäässä pyöreä nappi, jonka keskellä olevaan kukkamaiseen syvennykseen upotettu pyöreä opaakki lasihelmi. Keskuskukkaa ympäröi samanmuotoinen ura, jonka pohja on poikkiiurattu, tämän ympärillä punsattu rombikuviota. Pituus 45 mm, napin  $\varnothing$  7 mm (helmen kohdalla). Lp: pilarista N1 4,5 m länsilounaaseen, 1.krs.
- :15 Koruneula, pronssia, katkennut, päässä pyöreä lasihelmi, musta. Pituus 20 mm, nupin  $\varnothing$  6 mm. Lp: pilarista N1 4 m länteen, 1.krs.

- :16 Koruneulan nuppi, tummaa lasia, jossa filigraanimaisia vaakanauvoja, neulanvartta jäljellä noin 3 mm, nupin mitat 7 x 6 mm.  
Lp: runkokuoneen koillisnurkka, tiililattian päältä, 1krs.
- :17 Äimä, pronssia, varras litteän nelisivuinen paitsi kärjestä. Pituus 66 mm, leveys silmän kohdalta 3,5 mm ja paksuus 1 mm, vastaavat mitat varren keskeltä 2 x 2 mm, silmä 6,5 x 2 mm.  
Lp: pilarin N2 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :18 Äimä, pronssia, muoto sama kuin numerossa :17.  
Pituus 63 mm, leveys silmän kohdalta 5 mm ja paksuus 1 mm, vastaavat mitat varren keskeltä 2,5 x 2,5 mm, silmä 10 x 2 mm.  
Lp: runkokuoneen luoteisnurkka, 1.krs.
- :19 Nuppineuloja 2 kpl, pronssia, nupit kierretty pronssilangasta.  
Mitat: pituus 56 mm, vartaan paksuus 1,5 mm, nuppi 3 x 2 mm  
      "- 60,5 mm,                   "- 1 mm,           "- 3 x 2,5 mm.  
Lp: pilarista N3 2-3 m etelään-etelälounaaseen, 2.krs.
- :20 Nuppineula, pronssia, nuppi kierretty pronssilangasta.  
Pituus 47 mm, vartaan paksuus 1 mm, nuppi 3 x 3 mm.  
Lp: pilarin N2 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :21 Nuppineula, pronssia, nuppi kierretty pronssilangasta.  
Pituus 55 mm, vartaan paksuus 1,3 mm, nuppi 3 x 4 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 1.krs.
- :22 Nuppineuloja, 2 kpl, pronssia, nupit kierretty pronssilangasta.  
Mitat: pituus 45 mm, vartaan paksuus 0,8 mm, nuppi 2,5x2,5 mm  
      "- 31 mm,                   "- 0,6 mm,           "- 2x2 mm  
Lp: Salvoshaudan 1 päällä olleen painanteen länsireuna, 1.krs.
- :23 Nuppineuloja, 2 kpl, pronssia, toisen nuppi kierretty pronssilangasta, toisen valettu.  
Mitat: pituus 38 mm, vartaan paksuus 1 mm, nuppi 2x2 mm  
      "- 26 mm,                   "- 0,9 mm,           "- 2x2 mm  
Lp: pilarista N1 koilliseen 2 m, 1.krs.
- :24 Nuppineuloja, 2 kpl, pronssia, nupit kierretty pronssilangasta.  
Mitat: pituus 56 mm, vartaan paksuus 1,2 mm, nuppi 3,5x3 mm  
      "- 49 mm,                   "- 0,9 mm,           "- 2,5x2,5 mm  
Lp: pilarin N1 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :25 Nuppineula, pronssia, nuppi kierretty pronssilangasta.  
Pituus 53 mm, vartaan paksuus 1,3 mm, nuppi 4 x 3,5 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :26 Nuppineula, pronssia, nuppi kierretty pronssilangasta.  
Pituus 45 mm, vartaan paksuus 1 mm, nuppi 3,5 x 3,5 mm.  
Lp: pilarista N3 luoteeseen 2 m, 1.krs.
- :27 Kirjanhela, pronssia, ollut kullattu, hiukan nahkaa jäljellä. Koristettu ihmiskasvoilla en facé, joiden ympärillä siivet. Mitat: 25 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista S2 kaakkoon 1 m, 2.krs.

- :28 Kirjanhela, pronssia, hiukan nahkaa jäljellä. Koristettu käpymäisellä aiheella. Mitat: 31 x 6 x 4 mm.  
Lp: pilarin N2 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :29 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 22 x 10 mm suuruinen pala. Koristettu torveen puhaltavalla putolla. Mitat: 25 x 11 x 6 mm.  
Lp: pilarin N2 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :30 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 39 x 14 mm suuruinen pala. Koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 22 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :31 Kirjanhela, pronssia, koristettu ihmiskasvoilla en facé, ympärillä sädekuvio tai siivet. Mitat: 26 x 10,5 x 6 mm.  
Lp: pilarista N3 länteen 4 m, 1.krs.
- :32 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 14 x 12 mm suuruinen pala. Koristettu kahdella toisiinsa päin kääntyneellä ihmishahmolla, jotka pitävät toisiaan kädestä kiinni.  
Mitat: 29 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista S1 etelälounaaseen 1 m, 2.krs.
- :33 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 34 x 10 mm suuruinen pala. Koristettu kahdella kaartuvalla ulokkeella.  
Mitat: 20 x 7 x 6 mm.  
Lp: pilarista N3 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :34 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 39 x 13 mm suuruinen pala. Koristettu kuluneella Madonna ja lapsi -aiheella(?).  
Mitat: 25 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista N3 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :35 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 21 x 12 mm suuruinen pala. Koristettu simpukka-aiheella, jonka alapuolella akanthuslehtiaihe. Mitat: 26 x 11 x 5 mm.  
Lp: pilarista N1 lounaaseen 2 m, 2.krs.
- :36 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 22 x 14 mm suuruinen pala. Koristettu ihmiskasvoilla en facé, jonka ympärillä neljä reikää. Mitat: 25 x 12 x 6 mm.  
Lp: pilarin N1 eteläpuolelta, vierestä, 2.krs.
- :37 Kirjanhela, pronssia, koristeltu selvittämättömin kuhmukoristein. Mitat: 16 x 8 x 5 mm.  
Lp: pilarista N2 pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :38 Kirjanhela, pronssia, koristettu symmetrisellä akanthuslehteä muistuttavalla aiheella. Mitat: 27 x 12 x 4 mm.  
Lp: runkokuoneen kaakkoisnurkan fundamentin länsipuolelta, 2.krs.
- :39 Kirjanhela, pronssia, koristettu sydämenmuotoisella kuviolla. Mitat: 24 x 10 x 5,5 mm.  
Lp: pilarista S1 pohjoiseen 1-2 m, 2.krs.
- :40 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 27 x 10 mm, Koristettu kiharahiuksisella ihmispäällä. Mitat: 25 x 9 x 4 mm.  
Lp: läntisestä tuulikaapista 3 m itään, 1.krs.

- :41 Kirjanhela, pronssia, koristettu kaari-aihe. Mitat: 21 x 10 x 6 mm.  
Lp: läntisestä tuulikaapista 3 m itään, 1.krs.
- :42 Kirjanhela, pronssia, koristettu enkelillä, joka puhaltaa torveen. Mitat: 27 x 11 x 6 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 1,5 m, 2.krs.
- :43 Kirjanhela, pronssia, koristettu ihmisen yläruumiilla, käsissään kirjakäärö ja valtikka. Mitat 24 x 9 mm.  
Lp: pilarista N2 lounaaseen 4 m, 1.krs.
- :44 Kirjanhela, pronssia, koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 23 x 10 x 4 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :45 Kirjanhela, pronssia, koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 23 x 8 x 5 mm.  
Lp: pilarista N3 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :46 Kirjanhela, pronssia, koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 24 x 9 x 5 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :47 Kirjanhela, pronssia, alunperin kullattu(?), nahkaa jäljellä 50 x 19 mm. Koristettu akanthuslehdellä. Mitat: 33 x 10 x 7 mm.  
Lp: pilarista N1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :48 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 30 x 12 mm. Koristettu kuluneella simpukka-aiheella. Mitat: 25 x 9 x 5 mm.  
Lp: pilarista N1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :49 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 38 x 9 mm. Koristettu Agnus Dei-aiheella. Mitat: 23 x 7 mm.  
Lp: pilarista N1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :50 Kirjanhela, pronssia, koristettu avokitaisella leijonapäällä. Mitat: 24 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista S2 pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :51 Kirjanhela, pronssia, koristettu nystyröin ja neljällä pyöreällä reiällä. Mitat: 24 x 10 x 5 mm.  
Lp: kuorin pohjoisikkunan edestä tiililattian päältä.
- :52 Kirjanhela, pronssia, alunlevy taipunut 180° kulmaan. Koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 26 x 10 x 2 mm.  
Lp: alttarin lounaispuolelta, 1.krs.
- :53 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 40 x 11 mm. Koristettu ihmiskasvoilla. Mitat: 22 x 8 x 7 mm.  
Lp: pilarista Ne etelään 2 m, 2.krs.
- :54 Kirjanhela, pronssia, koristettu ihmiskasvoilla, joiden molemmilla puolilla siivet. Mitat: 20 x 8 x 3 mm.  
Lp: pilarista N3 etelään 2 m, 2.krs.
- :55 Kirjanhela, pronssia, koristettu ihmiskasvoilla, joita ympäröi sädekehä tai siivet. Nahkaa jäljellä 36 x 10 mm. Mitat: 24 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista N2 länsilounaaseen 2 m, 1.krs.

- :56 Kirjanhela, pronssia, koristettu sydämenmuotoisella kuviolla. Mitat: 27 x 10 x 4 mm.  
Lp: vanhan sakariston pohjoisen perusmuurin ja uuden sakariston eteläseinän välistä.
- :57 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 42 x 13 mm. Koristettu pienillä siivekkeillä.  
Lp: pilarista N1 länsiluoteeseen 4 m, 2.krs.
- :58 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 24 x 12 mm. Koristettu sydämenmuotoisella kuviolla. Mitat: 25 x 11 x 4 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 5,5 m, 1.krs.
- :59 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 17 x 12 mm. Koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 26 x 10 x 5 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 1.krs.
- :60 Kirjanhela, pronssia, metallinkiilto näkyvässä, koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 22 x 8 x 4 mm.  
Lp: vanhan sakariston pohjoisen muurinperustan vierestä pohjoispuolelta.
- :61 Kirjanhela, pronssia, koristettu sydämenmuotoisella kuviolla. Mitat: 26 x 10 x 5 mm.  
Lp: vanhan sakariston pohjoisen muurinperustan vierestä pohjoispuolelta.
- :62 Kirjanhela, pronssia, koristettu lepäävällä leijonalla, jonka etujalkojen välissä on pallo. Mitat: 24 x 8 x 4 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :63 Kirjanhela, pronssia, nahkaa jäljellä 32 x 10 mm. Koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 22 x 8 x 4 mm.  
Lp: salvoshauta 1, luoteisnurkka, 2.krs.
- :64 Kirjanhela, pronssia, koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 23 x 9 x 6 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 4 m, 1.krs.
- :65 Kirjanhela, pronssia, koristettu simpukka-aiheella. Mitat: 21 x 8 x 4 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 1-2 m, 1.krs.
- :66 Kirjanhela, pronssia, koristettu ihmiskasvoilla. Mitat: 22 x 8 x 5 mm.  
Lp: pilarista N3 luoteeseen 2 m, 1.krs.
- :67 Kirjanhela, pronssia, Madonna ja lapsi-aiheiden koristelu(?). Mitat: 26 x 9 x 3 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 2-3 m, 1.krs.
- :68 Nappi, rautaa, epämuotoinen, takalenkki ruostunut pois. Mitat: 22 x 20 x 5 mm.  
Lp: salvoshauta 1, luoteisnurkka, 2.krs.
- :69 Nappi, tinaa tai lyijyä, takalenkki katkennut mutta jäljellä. Koristettu kohoristillä jonka sakaroista lähtee kalanruotomaisia kuvioita. Mitat: Ø 22 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista S2 lounaaseen 2 m, 1.krs.

- :70 Nappi, messinkiä, keskelle upotettu laakea, vihertävä lasihelmi, jota reunustaa helmisauva-aihe.  
Mitat:  $\emptyset$  12 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista N3 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :71 Nappi, tinaa tai lyijyä, takalenkki hävinnyt, valusauma näkyvissä. Koristettu kahdella sisäkkäisellä kohovyöllä.  
Mitat:  $\emptyset$  24 mm, paksuus 3 mm.  
Lp: eteläisen kuori-ikkunan länsipielestä 2 m luoteeseen, 2.krs.
- :72 Nappi, messinkiä, takalenkki repeytynyt irti. Koristettu keskellä olevalla 6-sakaraisella ympyrätähdellä, jonka ympärillä auringonkehrä-aihe. Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paks. 6 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 2-3 m, 1.krs.
- :73 Nappi, pronssia, kilpimäinen, kupera, takana olevassa lenkissä langan- ja kankaanjätettä, ei koristettu.  
Mitat:  $\emptyset$  29 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista S2 länsilounaaseen 3 m, 1.krs.
- :74 Nappi, messinkiä, ontto, takalenkki repeytynyt irti, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 2 m, 1.krs.
- :75 Nappi, messinkiä, ontto, kuoret osittain irronneet toisistaan, takalenkki jäljellä, koristamaton.  
Mitat:  $\emptyset$  18 mm, 7 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 2 m pohjoiseen, 2.krs.
- :76 Mansettinappi, lyijyä, koristeina upotetut siniset särmähiotut lasihelmet. Yhdistetty toisiinsa pronssilangalla. Molempien läpimitta 7 mm, paksuus 11 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 1.krs.
- :77 Nappi, pronssia, litteä, koristamaton, takalenkki katkenut. Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 1.krs.
- :78 Nappi, pronssia, hiukan kupera, koristamaton.  
Mitat:  $\emptyset$  17.5 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: pilarista N3 etelään 2 m, 2.krs.
- :79 Nappi, lyijyä, ulkokuori hävinnyt, takalenkki taipunut.  
Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: alttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :80 Nappi, mustaa lasia, koristettu sisäkkäisin renkain, reuna lohjennut. Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 5,5 m, 1.krs.
- :81 Nappi, pronssia (?), kuorellinen, koristamaton.  
Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 15 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 1,5 m pohjoiseen, 1.krs.
- :82 Nappi, pronssia, ulkokuori hävinnyt, sisäkuori taipunut.  
Mitat:  $\emptyset$  noin 17 mm.  
Lp: alttarin eteläpuolelta, 1.krs.



- :83 Mansettinappi, pronssia, valettu yhtenä kappaleena, koristettu upotetulla punaisella lasihelmellä, jota ympäröi punssatuista kuopista tehty kehä.  
Mitat:  $\emptyset$  14 mm, paksuus 11 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :84 Nappi, pronssia, kuoret irronneet toisistaan, takalenkki puuttuu. koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  21 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 2 m, 1.krs.
- :85 Nappi, pronssia, jälkiä kultauksesta, koristamaton, takalenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  28 mm, paksuus 6 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :86 Nappi, pronssia, ulkokuori jäljellä, jälkiä kultauksesta, lenkki jäljellä mutta katkenneena. Mitat:  $\emptyset$  n. 16 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :87 Nappi, lyijyä, pahoin syöpynyt, ei jälkiä koristelusta.  
Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :88 Nappi, messinkiä, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  24 mm, paks. 16 mm.  
Lp: ullakon oven edestä tiililattian päältä.
- :89 Nappi, pronssia, kupera, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  26 mm, paksuus 13 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen länsipuolelta, 1.krs.
- :90 Mansettinappi, yläosa mustaksi värjättyä luuta, alaosa messinkiä, kiinnitetyt lenkkien välityksellä toisiinsa.  
Mitat: yläosan  $\emptyset$  8 mm, paksuus 9 mm, alaosan  $\emptyset$  8 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: alttarin eteläpuolelta.
- :91 Nappi, messinkiä, kullattu, koristettu keskellä olevalla kukka-aiheella, reunoja kiertää kaari- ja silmukkakoristelu. Takalenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  21 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista S1 itään 1 m, 1.krs.
- :92 Nappi, pronssia, koristettu lasikuoren alla olevalla kullatulla antiikkisaiheisella pokaalilla. Mitat:  $\emptyset$  12 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :93 Nappi, pronssia, kupera, koristamaton.  
Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 11 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :94 Nappi, messinkiä, litteä, reunaa kiertää ura.  
Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 9 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :95 Nappi, messinkiä, kullattu, koristettu keskellä olevalla kukka-aiheella, reunoja kiertää kaari- ja silmukkakoristelu. Takalenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: kellarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :96 Nappi, mustaa lasimassaa, hiottu särmikkääksi. Mitat:  $\emptyset$  15 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: pilarista N3 kaakkoon 2 m, 1.krs.

- :97 Nappi, messinkiä, kuoret osittain irronneet toisistaan, takalenkki puuttuu, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  15 mm, paks. 7 mm.  
Lp: pilarista S3 koilliseen salvoshaudan kannen päältä.
- :98 Nappi, lyijyä, koristettu 8-sakaraisella tähtikuviolla, takalenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  20 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista S3 koilliseen salvoshaudan kannen päältä.
- :99 Nappi, pronssia, ulkokuori puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  21 mm, paks. 7 mm.  
Lp: pilarista S3 koilliseen salvoshaudan kannen päältä.
- :100 Nappi, alaosa puuttuu (nelireikäinen), kuori messinkiä, koristettu keskellä olevalla aurinkoiheella, reunoja kiertää kukkanauha. Mitat:  $\emptyset$  23 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista S2 pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :101 Kalvosinnappi, uudenaikainen, lukko kahteen suuntaan kääntyvä, toinen lehti irrallaan. Koristettu helmiäisellä. "DEDOSG". Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paksuus 18 mm.  
Lp: pilarin N1 eteläpuolelta, 2.krs.
- :102 Nappi, pronssia, pallomainen, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paksuus 13 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 1 m, 2-krs.
- :103 Nappi, pronssia, kulkusenmuotoinen, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 18 mm.  
Lp: pilarin S2 vierestä pohjoispuolelta, 2.krs.
- :104: Nappi, lyijyä, koristettu kohokolmiolla, jonka keskellä pieni ympyrä. Takalenkki katkennut. Mitat:  $\emptyset$  12,5 mm, paks. 2 mm.  
Lp: pilarista N2 lounaaseen 4 m, 1.krs.
- :105 Nappi, pronssia, ulkokuori puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  15 mm, paksuus 7,5 mm.  
Lp: länsiportaalin tuulikaapista itään 3 m, 1.krs.
- :106 Nappi, tinaa tai lyijyä, syöpynyt, takalenkki puuttuu, ei koristettu. Mitat:  $\emptyset$  21 mm, paksuus 3 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :107 Nappi, messinkiä, koristamaton, takalenkki taipunut. Mitat:  $\emptyset$  18 mm, paksuus 6 mm.  
Lp: salvoshauta 1, pohjoisosa, 2.krs.
- :108 Nappi, pronssia, koristettu kohoneliöllä, jonka keskellä pieni ympyrä. Mitat:  $\emptyset$  12 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: salvoshauta 1, länsiosa, 2.krs.
- :109 Nappi, messinkiä, koristamaton, takalenkki taipunut. Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: länsiportaalin tuulikaapista pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :110 Nappi, pronssia, koristamaton, takalenkki taipunut hiukan. Mitat:  $\emptyset$  26 mm, paksuus 14 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.

- :111 Nappi, tummansinistä lasimassaa, pyöreä, lenkki upotettu massaan. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paksuus 8,5 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :112 Nappi, pronssia, koristamaton, takalenkissä jäljellä ompelulankaa. Mitat:  $\emptyset$  19 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :113 Nappi, pronssia, litteä, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  17,5 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :114 mansettinappi, lyijyä tai tinaa, valettu yhtenä kappaleena, yläpinnassa patinan alla näkyvässä vaikeasti hahmotettavaa koristelua. Mitat:  $\emptyset$  13 mm, paksuus 7,5 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 2 m, 1.krs.
- :115 Nappi, luuta tai sarvea, neliaukkoinen, aukkojen väliosa lohjennut pois. Koristettu kolmella maalatulla (?) vino-viivarivillä, joiden välissä vaakanauhat.  
Mitat:  $\emptyset$  16,5 mm, paksuus 3,5 mm.  
Lp: pilarista S2 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :116 Nappi, lyijyä tai tinaa, ulkokuori puuttuu samoin takalenkki. Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista S1 etelälounaaseen 1 m, 2.krs.
- :117 Nappi, lyijyä tai tinaa, ulkokuori puuttuu.  
Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :118 Nappi, pronssia, jälkiä kultauksesta, koristamaton, takalenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  22,5 mm, paksuus 9 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :119 Nappi, pronssia, koristettu Maltan ristin näköisellä kuvilla, sakaroiden välissä sädekuvio, ympärillä kaari-aihetta. Takakuori puuttuu samoin lenkki.  
Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :120 Nappi, pronssia, koristamaton, takalenkki repeytynyt pois.  
Mitat:  $\emptyset$  17,5 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :121 Mansettinappi, tinaa, valettu yhtenä kappaleena, koristettu kirkkaan lasin alla olevalla ruusunoksalla.  
Mitat:  $\emptyset$  12,5 mm, paksuus 12 mm.  
Lp: pilarista N3 2-3 m etelään-lounaaseen, 2.krs.
- :122 Mansettinappi, tinaa tai lyijyä, valettu yhtenä kappaleena, litistynyt, koristettu ristiaiheella, jonka sakaroista lähtee vinouria. Mitat:  $\emptyset$  12 mm, paksuus 7 mm.  
Lp:
- :123 Nappi, lyijyä, kilpimäinen, reunaa kiertää ura. Mitat:  $\emptyset$  29 mm, paksuus 12 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 2.krs.

- :124 Nappi, pronssia, kulkusenmuotoinen, koristamaton.  
Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 27 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :125 Nappi, pronssia, lenkki raunaa, puolipallon muotoinen, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  10,5 mm, paksuus 18 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :126 Nappi, tinaa tai lyijyä, koristamaton, lenkki puuttuu.  
Mitat:  $\emptyset$  19 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :127 Nappi, messinkiä, sileä, reunaa kiertää ura.  
Mitat:  $\emptyset$  19 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :128 Nappi, pronssia, koristelu muodostuu tähtimäisestä kahdeksansakaraisesta aiheesta. Takalenkki katkennut.  
Mitat:  $\emptyset$  14 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista S2 kaakkoon 1 m, 2.krs.
- :129 Nappi, pronssia, kumpumainen, keskellä pieni kohoutuma, josta lähtee säteittäisiä uria.  
Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paksuus 14 mm.  
Lp: pilarista S2 kaakkoon 1 m, 2.krs.
- :130 Nappi, pronssia, kulkusmainen, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  18 mm, paksuus 21 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 3 m, 1.krs.
- :131 Nappi, pronssia, koristamaton. Mitat:  $\emptyset$  17,5 mm, paks. 14 mm.  
Lp: pilarista S2 länteen 3 m, 2.krs.
- :132 Nappi, puuta, reunat kangaspeittoiset, keskellä pyöreä punainen lasiupotus, jonka keskellä neliömäinen syvennys.  
Mitat:  $\emptyset$  22 mm, paksuus 7,5 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiskoilliseen 1,5 m, 1.krs.
- :133 Nappi, hiottua mustaa lasimassaa, kaksiaukkoinen.  
Mitat:  $\emptyset$  11 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiskoilliseen 1,5 m, 1.krs.
- :134 Nappi, pronssia, ulkokuori puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  16 mm, paks. 7 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiskoilliseen 3 m, 1.krs.
- :135 Nappi, mustaa lasimassaa, pyöreähkö, lenkki upotettu massaan. Mitat:  $\emptyset$  11 mm, paksuus 9,5 mm.  
Lp: pääalttarista etelään 1,5 m, 2.krs.
- :136 Nappi, messinkiä, koristamaton, takalenkki puuttuu.  
Mitat:  $\emptyset$  17 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 1 m, 2.krs.
- :137 Nappi, pronssia, reunaa kiertää ura, jonka pohja poikki-rihlattu. Mitat:  $\emptyset$  18,5 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 1-2 m, 2.krs.
- :138 Nappi, pronssia, pallomainen, koristamaton, takalenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  10,5 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 2 m, 2.krs.

- :139 Nappi, valkoista lasimassaa, pyöreän kartiomainen, lenkki upotettu massaansa. Mitat:  $\emptyset$  7 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: pilarista N3 länteen 4 m, 1.krs.
- :140 Napin katkelma, mustaa lasimassaa, koristettu keskellä olevalla tähtisyvennyksellä, jota kiertää kolmioiden ja puoliympyröiden muodostama kehä. Mitat: 20x12 mm, paks.4 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 1 m, 1.krs.
- :141 Nappi, kirkasta, pinnalta himmeää lasia, soikiomainen, ollut hopeoitu. Mitat: 13,5 x 9,5 mm, paksuus 7 mm.  
Lp:
- :142 Nappi, katkaistun kartion muotoinen, keskellä syvennys, lenkki puuttuu. Mitat:  $\emptyset$  18 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan vierestä.
- :143 Nappi, kirkasta lasia, keskellä syvennys, kaksireikäinen. Mitat:  $\emptyset$  14 mm, paksuus 4 mm.  
Lp: vanha sakaristo, nykyisen sakariston eteläseinän eteläpuolelta, itäosasta, 1.krs.
- :144 Kiinnitysrengas, pronssia, avonainen, vartaaseen kierretty pronssilankaa. Läpimitta 17 mm, varras 2 mm.  
Lp:pilarin S1 vierestä kaakkoispuolelta.
- :145 Kiinnitysrengas, pronssia, avonainen, taipunut. Mitat: 20 x 14 mm, varras 1,5 mm.  
Lp: pilarista N1 koilliseen 1,5 m, 2.krs.
- :146 Hakasen vastakappale, pronssia, lyyranmuotoinen, toisessa silmukassa hiukan lankaa jäljellä. Mitat: 21,5 x 17 mm, varras 2 mm.  
Lp: kuorin pohjoisikkunasta 3 m etelään salvoshaudan 1 koillisosasta, 1.krs.
- :147 Hakasen vastakappale, pronssia, kolmisilmukkinen. Mitat: 16,5 x 12 mm, varras 1,5 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :148 Hakanen, pronssia, vääntynyt. Mitat: 17 x 8 mm, varras 1 mm.  
Lp: pilarista S1 itäkoilliseen 2 m, 2.krs.
- :149 Hakasen vastakappale, pronssia, lyyranmuotoinen. Mitat: 13 x 9 mm, varras 1 mm.  
Lp: pilarista N3 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :150 Hakanen vastakappaleineen, pronssia. Mitat: hakanen 10 x 11 mm, varras 1 mm, vastakappale 13 x 8 mm, varras 0,5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä pohjoiseen 1 m, 2.krs.
- :151 Rengas, pronssia, avonainen, vartaassa kiinni S-muotoinen ketjunnivel. Mitat:  $\emptyset$  16 mm, varras 2 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 3 m, 1.krs.
- :152 Hakasen vastakappale, pronssia, lyyranmuotoinen. Mitat: 12 x 8 mm, varras 1 mm.  
Lp: pilarista N3 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.

- :153 Koristehela, pronssia, pyöristetyn suorakulmion muotoinen, kiinnitysreiät kulmissa, koristettu keskellä olevalla ihmis-hahmolla, jota ympäröi viiniköynnösaiehe, aiheet tehty pakkotammalla. Mitat: 31 x 21 mm, paksuus 0,5 mm.  
Lp: pilarista S3 itään 2 m, 1.krs.
- :154 Koristehela, pronssia, keskellä oleva niitinjäännös rautaa. Neliömuotoinen, yksi kulma taipunut, koristettu pakotetulla keskiosan niittireikää kiertävällä rihlatulla renkaalla, jota ympäröi helmisauvaa muistuttava aihe.  
Mitat: 21 x 21 mm, paksuus 0,3 mm.  
Lp: pilarin N1 vierestä itäpuolelta, 2.krs.
- :155 Hihnan päätehela, pronssia, niitti jäljellä, koristettu heikosti erottuvalla ruutu(?) aiheella.  
Mitat: 25 x 14 x 2 mm.  
Lp: pilarista N3 luoteeseen 2 m, 1.krs.
- :156 Koristehela, pronssia, neliömäinen, kupera.  
Mitat: 16 x 16 mm, korkeus 5 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :157 Hela, rautaa, tehty taittamalla suorakulmainen metallinauha kaksinkerroin, niitti jäljellä, ei koristelua.  
Mitat: 25 x 12 x 3 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 4 m, 1.krs.
- :158 Niitti, pronssia, kanta kupera, varsi poikkileikkaukseltaan nelisivuinen. Mitat: kannan  $\emptyset$  13 mm, varren pituus 11 mm.  
Lp: pilareiden S1 ja N1 väliltä keskeltä, 1.krs.
- :159 Koristehela, pronssia, alaosa suorakulmainen, kiinnitysreiät tähän liittyvissä pyöreissä ulokkeissa, joista keskimäinen muita suurempi. Alaosa koristeltu S-muotoisilla kuvioilla, joiden välissä kaksi pistettä.  
Mitat: 19 x 20 mm, paksuus 3 mm.  
Lp: pilarista N1 itäkoilliseen 2,5 m, 2.krs.
- :160 Koristehela, pronssia, pakotettu kukan muotoiseksi, kiinnitysreikä keskellä. Mitat:  $\emptyset$  12 mm, korkeus 1 mm.  
Lp: pilarista N1 koilliseen 2 m, 1.krs.
- :161 Koristehela, pronssia, pakotettu kukan muotoiseksi, kiinnitysreikä keskellä. Mitat:  $\emptyset$  11 mm, korkeus 1 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :162 Koristeniitti, kanta pronssia, niitinvarsi rautaa.  
Mitat: 12 x 11 x 6 mm.  
Lp: pilarista S1 pohjoiseen 1 m (pilarin luoteiskulmasta), 2.krs.
- :163 Koristeniitti, pronssia, kannan reuna koristettu helminauhalla, keskusta koristamaton, niitinvarsi taipunut ja katkennut. Mitat:  $\emptyset$  8 mm, paksuus 3 mm.  
Lp: pilarin N1 koillisnurkasta 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :164 Kuula, lyijyä. Läpimitta 11 mm.  
Lp: pilarista S3 pohjoiskoilliseen 4 m, 1.krs.

- :165 Kuula, lyijyä, keskellä läpikulkeva reikä. Läpimitta 18 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 1.krs.
- :166 Kuula, pronssia(?), hiukan epämuotoinen. Mitat 8 x 7 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2-4 m, 1.krs.
- :167 Koristelistan katkelma, lyijyä, muodostettu ristikkomai-  
seksi kolmella lyijyylangalla, joiden välissä pienet.  
Mitat: 17 x 14 x 5 mm.  
Lp: holvihauta A, 2.krs (Ramsay).
- :168 Koristelevy, pronssia, jonka pinnassa näkyvissä jälkiä  
kultauksesta, kolmionmuotoinen, koristettu kasviaihein,  
lävistetty. Mitat: 15 x 14 x 1,5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen.2.krs.
- :169 Kiinnitysrengas, rautaa, vartaassa kiinni kotkattu naula,  
jossa puujätettä. Mitat: renkaan  $\emptyset$  38 mm, varras 4,5 mm,  
naulan pituus 37 mm.  
Lp: pilarista N1 länsilounaaseen 4,5 m, 1.krs.
- :170 Kellonavain, messinkiä, jälkiä kultauksesta. T-muotoinen,  
toisen vaakasakaran toisessa päässä sormilevy, jossa  
klassistista koristelua. Mitat: 41 x 33 mm, sormilevy  
20,5 x 16 x 2 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 2 m, 1.krs.
- :171 Sormustin, messinkiä, jonkin verran litistynyt, koristettu  
diagonaalisella verkkokuviolla. Mitat: 20 x 19 x 11 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 2 m, 1.krs.
- :172 Kynttilänjalka, rautaa, ollut kiinnitetty mahdollisesti  
puiseen alustaan viiden jalan alaosasta leikatun liuskan  
välityksellä, naulat jäljellä kolmessa liuskassa.  
Mitat: korkeus 40 mm, leveys alaosassa 49 mm, putken  
 $\emptyset$  21 mm.  
Lp: pääalttarin vierestä eteläpuolelta, 1.krs.
- :173: Kellon hammasratas, rautaa, pahoin ruostunut.  
Mitat:  $\emptyset$  26 mm, paksuus 3,5 mm.  
Lp: pilarin S1 vierestä kaakkoispuolelta, 1.krs.
- :174 Koristelevyn katkelma, pronssia, koristettu keskellä ole-  
valla helmisauvalla, jonka molemmiin puolin (-kuvioita.  
Mitat: 15 x 14 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :175 Kaksoiskoukku, messinkiä. Mitat: 25 x 23 mm, varras 2 mm.  
Lp: pilarista S2 kaakkoon 1 m, 2.krs.
- :176 Pronssivarrasta, taivutettu ja kierretty itsensä ympäril-  
le siten että keskelle on jäänyt silmukka, josta roikkuu  
S -muotoinen nivel. Mitat: Pituus 36 mm, paksuus 2,5 mm,  
renkaan kodalla 7 mm.  
Lp: pääportaalin tuulikaapista pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :177 Ongenkoukku, pronssia, silmään kiinnitetty 8 -muotoinen  
rautavarras. Mitat: 39,5 x 13 mm, rautavarras 19 mm.  
Lp: pilarista S1 itäkoilliseen 2 m, 2.krs.

- :178 Sulanutta lyijyä, 1 kpl. Mitat: 36,5 x 13 x 7 mm.  
Lp: pilarin N1 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :179 Kenkäin, pronssia, yläosassa neljä kiinnitysreikää, näiden alapuolella kaksi poikittaista koristeuraa.  
Mitat: 73 x 20 x 12 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :180 Kenkäin, rautaa. Mitat: 88 x 24 x 14 mm.  
Lp: pilarista S2 pohjoiseen 2 m, 1.krs.
- :181 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl. Mitat: 58 x 8 x 4 mm.  
Lp: päältätarista etelään 3 m, 2.krs.
- :182 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl, taivutettu sykkyrälle.  
Mitat: 52 x 38 x 20 mm.  
Lp: pilarista S1 itään 3 m, 2.krs.
- :183 Ikkunan lyijypuitetta, 2 kpl. Mitat: 73 x 63 x 10 mm ja 65 x 7 x 3,5 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen länsipuolelta, 1.krs.
- :184 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl. Mitat: 33 x 11 x 3 mm.  
Lp: pilarista N1 länsilounaaseen 3,5 m, 2.krs.
- :185 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl, kierretty. Mitat: 33 x 5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 1.krs.
- :186 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl, kierretty sykkyrälle.  
Mitat: 30 x 19 x 11,5 mm.  
Lp: kuorin koillisnurkasta 2,5 m lounaaseen, 2.krs.
- :187 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl. Mitat: 39 x 8 x 3 mm.  
Lp: päältätarin vierestä pohjoispuolelta.
- :188 Ikkunan lyijypuitetta, 1 kpl. Mitat: 135 x 106 x 15 mm.  
Lp: pilarista S1 kaakkoon 2 m, 1.krs.
- :189 Avaimen yläosa, rautaa, rengas hertanmuotoinen, sen alapuolella vahvistusrengas. Mitat: 78 x 56 x 22 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 2-3 m, 1.krs.
- :190 Avaimen lukkopää, rautaa, ruosteen takia lohkeillut.  
Mitat: 115 x 40 x 18 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 1 m, 1.krs.
- :191 Hevosenkengän katkelma, rautaa, päihin ja keskustaan päin kapenevaa tyyppiä. Kolme suorakulmaista naulanreikää.  
Mitat: 110 x 30,5 x 4,5 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 3 m, 2.krs.
- :192 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 43 mm,  $\emptyset$  7 mm.  
Lp: pilarista S2 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :193 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 30 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :194 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 29 mm,  $\emptyset$  7 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 2 m pohjoiseen, 2.krs.



- :195 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 51 mm,  $\emptyset$  6,5 mm.  
Lp: pilarin S2 vierestä pohjoispuolelta, 2.krs.
- :196 Savipiipun varren katkelmia, 2 kpl, suuremmassa 2 rombi-  
maista leimaa. Mitat: pituus 34 mm,  $\emptyset$  9 mm, ja 26 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 2 m pohjoiseen, 2.krs.
- :197 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 38,5 mm,  $\emptyset$  8 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkka, 1.krs.
- :198 Savipiipun varren katkelma ja osa pesää. Mitat: pituus  
47 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 1.krs.
- :199 Savipiipun varren katkelma, johon on kaiveretty reikä.  
Mitat: pituus 51 mm,  $\emptyset$  9 mm, reiän  $\emptyset$  2 mm.  
Lp: pilarista S1 kaakkoon 1,5 m.
- :200 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 82 mm,  $\emptyset$  9,5 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :201 Savipiipun varren katkelmia, 2 kpl. Mitat: pituus 92 mm,  
 $\emptyset$  8,5 mm ja 86 mm,  $\emptyset$  8,5 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 2 m, 1.krs.
- :202 Savipiipun varren katkelmia, 2 kpl. Mitat: pituus 122,5 mm  
 $\emptyset$  9,5 mm ja 42 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 2 m, 1.krs.
- :203 Savipiipun varren katkelma, koristettu poikittaisin saha-  
laitakuvioin. Mitat: pituus 32 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: pääalttarista lounaaseen 1,5 m. 1.krs.
- :204 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 45 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: pilarista N3 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :205 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 22 mm,  $\emptyset$  8,5 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :206 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 32 mm,  $\emptyset$  13 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :207 Savipiipun varren katkelma, koristettu kauttaaltaan kuun-  
sirpin muotoisin kuvioin. Mitat: pituus 19,5 mm,  $\emptyset$  10 mm.  
Lp: pilarista N3 länsiluoteeseen 1,5 m.
- :208 Savipiipun varren katkelmia, 2 kpl. Mitat: pituus 29 mm,  
 $\emptyset$  9 mm ja 29 mm,  $\emptyset$  8 mm.  
Lp: pääalttarista lounaaseen, 1.krs.
- :209 Savipiipun varren katkelma. Mitat: pituus 27 mm,  $\emptyset$  9 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :210 Savipiipun pesän katkelma, koristamaton. Mitat: 38 x  
20 x 9,5 mm.  
Lp: vanhan sakariston pohjoisen perustusmuurin vierestä  
pohjoispuolelta.

- :211 Savipiipun pesä, etupuoli koristettu kaariaiheihin, joiden välissä helminauhaa, varren ympärillä narua.  
Mitat: korkeus 38 mm, Ø 22 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta pinnasta.
- :212 Savipiipun pesä, etupuolella kukka-aiheinen leima, muuten koristamaton. Mitat: korkeus 45 mm, Ø 19 mm.  
Lp: pilarista S3 kaakkoon 2,5 m, 1.krs.
- :213 Savipiipun pesä ja osa vartta, alataipissa tunnistamaton leima, varressa poikittaista kaari- ja pykäläkoristelua.  
Mitat: korkeus 37 mm, Ø 19 mm, varsi 24 mm, Ø 8 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 1,5 m, 2.krs.
- :214 Kaurisimpukkariipus, kantoreiässä pronssirengas.  
Mitat: 12 x 9 x 5,5 m, renkaan Ø 8,5 mm.  
Lp: kuorin koillisnurkka, tiililattian päältä.
- :215 Kaurisimpukkariipus. Mitat: 16 x 13 x 7 mm.  
Lp: pääalttarin ja pohjoisseinän puolivälistä tiililattian päältä.
- :216 Kaurisimpukkariipus. Mitat: 15 x 9,5 x 6,5 mm.  
Lp: pilarien S1 ja N1 puolivälistä, 1.krs.
- :217 Helmi, lasimassaa, punertavanruskea. Mitat: Ø 9 mm, paks.6 mm.  
Lp: pilarista N2 länteen 0,5 m, 2.krs.
- :218 Helmi, lasimassaa, sininen. Mitat: Ø 6 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :219 Helmi, kirkasta lasia, 10-fasettinen. Mitat: 14 x 12 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :220 Helmi, savea, tummanruskea. Mitat: Ø 8 mm, paksuus 4,5 mm.  
Lp: pilarista N1 itäkoilliseen 4 m, 2.krs.
- :221 Helmi, lasimassaa, lyijynhohteinen. Mitat: Ø 10,5 mm, paksuus 7,5 mm.  
Lp: pilarista N1 itäkoilliseen 4 m, 2.krs.
- :222 Helmi, luuta tai sarvea, kellertävä. Mitat: Ø 10 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :223 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat: Ø 12,5 mm, paksuus 11,5 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :224 Helmi, lasimassaa, tummanharmaa. Mitat: Ø 8,5 mm, paks. 8mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :225 Helmi, lasia, sininen, 10-fasettinen. Mitat: Ø 11 mm, paksuus 9,5 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :226 Helmi, savea, vaalea. Mitat: Ø 8 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :227 Helmi, lasimassaa, punainen. Mitat: Ø 9,5 mm, paks. 8,5 mm.  
Lp: vanhan sakariston eteläosa.

- :228 Helmi, lasia, tummansininen. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paks. 11 mm.  
Lp: pilarista N3 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :229 Helmi, lasia, himmeänvalkoinen. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paks.10,5 mm.  
Lp: pilarista N3 etelään 2 m, 2.krs.
- :230 Helmiä, 2 kpl. Mitat:  $\emptyset$  9,5 ja 8,5 mm sekä paksuudet  
7 ja 6,5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan edustalta.
- :231 Helmi, lasia, harmahtava, rihlattu. Mitat:  $\emptyset$  10 mm,  
paksuus 8 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :232 Helmi, lasia, punainen, 10-fasettinen. Mitat:  $\emptyset$  10 mm,  
paksuus 9 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :233 Helmi, lasimassaa, sininen. Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paks. 6 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :234 Helmiä, 3kpl, lasimassaa, mustia. Mitat:  $\emptyset$  9, 9 ja 8 mm,  
paksuudet 6, 7 ja 5 mm.  
Lp: pilarista N3 länsiluoteeseen 4 m, 1.krs.
- :235 Helmi, lasia, sinertävänharmaa. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paks. 9 mm.  
Lp: pilarista N2 länsilounaaseen 2 m, 1.krs.
- :236 Helmi, savea, punaruskea. Mitat:  $\emptyset$  11 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarista N2 länsilounaaseen 2 m, 1.krs.
- :237 Helmi, lasimassaa, sininen. Mitat:  $\emptyset$  6 mm, paksuus 4,5 mm.  
Lp:
- :238 Helmi, lasia, kirkas. Mitat:  $\emptyset$  9,5 mm, paksuus 9 mm.  
Lp: pilarista N3 luoteeseen 2 m, 1.krs.
- :239 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paksuus 8,5 mm.  
Lp: pilarista N3 länteen 3 m, 1.krs.
- :240 Helmi, lasia, sininen, 10-fasettinen. Mitat:  $\emptyset$  10 mm,  
paksuus 9 mm.  
Lp: pilarin N1 vierestä länsipuolelta.
- :241 Helmi, lasimassaa, tummanruskea. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paks. 6,5 mm.  
Lp: pääportaalin tuulikaapista 1 m pohjoiseen, 1.krs.
- :242 Helmi, latia, punainen, 10-fasettinen. Mitat:  $\emptyset$  14 mm,  
paksuus 13 mm.  
Lp: pilarista N2 lounaaseen 2 m, 1.krs.
- :243 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  9,5 mm, paksuus 6 mm.  
Lp: pilarin N1 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :244 Helmi, meripihkaa, punainen, lohkeillut. Mitat:  $\emptyset$  8,5 mm,  
paksuus 6,5 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 1 m, 1.krs.
- :245 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 1 m, 1.krs.

- :246 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  11,5, paks.11 mm.  
Lp: pilarista N2 lounaaseen 4 m, 1.krs.
- :247 Helmi, lasia, punainen, 10-fasettinen.  
Mitat:  $\emptyset$  12,5 mm, paksuus 12 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :248 Helmiä, 2 kpl, lasimassaa, mustia.  
Mitat:  $\emptyset$  8,5 ja 6,5 mm sekä paksuus 7 ja 6,5 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :249 Helmi, lasia, kirkas. Mitat:  $\emptyset$  10,5 mm, paksuus 8,5 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiseen 1 m, 1.krs.
- :250 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paksuus 6 mm.  
Lp: pilarin N1 koilliskulmasta pohjoiseen 1 m, 2.krs.
- :251 Helmi, lasimassaa, sininen. Mitat:  $\emptyset$  5 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarin N1 koilliskulmasta pohjoiseen 1 m, 2.krs.
- :252 Helmi, luuta tai sarvea, kellertävä, lohjennut.  
Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paksuus 7 mm.  
Lp: pilarin N1 koilliskulmasta pohjoiseen 1 m, 2.krs.
- :253 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  9,5 mm, paksuus 8 mm.  
Lp: pilarin S2 pohjoispuolelta, 2.krs.
- :254 Helmen puolikas, savea, ruskea. Mitat: 14 x 7 mm, paksuus 13,5 mm.  
Lp: pilarista S2 luoteeseen 2 m, 1.krs.
- :255 Helmi, vaaleanpunainen. Mitat:  $\emptyset$  15 mm, paksuus 13 mm.  
Lp: pääalttarista 1,5 m etelään, 2.krs.
- :256 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paksuus 7,5 mm.  
Lp: pääalttarista 1,5 m etelään, 2.krs.
- :257 Helmi, meripihkaa, haljennut kahteen osaan, punainen.  
Mitat:  $\emptyset$  15 mm, paksuus 10 mm.  
Lp: pilarista N1 länteen 5,5 m, 1.krs.
- :258 Helmi, meripihkaa, punainen. Mitat:  $\emptyset$  13 mm, paksuus 13 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 2 m, 2.krs.
- :259 Helmi, meripihkaa, punainen, rikkoutunut kolmeen osaan.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :260 Helmi, luuta tai sarvea, kellertävä. Mitat:  $\emptyset$  7,5 mm, paksuus 5 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :261 Helmiä, 33 kpl, lasimassaa, mustia. Mitat:  $\emptyset$  8-10,5 mm, paksuus 6-8,5 mm.  
Lp: pilarista N3 länsiluoteeseen 3 m, 1.krs.
- :262 Helmiä, 3 kpl, lasimassaa, mustia. Mitat:  $\emptyset$  12,5, 13 ja 11 mm, paksuudet 10, 8 ja 10,5 mm.  
Lp: pilarista N3 koilliseen 3 m, 1.krs.
- :263 Helmi, lasia, harmaa. Mitat:  $\emptyset$  10 mm, paksuus 9 mm.  
Lp: pilarista N3 koilliseen 3 m, 1.krs.

- :264 Helmi, lasia, punainen, 10-fasettinen.  
Mitat:  $\emptyset$  13 mm, paksuus 11 mm.  
Lp: pilarista N3 kaakkoon 2 m, 1.krs.
- :265 Helmiä, 3 kpl, meripihkaa, punaisia, yhdestä lohjennut paloja. Mitat:  $\emptyset$  12,5, 13 ja 13 mm, paksuudet 13,5, 12 ja 12 mm.  
Lp: pilarista N3 koilliseen 3 m, 1.krs.
- :266 Helmen katkelma, meripihkaa, punainen. Mitat: 9 x 8 x 4,5 mm.  
Lp: pilarista N3 koilliseen 3 m, 1.krs.
- :267 Helmiä, 2 kpl, lasia, punaisia, 10-fasettisia.  
Mitat:  $\emptyset$  15 ja 13 mm sekä paksuudet 14 ja 13 mm.  
Lp: pilarista N3 koilliseen 3 m, 1.krs.
- :268 Helmen katkelma, lasimassaa, punainen. Mitat: 8 x 8 x 4 mm.  
Lp: pilarista N1 itäkoilliseen 2 m, 2.krs.
- :269 Helmiä, 2 kpl, savea, olleet alunperin tummanruskeita.  
Mitat:  $\emptyset$  8 ja 9 mm, paksuudet 7,5 ja 8 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiskoilliseen 2,5 m, 1.krs.
- :270 Helmi, lasimassaa, musta. Mitat:  $\emptyset$  9 mm, paksuus 6 mm.  
Lp: pilarista N3 pohjoiskoilliseen 2,5 m, 1.krs.
- :271 Silmälasien linssi, muodoltaan soikio, toisesta päästä lohjennut paloja. Mitat: 35 x 25 x 2,5 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen, 2.krs.
- :272 Kakkulat, toinen linssi puuttuu, toisen linssin kehys lyijyä, nenätuki rautaa, korjailtu langalla, linssi pyöreä.  
Mitat: 62 x 38 x 5 mm, linssin  $\emptyset$  34 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :273 Kakkuloiden linssi, pyöreä. Mitat:  $\emptyset$  34 mm, paksuus 3 mm.  
Lp: pilarista S1 länsiluoteeseen 4,5 m, 2.krs.
- :274 Lasinpalasia, 3 kpl, pullon pohja ja siihen kuuluvat kaksi kylkipalasta, pohjassa kupu.  
Mitat: pohjan  $\emptyset$  35 mm x 18 mm, 32 x 27 mm, 25 x 17 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :275 Juomalasin tai -maljan kylkikappale, hiottu, koristeina näkyvät kukka ja säteitä. Mitat: 19 x 28 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 3 m, 2.krs.
- :276 Lasipullon palasia, 13 kpl, ruskeita.  
Lp: kellarin portaiden vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :276 Lasimaalauksen katkelma, syöpynyt, näkyvissä mustia kaari-aiheita. Mitat: 37,5 x 25 x 1,5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan keskiosasta 2 m pohjoiseen, 2.krs.
- :277 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia, pinta hiukan syöpynyt. Näkyvissä kasvi(?) aiheita, jotka tehty kellertävällä värillä, reunat rajattu mustalla.  
Mitat: 34 x 34 x 2 mm.  
Lp: salvoshauta 1 länsiosa, 1.krs.

- :278 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia. Näkyvissä tulenliekkiaihe, joka tehty punaisenruskealla värillä, reunat rajattu mustalla. Mitat: 20,5 x 13,5 mm. Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksestä 1 m luoteeseen.
- :279 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia. Näkyvissä spiraalimainen koristeaihe, jonka reunat rajattu mustalla. Mitat: 28 x 21,5 x 2,5 mm. Lp: kuorin eteläikkunan keskiosasta 2 m pohjoiseen, 2.krs.
- :280 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia. Näkyvissä mustalla värillä tehtyjä aiheita, mahdollisesti ihmisen kiharoita. Mitat: 25 x 21 x 2 mm. Lp: kuorin eteläikkunasta 1,5 m pohjoiseen, 2.krs.
- :281 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia. Näkyvissä mustalla ja mahdollisesti punaisella värillä tehtyä kasvi(?) koristelua. Mitat: 36 x 19 x 2 mm. Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :282 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia. Näkyvissä mustalla maalattu kaari, jonka ulkopuolella on kolme liekin kaltaista kaarimuodostumaa ja sisäpuolella pienempiä kaariaiheita sekä verkkokuvio. Kuviot osittain täytetty punaisenruskealla värillä. Mitat: 41 x 27 x 2 mm. Lp: kuorin eteläikkunasta 2,5 m pohjoiseen, 2.krs.
- :283 Lasimaalauksen katkelma, suhteellisen kirkasta lasia. Näkyvissä mustalla rajattuja ruskeahkoja kaariaiheita. Mitat: 23 x 13 x 2 mm. Lp: kuorin eteläikkunan edustalta, 1.krs.
- :284 Lasimaalauksen katkelma, melko kirkasta lasia, pitkänomainen kappale, jonka toisessa päässä mustalla tehtyjä epä-säännöllisiä kaaria punertavalla pohjalla. Mitat: 26 x 13 x 1 mm. Lp: pilarista S2 etelään 1 m, 2.krs.
- :285 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia. Näkyvissä ruskealla ja mustalla tehtyjä kaariaiheita. Mitat: 40 x 16 x 1,5 mm. Lp: pilarista S3 kaakkoon 2 m, 2.krs.
- :286 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia. Toisessa reunassa näkyvissä samanlaisia epäsäännöllisiä kaariaiheita kuin katkelmassa :284, muuten verkkokuvioita. Mitat: 32 x 18 x 2 mm. Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 3,5 mm, 2.krs.
- :287 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia. Näkyvissä mustalla ja keltaisella värillä tehtyjä kaari- ja verkkoaiheita. Mitat: 30,5 x 21 x 2 mm. Lp: pilarista S1 itään 1 m.
- :288 Lasimaalauksen katkelma, kirjasta lasia. Näkyvissä mustalla värillä tehtyjä mauha- ja ripsukuvioita. Mitat: 31 x 22 x 2 mm. Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksestä länsipuolelta, 2.krs.

- :289 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia. Yhdessä reunassa näkyvissä samansuuntaisia mustalla tehtyjä juovia mustalla tehdyn kaaren sisällä. Mitat: 25 x 16,5 x 2 mm.  
Lp: pilarista N2 pohjoiseen 2 m, 2.krs.
- :290 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia. Näkyvissä mustalla tehtyjä nauhoja, joista lähtee vinoja ripsuja. Mitat: 20 x 10 x 2 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen länsipuolelta, 2.krs.
- :291 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia. Näkyvissä mustalla värillä tehtyä ripsukoristelua. Mitat: 17 x 9 x 1,5 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen länsipuolelta, 2.krs.
- :292 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia. Aiheena draperian alta siunaukseen kohoava käsi. Ääriviivat ja varjostukset mustalla. Mitat: 49 x 37 x 2 mm.  
Lp: salvoshaudan 1 koillisosa, 2.krs.
- :293 Lasimaalauksen katkelma, punertavaa lasia. Toisessa reunassa näkyvissä kolmiomainen alue, jonka sisällä sik-sak-viivaa. Kaikki mustalla värillä. Mitat: 26 x 19 x 2 mm.  
Lp: pilarista S1 itään, 1.krs.
- :294 Lasimaalauksen katkelma, suhteellisen kirkasta lasia. Toisessa reunassa näkyvissä keltaisella maalattu mustalla reunustettu aaltomainen kuvio, johon päättyy kaksi mustalla värillä tehtyä nauhaa. Mitat: 19,5 x 18 x 2 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan edustalta.
- :295 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia. Näkyvissä mustalla värillä tehty ympyrä, jonka keskustasta lähtee kehälle viisi kaartuvaa sädettä. Mitat: 41 x 17,5 x 2 mm.  
Lp: pilarista S1 etelälounaaseen 1,5 m, 2.krs.
- :296 Lasimaalauksen katkelma, ruskeahkoa lasia. Pitkin yhtä reunaa kulkee mustalla reunustettu kellertävä nauha, jossa vinoja reunasta lähteviä ripsuja. Mitat: 25 x 18 x 1,5 mm.  
Lp: pilarista S1 etelälounaaseen 2 m, 2.krs.
- :297 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, jonka poikki kulkee neljä mustaa nauhaa. Näiden välissä poikkinauhoja. Mitat: 8,5 x 12 x 2,5 mm.  
Lp: pilarista S2 koilliseen 2,5 m, 1.krs.
- :298 Lasimaalauksen katkelma, ruskeahkoa lasia, näkyvissä katkelma rombimaisesta koristeaiheesta sekä mustalla tehtyjä kaaria. Mitat: 29 x 20 x 1,2 m.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :299 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia. Näkyvissä mustalla tehtyjä nauhoja, joista osasta lähtee sivulle vino-ripsuja. Mitat: 50 x 43 x 2 mm.  
Lp: pilarista N2 länsiluoteeseen 3 m, 2.krs.
- :300 Lasimaalauksen katkelma, ruskeahkoa lasia. Toisessa päässä näkyvissä mustalla tehtyjä nauhoja. Mitat: 53 x 16 x 3 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä luoteeseen 1 m, 2.krs.

- :301 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä mustia nauhoja, joiden välissä ripsuja. Yhdessä välissä keltaista väriä. Mitat: 58 x 28 x 3 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä länteen, 2.krs.
- :302 Lasimaalauksen katkelma, ruskeahkoa lasia, toisessa reunassa näkyy mustalla tehty kaariaihe. Mitat: 26 x 11 x 2 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen länsipuolelta, 2.krs.
- :303 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä kaksi mustalla tehtyä yhdensuuntaista kaariaihetta, joista toisen vieressä kulkee keltaisella värillä tehty nauha. Mitat: 38 x 27 x 1,3 mm.  
Lp: pilarista S1 etelään 2 m, 2.krs.
- :304 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä mustalla tehty T-muotoinen kuvio. Mitat: 25 x 23 x 2 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :305 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä kolme mustalla tehtyä suunnilleen yhdensuuntaista nauhaa, joista lähtee vinoja viivoja. Yksi nauhoista reunustettu keltaisella värillä. Mitat: 25 x 25 x 1,1 mm.  
Lp: pilarista S1 4 m, 1.krs.
- :306 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, näkyvissä nauha ja ruutukuvioita. Mitat: 27 x 10 x 1 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä 1,5 m pohjoisluoteeseen, 2.krs.
- :307 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä mustalla piirretty kämmen, jonka ympärillä draperiaa. Mitat: 55,5 x 45 x 2 mm.  
Lp: pilarista N3 kaakkoon 1,5 m, 2.krs.
- :308 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, näkyvissä toisessa reunassa oleva mustalla tehty nauha. Mitat: 16 x 12 x 1,5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :309 Lasimaalauksen katkelma, tummanruskeaa lasia, näkyvissä pinnassa mahdollisesti nauhakuvioita. Mitat: 13 x 6 x 2 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :310 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, näkyvissä kaksi mustaa toisistaan hiukan erkanevaa nauhaa. Mitat: 14 x 13 x 1,5 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä 1,5 m luoteeseen, 2.krs.
- :311 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, yhdessä reunassa näkyvissä mahdollisen rombiaiheen katkelma. Mitat: 24 x 18 x 2 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :312 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, näkyvissä yhdessä reunassa mustalla tehty kaarikuvio. Mitat: 23 x 10 x 2 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan fundamentista 2 m läntiluoteeseen, 2.krs.



- :313 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, toisessa reunassa näkyvissä kaksi sisäkkäistä kaariaihetta. ~~Mitat~~  
Mitat: 17 x 12 x 2 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :314 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, maalaus tehty mustalla, jäljellä väririppeitä. Mitat: 32 x 29 x 1,5 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 1,5 m pohjoiseen, 1.krs.
- :315 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, toisessa reunassa mustaa väriä. Mitat: 8 x 7 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksestä 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :316 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, näkyvissä mustalla tehty nauha, josta lähtee sivulle kaksi pienempää nauhaa. Mitat: 15 x 6 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 1,5 m, 2.krs.
- :317 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, toisessa reunassa näkyvissä mustaa väriä. Mitat: 13 x 11 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksestä 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :318 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä huonosti säilyneitä jälkiä mustalla tehdystä maalauksesta. Mitat: 18 x 11 x 1 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :319 Lasimaalauksen katkelma, ruskeaa lasia, näkyvissä mahdollisesti jälki nelisivuisesta mustalla tehdystä aiheesta. Mitat: 24 x 7 x 2 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksestä 1,5 m luoteeseen, 2.krs.
- :320 Lasimaalauksen katkelma, tummanruskeaa lasia, keskellä näkyvissä mustalla tehty neliömäinen aihe. Mitat: 23 x 19 x 1,5 mm.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen perusmuurin vierestä pohjoispuolelta.
- :312 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, yhdessä reunassa näkyvissä musta nauha, keskellä palasta leveä vaalea nauha. Mitat: 27 x 20 x 1,8 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :322 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta himmeäpintaista lasia, toisen reunan poikki kulkee leveä vaalea nauha. Mitat: 32 x 21 x 1,7 m.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 1,5 m pohjoiseen, 1.krs.
- :323 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, palan poikki kulkee leveä ja kapea vaalea nauha. Mitat: 41 x 20 x 2 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :324 Lasimaalauksen katkelma, tummanruskeaa lasia, näkyvissä kaarikuvio. Mitat: 30 x 16 x 3 mm.  
Lp: pilarista S1 etelälounaaseen 1,5 m, 2.krs.

- :325 Lasimaalauksen katkelma, suhteellisen kirkasta lasia, palasen poikki kulkee mustalla tehty hiukan kaareva nauha. Mitat: 62 x 27 x 1,5 mm.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :326 Lasimaalauksen katkelmia, 2 kpl, kuuluvat yhteen, molemmissa mustalla tehtyä koristelua. Mitat: 20 x 19 x 1,2 mm ja 27 x 12 x 1,2 mm.  
Lp: pääalttarin podiumin luoteiskulmasta 1 m itäkoilliseen, 2.krs.
- :327 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, yhden reunan vieressä kulkee keltainen ja musta nauha. Mitat: 33 x 23 x 2 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 1.krs.
- :328 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia, näkyvissä sisäkkäisiä kaaria, joiden välissä soikiomaisia aiheita. Mitat: 34 x 10 x 2 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :329 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia, näkyvissä mustalla tehtyjä kaariaiheita. Mitat: 14 x 11 x 1 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksestä 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :330 Lasimaalauksen katkelma, kirkasta lasia, näkyvissä mustalla tehtyjä (hius?)kiehkuroita. Mitat: 17 x 13 x 1 mm.  
Lp: kuorin pohjoisikkunasta 2 m etelään, 1.krs.
- :331 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia, katkelman poikki kulkee kaksi vierekkäistä punaruskeaa nauhaa. Mitat: 18 x 22 x 2 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :332 Lasimaalauksen katkelma, vaaleanruskeaa lasia, näkyvissä reunassa rombimainen kuvio ja keskellä palasen poikki kulkeva leveä nauha. Mitat: 56 x 35 x 3 mm.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 4 m, 2.krs.
- :333 Sinerrivahan palanen, soikiomainen, litteä. Mitat: 19 x 14 x 4 mm.  
Lp: pilarista N1 koilliseen 1,5 m, 2.krs.
- :334 Esineen katkelma, kalkkikiveä, toisessa päässä maljamainen syvennys, toinen pää suippeneva. Mitat: 15 x 12 x 7 mm.  
Lp: pääalttarista 1,5 m lounaaseen, 1 krs.
- :335 Hioimen katkelma, hiekkakiveä, pitkänomainen. Mitat: 77 x 24 x 6 mm.  
Lp: pilarin S1 vierestä kaakkoispuolelta, 1.krs.
- :336 Tuluspiitä, 1 kpl. Mitat: 17 x 13 x 5 mm.  
Lp: pilarin S3 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :337 Tuluspiitä, 1 kpl. Mitat: 14 x 12 x 4 mm.  
Lp: pilarista N2 luoteeseen 1-2 m, 1.krs.
- :338 Tuluspiitä, 1 kpl. Mitat: 25 x 21 x 7 mm.  
Lp: pääalttarista 3 m etelään, 2krs.

- :339 Tuluspiitä, 1 kpl. Mitat: 19 x 12 x 5 mm.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2 m, 2.krs.
- :340 Tuluspiitä, 1 kpl. Mitat: 26 x 20 x 12 mm.  
Lp: pilarista S2 pohjoiseen, 2.krs.
- :341 Tuluspiitä, 1 kpl. Mitat: 29 x 19 x 6 mm.  
Lp: pilarin N1 vierestä länsipuolelta, 1.krs.
- :342 Astian katkelma, fajanssia, toisella puolella sinisiä nauhoja. Mitat: 14 x 10 x 4 mm.  
Lp: pääalttarin podiumista 2 m länteen, 2.krs.
- :343 Saviastian katkelma, vaaleanruskea, lasitettu, kupera puoli uritettu. Mitat: 22 x 22 x 5 mm.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :344 Saviastian katkelma, vaaleanruskea, lasittamaton, molemmat pinnat kanneloitu. Mitat: 48 x 21 x 7 mm.  
Lp: pilarin N1 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :345 Saviastian reunapala, sisäpuolelta punaruskeaksi lasitettu, ulkopinnassa reunassa ura, alhaalla taite, jossa ura. Mitat: 60 x 33 x 8 mm.  
Lp: pääalttarin podiumista 0,5 m luoteeseen, 2.krs.
- :346 Astian reunapala, fajanssia, valkoisessa lasituksessa sinisellä tehtyä (kukka?)koristelua. Mitat: 18,5 x 17,5 x 4 mm.  
Lp: pilarista S1 pohjoiseen 1 m, 2.krs.
- :347 Saviastian katkelma, toisella pinnalla koristelasituksen katkelmaa, joka tehty kellertävällä, mustalla ja punaruskealla värillä. Mitat: 31 x 17 x 6 mm.  
Lp: pilarista S1 pohjoiseen 1 m, 2.krs.
- :348 Saviastian katkelma, harmaanruskea, toinen pinta sileä, toinen epätasainen. Mitat: 40 x 22 x 5 mm.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen muurinperustan eteläpuolelta.
- :349 Saviastian katkelmia, 7 kpl, lasitettuja, osassa koristelua.  
Lp: kellarin tiililattian alta.
- :350 Saviastian katkelma, sisäpinta lasitettu, ulkopintaa ei näkyvissä. Mitat: 41 x 28 x 13 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 1.krs.
- :351 Saviastian katkelma, toinen pinta lasitettu, siinä tummia täpliä, toinen pinta siloitettu. Mitat: 21 x 18 x 6 mm.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 3.krs.
- :352 Saviastian korva, selässä pitkittäisura, jälkiä lasituksesta. Mitat: 25 x 20 x 8 mm.  
Lp: pilarista N3 länsiluoteeseen 4 m, 1.krs.
- :353 Saviastian katkelma, sisäpinta lasitettu. Mitat: 28 x 25 x 4 mm.  
Lp: pilarista S2 lounaaseen 3 m, 2.krs.

- :354 Saviastian reunapala, sisäpinta lasitettu, ulkopinnassa katkenneen vaakasuorassa olleen korvan jäljet, reuna uritettu. Mitat: 85 x 32 x 12 mm.  
Lp: kuorin pohjoisikkunasta 2,5 m etelään, 1.krs.
- :355 Saviastian reunapala, samanlainen kuin no 345.  
Mitat: 77 x 34 x 9 mm.  
Lp: pääalttarin podiumin länsipuolelta, pinnasta.
- :356 Saviastian pohjapala, sisäpinta lasitettu, jälkiä sisäkäisistä kellertävistä koristekehistä, pintaan tarttunut kalkkilaastia.  
Mitat: 103 x 93 x 5-6 mm, pohjan  $\emptyset$  ainakin 90 mm.  
Lp: pilarien S1 ja N1 välistä, 1.krs.
- :357 Petoeläimen kynsi. Mitat: 38 x 21 x 11 mm.  
Lp: pääalttarin podiumin luoteisnurkasta 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :358 Rasian kansi, puuta, maalaamaton. Mitat: 50 x 32 x 12 mm.  
Lp: pilarista N1 etelälounaaseen 1-1,5 m, 1.krs.
- :359 Koristerengas, luuta tai sarvea, lävistetty, toinen pää sakaroitu. Mitat:  $\emptyset$  0,5 mm, korkeus 6 mm.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejännöksestä länteen, 2.krs.
- :360 Ravun saksi. Mitat: 43 x 19 x 11 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :361 Puulistan katkelma, profiloitu. Mitat: 67 x 16 x 15 mm.  
Lp: pilarista S3 länteen 1-2 m, 2.krs.
- :362 Puuesineiden katkelmia, 2 kpl, toinen päähän paksuneva, katkennut pää poikkileikkaukseltaan pyöreä, toinen litistetty. Toinen esine mahdollisesti sankka.  
Mitat: 110 x 26 x 19 mm ja 85 x 18 x 9 mm.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :363 Koristeen katkelma, puuta, pinnassa jäljellä kultausta, esine tehty siiven muotoon. Mitat: 114 x 46 x 9 mm.  
Lp: kirkkosalin koillisnurkasta 2,5 m lounaaseen salvoksen 1 pohjoispuolelta, 2.krs.
- :364 Ikkunalasin katkelmia, 35 kpl.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkasta.
- :365 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista N3 itäkoilliseen 1 m, 1.krs.
- :366 Ikkunalasin katkelmia, 22 kpl.  
Lp: salvoshauta 1, keskiosa.
- :367 Pullolasin katkelma, tummaa lasia. Mitat: 60 x 30 x 22 mm.  
Lp: pilarin N1 länsipuolelta, 1.krs.
- :368 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: pilarin N1 länsipuolelta, 1.krs.
- :369 Ikkunalasin katkelmia, 13 kpl.  
Lp: pilarin S1 kaakkoiskulmasta 2 m itään, 2.krs.

- :370 Ikkunalasin katkelmia, 32 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :371 Ikkunalasin katkelmia, 28 kpl.  
Lp: pilarista S1 itäkaakkoon 1,5 m, 2.krs.
- :372 Ikkunalasin katkelmia, 8 kpl.  
Lp: salvoshaudan 1 eteläosa, 2.krs.
- :373 Ikkunalasin katkelmia, 8 kpl.  
Lp: länsiportaalin tuulikaapista 3 m itään, 1.krs.
- :374 Ikkunalasin katkelmia, 45 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen.
- :375 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilarin S1 länsipuolelta, 2.krs.
- :376 Ikkunalasin katkelmia, 16 kpl.  
Lp: pilarista N1 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :377 Ikkunalasin katkelmia, 15 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :378 Ikkunalasin katkelmia, 18 kpl.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäänöksen vierestä pohjoispuolelta, 2.krs.
- :379 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: pääalttarin podiumin luoteiskulmasta 1 m itäkoilliseen.
- :380 Ikkunalasin katkelma  
Lp: pilarista N3 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :381 Ikkunalasin katkelmia, 9 kpl.  
Lp: pilarista S3 länteen 4 m, 1.krs.
- :382 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pääalttarista 1,5 m etelään, 2.krs.
- :383 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilarista N1 koilliseen 3 m, 2.krs.
- :384 Ikkunalasin katkelmia, 5 kpl.  
Lp: pilarin N2 anturan luoteispuolelta 1-2 m, 1. krs.
- :385 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilarin N1 koilliskulmasta 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :386 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 1.krs.
- :387 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: pääalttarin podiumista 2 m länteen.
- :388 Ikkunalasin katkelmia, 5 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 3.krs.
- :389 Ikkunalasin katkelmia, 5 kpl.  
Lp: pilarista N1 lounaaseen 2 m, 2.krs.

- :390 Ikkunalasin katkelmia, 8 kpl.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 2.krs.
- :391 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista S3 länteen 3 m, 1.krs.
- :392 Ikkunalasin katkelmia, 51 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan edestä, 3.krs.
- :393 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pilarista S2 luoteeseen, 2.krs.
- :394 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pilarista N3 etelään 2 m, 2.krs.
- :395 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: pääalttarista lounaaseen 1-1,5 m, 1.krs.
- :396 Ikkunalasin katkelma.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen luota, 1.krs.
- :397 Ikkunalasin katkelma.  
Lp: pilarista N3 etelään-lounaaseen 2-3 m, 2.krs.
- :398 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pääalttarin podiumista 1 m lounaaseen, 2.krs.
- :399 Ikkunalasin katkelma.  
Lp: pilarin N2 vierestä eteläpuolelta, 2.krs.
- :400 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: pääalttarista 1,5 m lounaaseen, 2.krs.
- :401 Ikkunalasin katkelmia, 5 kpl.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 1 m, 2.krs.
- :402 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: puretun sakariston etelämuurin pohjoispuolelta, itä-  
osasta, 1.krs.
- :403 Ikkunalasin katkelmia, 7 kpl.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen muurinperustan etelä-  
puolelta, länsiosasta, haudan kohta.
- :404 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: pääalttarista etelään, 1.krs.
- :405 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilarista N2 länteen 0,5 m, 2.krs.
- :406 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta, 1.krs.
- :407 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista S3 etelään, 2.krs.
- :408 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 1,5 m, 2.krs.
- :409 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pääalttarista lounaaseen, 1.krs.

- :410 Ikkunalasin katkelmia, 16 kpl.  
Lp: pääalttarin rungon pohjoispuolella olleen kiveyksen alta.
- :411 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen perusmuurin eteläpuolelta.
- :412 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pilarin S1 luoteiskulmasta 1 m pohjoiseen, 2.krs.
- :413 Ikkunalasin katkelmia, 1 kpl.  
Lp: pilarista S1 itään 2 m, 2.krs.
- :414 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pilarista S1 etelälounaaseen 1 m.
- :415 Ikkunalasin katkelma.  
Lp: pilarista N1 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :416 Ikkunalasin katkelmia, 5 kpl.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen perusmuurin eteläpuolelta länsiosasta.
- :417 Ikkunalasin katkelma.  
Lp: pilarista S1 itäkoilliseen 3 m.
- :418 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista S2 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :419 Ikkunalasin katkelmia, 10 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan edustalta, 1.krs.
- :420 Ikkunalasin katkelmia, 7 kpl.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen perusmuurin eteläpuolelta, haudan hiekasta.
- :421 Ikkunalasin katkelmia, 50 kpl.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen perusmuurin eteläpuolelta.
- :422 Ikkunalasin katkelmia, 22 kpl.  
Lp: tiililattian päältä kuorin pohjoisseinän ja pääalttarin välistä.
- :423 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m luoteeseen, 2.krs.
- :424 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2-4 m, 1.krs.
- :425 Ikkunalasin katkelmia, 15 kpl.  
Lp: pilarista N1 länsilounaaseen 2 m, 1.krs.
- :426 Ikkunalasin katkelmia, 15. kpl.  
Lp: pilarin S1 kaakkoispuolelta, vierestä, 1.krs.
- :427 Ikkunalasin katkelmia, 13 kpl.  
Lp: pääalttarin eteläpuolelta.
- :428 Ikkunalasin katkelmia, 11 kpl.  
Lp: pilarista S1 länteen 2-3 m, 1.krs.
- :429 Ikkunalasin katkelmia, 18 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunan länsipielestä 1 m pohjoiseen, 2.krs.

- :430 Ikkunalasin katkelma. Lp:  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä luoteeseen  
2 m, 2.krs.
- :431 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista S1 länteen 4 m, 1.krs.
- :432 Ikkunalasin katkelmia, 5 kpl.  
Lp: pilarista S1 lounaaseen 3 m, 2.krs.
- :433 Ikkunalasin katkelmia, 6 kpl.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä 1 m luoteeseen, 2krs.
- :434 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista N3 länsilounaaseen 4 m, 1.krs.
- :435 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: holvihauta A, 2.krs.
- :436 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilareiden S1 ja N1 välistä, 1.krs.
- :437 Ikkunalasin katkelmia, 4 kpl.  
Lp: pilarista S1 länsilounaaseen 3 m,
- :438 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilarista N1 itäkoilliseen 1,5 m, 2.krs.
- :439 Ikkunalasin katkelmia, 2 kpl.  
Lp: pilarista N3 koilliseen 3 m, 1.krs.
- :440 Lasipullon pohja, kartiomainen.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 2 m pohjoiseen, 2.krs.
- :441 Ikkunalasin katkelmia, 29 kpl.  
Lp: pilarista S1 luoteeseen 2-4 m, 1.krs.
- :442 Ikkunalasin katkelmia, 29 kpl.  
Lp: puretun sakariston pohjoisen muuriperustan vierestä, pohjoispuolelta.
- :443 Ikkunalasin katkelmia, 34 kpl.  
Lp: kuorin koillisnurkka, tiililattian päältä.
- :444 Ikkunalasin katkelmia, 3 kpl.  
Lp: pilarista N1 länteen 4 m, 1.krs.
- :445 Ikkunalasin katkelmia, 162 kpl.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksen ympäristö, 2.krs.
- :446 Ikkunalasin katkelmia, 7 kpl.  
Lp: pilarista N1 länteen 5,5 m, 1.krs.
- :447 Ikkunalasin katkelmia, 45 kpl.  
Lp: kuorin eteläikkunasta 1,5 m pohjoiseen, 1.krs.
- :448 Ikkunalasin katkelmia, 53 kpl.  
Lp: pilarin S1 ja eteläikkunan länsipielen puolivälistä, 1.krs.



- :449 Ikkunalasin katkelmia, 29 kpl.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä 0,5 m luoteeseen, 2.krs.
- :450 Ikkunalasin katkelmia, 39 kpl.  
Lp: ullakonoven edustalta tiililattian päältä ja vierestä.
- :451 Ikkunalasin katkelmia, 29 kpl.  
Lp: kuorin kaakkoisnurkan rakennejäännöksestä länteen, 1.krs.

# Espoon kirkko

Markus Hiekkänen 1981



Kaivauslöytöjä

Lisäykset Eeva Pettaý 2009

## Saatteeksi

Suomenlinnan varastosta löytyi ilmeisesti kadonneiksi luultuja Espoon kirkon kaivauslöytöjä. Osa oli luetteloitu ja numeroitu, mutta osasta puuttuivat kaikki tarkemmat löytötiedot. Luetteloidut löydöt piti kuitenkin putsata ja numeroida uudestaan vuosien saatossa kertyneen pölyn ja lian takia. Ne esineet, joista puuttuivat kaikki löytötiedot, on valokuvattu ja heitetty sen jälkeen pois.

Yhdestä laatikosta paljastui sakastin kaapissa olleita esineitä: kannu sekä puinen, kannun muotoinen rasia, joka on päällystetty nahalla ja vuorattu sametilla. Nämä esineet on lahjoitettu Espoon museolle (4.12.2009).

Espoon kirkon kaivauksilla vainajia ei ollut aika tutkia. Talteen on otettu kuitenkin yksi kallo sekä hammas. Kallo mainitaankin Markus Hiekkasen kaivauskertomuksessa. FM Kati Salo tutki luut (ks. osteologinen analyysi) ja ne tullaan hautaamaan uudelleen.



Taitettava matkahaarukka



Salpa



Silmälasit



Lasimaalauksen kappaleita



Hautalevy. Teksti on kulunut lähes kokonaan pois, mutta levystä voidaan erottaa vuosiluku 1753



Veitsi



Puukko ja nahkainen tuppi



Puukko ja nahkainen tuppi



Puinen koristelista

Ilmeisesti sakastin renessanssikaapin koristelistaa. Kaapin oven sisäpuolella vuosiluku, joka on todennäköisesti 1668 (K. Drake 1958. Espoon kirkko. Viisi vuosisataa).



Arkun kahva



Pärepihti

Kaksi esinettä Espoon kirkon sakastin kaapista. Esineet on lahjoitettu Espoon museolle.



Osteloginen analyysi  
Espoon kirkko  
Markus Hiekkanen 1981



Kati Salo (FM)  
04.08.2009

## **Sisällysluettelo**

Sisällysluettelo .....	1
2. Tavoitteet .....	2
3. Materiaali ja metodit .....	2
3.1 Anatominen jakauma .....	2
3.2 Kuoliniän määrittäminen .....	2
3.3 Sukupuolen määrittäminen .....	3
3.4 Havaitut poikkeavuudet luustossa .....	4
4. Tulokset .....	4
4.1 Anatominen jakauma .....	4
4.2 Kuoliniän määrittäminen .....	4
4.3 Sukupuolen määrittäminen .....	4
4.4 Patologiset muutokset .....	4
4.5 Muut havainnot .....	4
5. Yhteenveto ja tulkinta .....	5
5. Sanasto .....	6
6. Lähteet .....	7
6.1 Painetut lähteet .....	7
6.2 Painamattomat lähteet .....	7

Liite 1 Perustaulukko analysoiduista luista



## **1. Johdanto**

Tässä raportissa käsitellään palamattomia ihmisluita, jotka Markus Hiekkänen on ottanut talteen Espoon kirkon kaivauksissa vuonna 1981.

## **2. Tavoitteet**

Raportin tarkoituksena on tunnistaa luut anatomisesti, tehdä ikä- ja sukupuolimääritykset sekä tunnistaa mahdolliset luustossa näkyvät sairaudet ja muut poikkeavuudet. Raportin lopussa on lyhyt yhteenveto ja tulkinta.

## **3. Materiaali ja metodit**

Luut tunnistettiin anatomisesti ja määritettiin kummalta puolelta luustoa ne ovat (dexter (dx.) = oikea, sinister (sin.) = vasen). Tunnistetut luut luettelotiin (ks. Liite 1). Hampaat luettelotiin FDI systeemin mukaan, niin että yläleuan oikean puolen (Maxilla dx.) hampaat saivat numerot 11-18, yläleuan vasemman puolen (Maxilla sin.) hampaat saivat numerot 21-28, alaleuan vasemman puolen (Mandibula sin.) hampaat saivat numerot 31-38 ja alaleuan oikean (Mandibula dx.) puolen hampaat saivat numerot 41-48. Kaikki luut olivat palamattomia. Luut olivat hyvin säilyneitä. Säilymisasteesta kertovat raportin kuvituksena olevat valokuvat.

### **3.1 Anatominen jakauma**

Anatominen jakauma aineistosta on esitetty taulukossa (liite 1).

### **3.2 Kuoliniän määrittäminen**

Ikämääritykset perustuvat hampaiden kulumiseen (Buikstra et al. 1994:52-53, Varrela 1996:24), kallonsaumojen umpeutumiseen (suturasynostosis) (Meindl and Lovejoy 1985). Aikuisten yksilöiden ikämääritys on vaikeaa ja mahdollisuuksien mukaan olisi hyvä käyttää useampaa menetelmää tarkempien tulosten saavuttamiseksi.

Ikämäärittämissä käytettiin Sjøvoldin (1978) kehittämää ikäluokitusta:

Infant	-1 vuotta
Infans I	0-7 vuotta
Infans II	5-14 vuotta
Juvenilis	10-24 vuotta
Adultus	18-44 vuotta
Maturus	35-64 vuotta
Senilis	50-79 vuotta
Adult	Sisältää ryhmät Adultus, Maturus ja Senilis

### 3.3 Sukupuolen määrittäminen

Morfologinen sukupuolenmäärittäminen perustuu kallossa (Cranium) ja lantioluissa (Coxae) oleviin sukupuolen määrittämiin kohtiin (During 2000:19-29, Buikstra et al. 1994 :18-20):

Kallo (Cranium):

- Glabella:** Otsaluun osa silmäkuoppien yläpuolella joka on miehillä voimakkaammin ulostyöntävä.
- Margo supraorbitalis:** Silmäkuopan yläreuna, joka on terävämpi naisilla
- Tuber frontale:** Otsaluun muoto on litteämpi miehillä, korkeampi otsa naisilla
- Tuber parietale:** Päälaenluun muoto on litteämpi miehillä, korkeampi naisilla
- Processus mastoideus:** Ohimoluun korvakäytävän takana oleva osa on voimakkaampi miehillä
- Protuberantia occipitalis externa:** Takaraivonluun lihasten kiinnityskohta on voimakkaampi miehillä
- Nasale:** Nenäluun yläosa, joka on syvemmällä miehillä kuin naisilla (ks. myös Glabella)

Myös hampaiden koko mitattiin.

Sukupuolenmäärityksessä käytettiin luokitusta:

Hypermaskuliininen: M  
Maskuliininen: M?  
Allofyysi: ?  
Feminiininen: F?  
Hyperfeminiininen F

### 3.4 Havaitut poikkeavuudet luustossa

Patologiat ja poikkeavuudet pyrittiin rekisteröimään, kun niitä havaittiin. Muutokset kuvailtiin mahdollisimman tarkasti, missä ne sijaitsevat ja millaisia muutoksia on nähtävissä. Poikkeavuuksista otettiin myös valokuvat.

## 4. Tulokset

### 4.1 Anatominen jakauma

Kaikki luut ovat peräisin kallosta (Cranium). Hammas saattaa kuulua samalle vainajalle tai olla peräisin joltain muulta vainajalta.

### 4.2 Kuoliniän määrittäminen

Kallon (Calva) H52090:1 saumat ovat alkaneet kasvaneet umpeen. Näin ollen kallo on todennäköisesti peräisin vanhemmalta aikuiselta (Maturus), mutta se saattaa olla myös nuoremmalta aikuiselta (Adultus) tai vanhukselta (Senilis). Myös hammas on kulunut jonkin verran, joten sekin sopisi hyvin vanhemman aikuisen (Maturus) hampaaksi.

### 4.3 Sukupuolen määrittäminen

Kallossa on ainoastaan maskuliinisia piirteitä. Sen voidaan olettaa noin 90 prosentin varmuudella kuuluvan miehelle.

### 4.4 Patologiset muutokset

Yläetuhampaassa (FDI 12) on huulenpuolella (labial) hammaskiveä (calculus).



Kuva 1. Hammaskiveä yläetuhampaassa.

## 4.5 Muut havainnot

Kallon takaraivonluun (Occipitale) vasemmalla puolella on todennäköisesti trepanaatio eli kallonporausreikä. Reiän halkaisija on noin 2,5 cm (ks. kansikuva).

Kielenpuolella (lingual) samassa ylätuhampaassa (FDI 12) on outo kuluma, joka ei ole syntynyt normaalin pureskelun seurauksena. Hampaaita siis lienee käytetty työkaluna jossain toiminnassa.



Kuva 2. Outo kuluma ylätuhampaan kielenpuolella.

## 5. Yhteenveto ja tulkinta

Kallo kuuluu aikuiselle miehelle. Kallon takaraivonluun (Occipitale) vasemmalla puolella on todennäköisesti trepanaatio eli kallonporausreikä. Porauskohta on paranemassa ja osoittaa siten potilaan selvinneen operaatiosta huolimatta. Trepanaatiota on käytetty esimerkiksi päänsäryn, vamman ja mielisairauden hoitoon. (ks. kansikuva).

Etuhammasta on käytetty työkaluna jossain toiminnassa ja siinä on hieman hammaskiveä.

Luita voisi myös edelleen tutkia röntgenkuvaamalla ja kajoavilla menetelmillä kuten DNA-analyysillä ja isotooppianalyysillä tarkemmin patologian, perimän, ravinnon ja alkuperän selvittämiseksi.

## 5. Sanasto

Anterior (ant.)	etummainen (vrt. posterior)
Buccal	poskenpuoleinen
Buccal-lingual (BL)	hampaan leveys poskenpuolelta kielenpuolelle
Calva	pääkallo ilman alaleukaa ja kasvojen luita
Calvarium	pääkallo ilman alaleukaa
Cranium	pääkallo
Crown height (C)	hampaan kruunun korkeus
Dentes	hampaat
Dexter (dx)	oikea
Ethmoidale	yksi kallon luista nenässä
FDI	Federation Dentaire Internationale- systeemi, jonka mukaan hampaat numeroidaan ks. selitys raportin alussa
Frontale	otsaluun
Glabella	otsaluun kohta silmien välissä, jota käytetään sukupuolimäärityksessä
Labial	huulenpuoleinen
Lingual	kielenpuoleinen
Mesial	kohti keskilinjaa oleva
Margo supraorbitalis	silmäkuoppien päällä oleva sukupuolimääritykseen käytettävä otsaluun osa
Maxilla (max)	yläleuka
Mesial-Distal (MD)	hampaan pituus mesio-distaalisesti
MNI	vähimmäisyksilömäärä (Minimum Number of Individuals)
Molar (M)	poskihammas
Nasale	nenäluu
Occipitale	takaraivonluu
Occlusal	purupinta
Orbita	silmäkuoppa
Paleopatologia	Tautihistoriaa luiden perusteella tutkiva tieteenala (kreikkaa paleo=muinainen pathos=kärsimys logos=oppi)
Parietale	päälaenluu
Radix	hampaan juuri
Sinister (sin)	vasen
Sphenoidale	yksi kallon luista
Superior (sup.)	ylimmäinen
Sutura	kallon sauma
Sutura coronalis	otsaluun ja päälaenluiden välinen sauma
Sutura lambdoidea	takaraivonluun ja päälaenluiden välinen sauma
Sutura sagittalis	päälaenluiden välinen sauma
Temporale	ohimoluu
Tuber frontale	otsaluun osa jota käytetään sukupuolimäärityksessä
Tuber parietale	päälaenluun osa jota käytetään sukupuolimäärityksessä
Vomer	yksi kasvojen luista

## **6. Lähdeet**

### **6.1 Painetut lähdeet**

Buikstra, J.E., Ubelaker D.H 1994: *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains*, Arkansas

Meindl, R.S. Lovejoy, C.O. 1985: Ectocranial Suture Closure: A Revised Method for the Determination of Skeletal Age at Death Based on the Lateral-anterior Sutures, *American Journal of Physical Anthropology* 68:29-45

Varrela, T.M. 1996: *Plaque Related Diseases in Different Dietary Environments*, Turun yliopiston julkaisu, sarja D, osa 252, Turku

### **6.2 Painamattomat lähdeet**

During E. (2000a+b): *Humanosteologi bildkompendium del 1 och 2*, Arkeo-osteologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet

Luu	Luun osa	paino	ikä	Sukupuoli	Patologia/muuta
Frontale	excl. Frag.	435,5	sutura B	glabella M, supraorbita M, tuber M?	
Parietale dx.	excl. Frag.	ks. Ed.	sutura C	tuber M?	
Parietale sin.	excl. Frag.	ks. Ed.	sutura C	tuber M?	
Occipitale	squama excl. Frag.	ks. Ed.	sutura C	protuberantia occipitalis externa M	hyvin parantunut trepanaatio squama sin. Sup., halkaisija noin 2,5 cm
Temporale dx.	excl. Squama, mastoid et proc. Zygomaticus frag.	ks. Ed.	sutura A	mastoid M, zygomatic M?	
Temporale sin.	excl. squama et proc. Zygomaticus frag.	ks. Ed.	sutura A	mastoid M, zygomatic M?	
Nasale dx.	sup. Frag.	ks. Ed.		nasale M?	
Nasale sin.	sup. Frag.	ks. Ed.		nasale M?	
Maxilla dx.	proc. Frontalis frag.	ks. Ed.			
12	kokonainen	0,7	wear 4	MD 6,4 mm, BL 6,5 mm, C 7,8 mm	calculus 1 buccal, outo kuluma lingual